
ЮРИДИЧНА НАУКА

JURIDICAL SCIENCE

НАУКОВИЙ ЮРИДИЧНИЙ ЖУРНАЛ
№ 8(74)/2017

ЗМІСТ

АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО

Денисов С.Ф., Кулик С.Г. Корупційні правопорушення у сфері фізичної культури і спорту 4

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО

Аракелян Р.Ф. Деякі аспекти впровадження інституту медіації в кримінальному провадженні України 13

Карпенко М.І. Окремі питання злочинів проти правосуддя 21

Матвійчук В.К. Витоки, генеза інших заходів кримінально-правового характеру на теренах України 30

Мороз В.Г. Витоки, генеза місця вчинення злочину як ознаки об'єктивної сторони злочину та сучасний стан проблеми 50

Присяжний В.М. Витоки кримінально-правової охорони мисливської фауни в Україні в X–XIV століттях 73

Харь І.О. Суб'єкт злочинів у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку 82

Шестаков В.Ю. Суб'єктивна сторона складу злочину незаконне полювання 100

КРИМІНОЛОГІЯ

Турлова Ю.А. До питання методології дослідження детермінант екологічної злочинності 110

КРИМІНАЛЬНЕ ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО

Кубрак П.М. Порівняльне дослідження початку кримінального провадження в Україні за КПК України 1961 та 2012 років 118

ПЕРСОНАЛІ 127

ЮРИДИЧЕСКАЯ НАУКА

JURIDICAL SCIENCE

НАУЧНЫЙ ЮРИДИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ
№ 8(74)/2017

СОДЕРЖАНИЕ

АДМИНИСТРАТИВНОЕ ПРАВО

Денисов С.Ф., Кулик С.Г. Коррупционные правонарушения
в сфере физической культуры и спорта. 4

УГОЛОВНОЕ ПРАВО

Аракелян Р.Ф. Некоторые аспекты внедрения института медиации
в уголовном производстве Украины. 13

Карпенко Н.И. Отдельные вопросы преступлений против правосудия. 21

Матвийчук В.К. Истоки, генезис иных мер
уголовно-правового характера на территории Украины. 30

Мороз В.Г. Истоки, генезис места совершения преступления
как признаки объективной стороны преступления
и современное состояние проблемы. 50

Присяжный В.М. Истоки уголовно-правовой охраны
охотничьей фауны в Украине в X—XIV веках 73

Харь И.А. Субъект преступлений в сфере использования
электронно-вычислительных машин (компьютеров),
систем и компьютерных сетей и сетей электросвязи 82

Шестаков В.Ю. Субъективная сторона состава преступления
незаконная охота 100

КРИМИНОЛОГИЯ

Турлова Ю.А. К вопросу методологии исследования
детерминант экологической преступности 110

УГОЛОВНОЕ ПРОЦЕССУАЛЬНОЕ ПРАВО

Кубрак П.Н. Сравнительное исследование
начала уголовного производства в Украине
по УПК Украины 1961 и 2012 годов. 118

ПЕРСОНАЛИИ 127

JURIDICAL SCIENCE

SCIENTIFIC JURIDICAL JOURNAL

№ 8(74)/2017

CONTENTS**ADMINISTRATIVE LAW**

Denisov S., Kulyk S. Corruption Offenses
in the Sphere of Physical Culture and Sports 4

CRIMINAL LAW

Arakelyn R. Some Aspects of the Implementation
of the Institution of Mediation in the Criminal Proceedings of Ukraine 13

Karpenko M. Selected Issues of Crimes against Justice 21

Matviychuk V.K. Sources, genesis of other measures
of criminal and legal character in the territory of Ukraine 30

Moroz V.G. Sources, genesis of the place of commission of crime
as signs of the objective party of crime and current state of a problem 50

Prysiashnyi V. The Origins of the Criminal Protection
of the Hunting Fauna in Ukraine in the X–XIV Centuries 73

Khar I. Subject of Crimes in the Sphere of Using
of Electronic Computing Machines (Computers),
Computer Systems and Networks, and Telecommunications Networks 82

Shestakov V. Subjective Aspect of a Crime of Illegal Hunting 100

CRIMINOLOGY

Turlova Yu. On the Issue of the Methodology for Research
of the Environmental Crime Determinants 110

CRIMINAL PROCEDURE LAW

Kubrak P. Comparative Study of the Beginning
of the Criminal Proceeding in Ukraine under Codes
of Criminal Proceedings of Ukraine of 1961 and 2012 118

PERSONALITIES. 127

УДК 343.352.3/4

*S. Denisov,
S. Kulyk*

CORRUPTION OFFENSES IN THE SPHERE OF PHYSICAL CULTURE AND SPORTS

С.Ф. Денисов

*доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри кримінального,
кримінально-виконавчого права
та кримінології
Академії державної пенітенціарної служби
м. Чернігів*

С.Г. Кулик

*кандидат юридичних наук,
старший викладач
кафедри правознавства
Бердянського державного педагогічного університету
м. Бердянськ*

КОРУПЦІЙНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ У СФЕРІ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ І СПОРТУ

Постановка проблеми. У рейтингу країн за індексом сприйняття корупції, опублікованому міжнародною неурядовою організацією Transparency International, Україна займає 131-е місце із 176 країн (поряд з Іраном, Казахстаном, Росією та Непалом) [2]. За роки незалежності країни корупція набула ознак системного явища через ураження життєво важливих інститутів суспільства та перетворення її на функціонально важливий спосіб їх існування. Саме корупційні діяння можна вважати найбільш латентним видом кримінальних правопорушень.

Глибоко враженими корупцією прийнято вважати правоохоронну сферу, освіту та медицину, однак це соціально негативне явище охоплює набагато ширше коло відносин. Сфера фізичної культури та спорту не є винятком. Будучи галуззю, яка охоплює досить обмежене коло осіб і не привертає стільки соціальної уваги, як освіта та медицина, вона стає більш вразливою для шах-

раїв, викрадачів державного чи комунального майна, недобросовісних очільників тих чи інших спортивних відомств й об'єктів та інших правопорушників.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню корупції присвячені праці вітчизняних і зарубіжних учених. Однак корупційним правопорушенням у сфері спорту та фізичної культури приділялася незначна увага, хоча певні аспекти зазначеного питання висвітлювалися в працях А.М. Апарова, С.В. Алексеева, Г.П. Алексеевої, М.П. Клеймьонова, В. І. Осадчого, О.І. Петренка, В.В. Сараєва, Н.М. Ярмиш та ін.

Метою статті є визначення основних форм і способів корупційних правопорушень у сфері фізичної культури та спорту, а також аналіз державних антикорупційних заходів у вищезазначеній сфері з наданням останнім критичної оцінки.

Основні результати дослідження. Останнім часом державою здійснюються значні кроки в боротьбі з корупцією (на жаль, більше в боротьбі, ніж запобіганні). Одним із таких кроків стало створення Національного антикорупційного бюро України (НАБУ) із прийняттям законів «Про Національне антикорупційне бюро України» від 14 жовтня 2014 року № 1698-VII, «Про запобігання корупції» від 14 жовтня 2014 року № 1700-VII, а також Антикорупційної стратегії на 2014–2017 рр. («Державна антикорупційна політика в Україні»). Тим не менш, як зауважує Н.М. Ярмиш, законодавча база, яка стосується протидії корупційним злочинам, не є досконалою, що виявляється у суперечностях окремих положень вищезазначених нормативних актів [17, с. 348].

Відповідно до соціального визначення корупції, яке надав А.П. Закалюк, остання є суспільно неприйнятною та переважно суспільно небезпечною діяльною активністю людей, наділених владними або іншими публічними повноваженнями та пов'язаними з ними можливостями, або тих, що прагнуть скористатися останніми з метою одержання будь-яких благ (переваг, послуг, пільг тощо) для себе чи інших осіб не на основі офіційно визначеного порядку (підстав, норми), а на ґрунті реалізації особистої зацікавленості, що веде до деформації (розкладання) публічних відносин [7, с. 353–354].

До найбільш розповсюджених проявів корупції в спорті І.С. Іванов відносить підкуп старших або головних тренерів з метою включення в основний склад команди того чи іншого спортсмена, нерідко не найсильнішого або талановитого; несправедливий розподіл між спортсменами рейтингових змагань для їх відбору до основного складу національних збірних команд; підкуп суддів і несправедливе суддівство змагань; договірні матчі, поєдинки, зустрічі для досягнення будь-якого результату, незалежно від причин змови [9, с. 74–75].

Найкорумпованішими є види спорту із великим обігом грошових коштів, що надходять від уболівальників, спонсорів тощо [3, с. 75–76]. Серед них футбол, теніс, бокс, «Формула-1» та ін. Щодо футболу, то можна згадати про найбільший корупційний скандал в історії ФІФА, який стався у травні 2015 року («ФІФА-гейт»), коли ряд високопоставлених чиновників цієї федерації були затримані в Цюриху за звинуваченням у корупції. Мова йшла про широкомасштабну корупцію у ФІФА протягом двох останніх десятиліть навколо заявок на чемпіонати світу, маркетингових та інших угод. Звинувачення

включали у себе також шахрайство, рекет і відмивання грошей. У подальшому в цьому ж році були затримані ще декілька високопосадовців федерації [1].

Очевидно, що світові тенденції щодо боротьби з маніпулюванням спортивними змаганнями з метою захисту чесності спорту, а також низка резонансних розслідувань, які останнім часом проводились міжнародними та українськими спортивними організаціями щодо фактів корупції у вітчизняному спорті, зумовили прийняття Закону України «Про запобігання впливу корупційних правопорушень на результати офіційних спортивних змагань» від 03.11.2015 № 743-VIII (далі — Закон). Зазначений нормативно-правовий акт доповнює вітчизняний кримінальний закон ст. 369³ «Протиправний вплив на результати офіційних спортивних змагань», що встановлює кримінальну відповідальність за два окремі (автономні) типи суспільно небезпечної поведінки: 1) вплив на результати офіційних спортивних змагань з метою одержання або одержання внаслідок таких діянь неправомірної вигоди (ч. 1, ч. 2 статті); 2) порушення заборони розміщення ставок на спорт (ч. 3 статті) [6]. Санкції трьох частин даної статті передбачають покарання: від штрафу (200—1000 неоподаткованих мінімумів доходів громадян) до позбавлення волі до 3 років із спеціальною конфіскацією [15; 10].

За офіційними статистичними даними Генеральної прокуратури України, за ст. 369³ Кримінального кодексу (далі — КК) України обліковано 2 кримінальні правопорушення [5]. Вочевидь це пояснюється традиційно високим рівнем латентності корупційної злочинності, особливо у сфері фізичної культури та спорту. Однак, ураховуючи взятий державою курс на «запобігання та протидію корупції», а також на «формування суспільної підтримки у подоланні корупції» та «створення системи доброчесної та професійної публічної служби відповідно до міжнародних стандартів і кращого світового досвіду» [8], у подальшому можна прогнозувати більш ефективні результати правоохоронних антикорупційних заходів.

Диспозиція самої статті розкриває об'єктивну сторону «впливу на результати офіційних спортивних змагань¹»: *підкуп, примушування або підбурювання чи вступ у змову* щодо результатів офіційного спортивного змагання. Суб'єкт даного злочину може бути як загальний, так і спеціальний (спортсмен, особа із допоміжного спортивного персоналу, посадова особа у сфері спорту та ін.) [11, с. 65]. Тобто кримінальну відповідальність нестиме як особа, що підкупає вищезазначених суб'єктів, так і спеціальний суб'єкт за отримання грошей, цінних паперів, іншого майна, користування послугами майнового характеру, отримання інших вигод і переваг чи надання ексклюзивної спортивної інформації¹. При цьому злочин, описаний у ч. 1 ст. 369³ КК України, вважається закінченим фактом впливу на результати офіційних спортивних змагань, незалежно від того, чи одержала особа внаслідок таких діянь неправомірну вигоду для себе або третьої особи, чи вона діяла лише з метою одержання цієї вигоди [12, с. 76].

¹ Ексклюзивна спортивна інформація — службова інформація про офіційне спортивне змагання і його учасників, якою особа володіє завдяки службовому становищу, крім інформації загальновідомої, легкодоступної чи розкритої відповідно до правил, що регулюють відповідне спортивне змагання.

Стосовно порушення заборони розміщення ставок на спорт, то відповідно до ч. 4 ст. 8 Закону розміщення таких ставок забороняється спортсменам, особам допоміжного спортивного персоналу, посадовим особам у сфері спорту щодо результатів офіційного спортивного змагання, в якому вони або їхня команда беруть участь. Якщо в результаті таких ставок неправомірна вигода для спортсмена або інших вищезазначених осіб перевищить двадцять прожиткових мінімумів для працездатних осіб, то такі діяння кваліфікуватимуться за ч. 3 ст. 369³ КК України. Грошова вигода, що буде меншою за вказаний вище розмір, підпадатиме під статтю 172⁹⁻¹ КУпАП «Порушення заборони розміщення ставок на спорт, пов'язаних з маніпулюванням офіційним спортивним змаганням».

Як зазначає А.П. Алексеєва, сьогодні букмекерський бізнес став важливим атрибутом спортивного життя, практично на всі спортивні події приймаються ставки. Але коли клієнтами стають самі спортсмени, їхні тренери або агенти, власники спортивних клубів, які заздалегідь знають результат майбутньої гри, суть процесу підміняється простим шахрайством, що дискредитує спорт. Такими клієнтами створюються умови для ведення нечесних ігор з метою отримання надприбутків представниками букмекерського бізнесу і кримінальних структур [3, с. 75].

Безумовно не можна не погодитись із позитивним потенціалом вищезазначеної статті, особливо її першої частини. Однак, як завжди каменем спотикання є механізм реалізації цієї норми й тут є певні зауваження до ч. 3 ст. 369³ КК України, а відповідно й до ч. 4 ст. 8 Закону: відповідним суб'єктам спортивної сфери за для того, щоб обійти вищезазначену норму, для розміщення ставки достатньо використати підставну особу. При цьому довести зв'язок останньої із потенційним суб'єктом злочину, а також встановити причинно-наслідковий зв'язок щодо виграшу буде вкрай важко.

Слід також зазначити, що законодавець розуміє під поняттям «ставка на порт» (ст. 1 Закону) «будь-яке парі із залученням грошових ставок в очікуванні виграшу у грошовому вираженні з урахуванням майбутнього і невизначеного перебігу подій, пов'язаних з офіційним спортивним змаганням та його результатами» [15]. Таке формулювання, на нашу думку, ще більше ускладнює доведення факту вчинення цього корупційного правопорушення.

Що ж до ситуації навколо букмекерства в Україні взагалі, то Законом України «Про заборону грального бізнесу в Україні» від 15 травня 2009 року № 1334-VI гральний бізнес та участь в азартних іграх заборонені [14]. При цьому поняття грального бізнесу включає, у тому числі, діяльність, пов'язану з організацією, проведенням і наданням можливості доступу до азартних ігор у букмекерських конторах. Однак до цих законодавчих обмежень не підпадає діяльність щодо організації та проведення лотерей.

Закон України «Про державні лотереї в Україні» від 06 вересня 2012 року № 5204-VI встановлює державну монополію на випуск і проведення лотерей [13]. У той же час, відповідно до абзацу 9 п. 1.2. розділу 1 Ліцензійних умов провадження господарської діяльності з випуску та проведення лотерей, затверджених наказом Державного комітету України з питань регуляторної

політики та підприємництва і Міністерства фінансів України від 12 грудня 2002 року № 128/1037, одним з видів останніх є лотерея тото-лотерея, пере-можці в якій визначаються залежно від вгадування результатів випадкових подій у різних видах професійних та (чи) аматорських змагань, що включені до опублікованої програми тиражу лотереї.

Залишається питання: чи може приватний інвестор (приватна юридична особа) стати державним оператором лотереї (тобто, по суті, фактично займатись тим же ігорним бізнесом, організовуючи букмекерські контори)? Відповідь — так, отримавши відповідну ліцензію, згідно із Законом України «Про ліцензування видів господарської діяльності» від 02 березня 2015 № 222-VIII (п. 18, ч. 1, ст. 7) [16] та вищезазначених ліцензійних умов. Сьогодні в Україні найбільш впливовими власниками такої ліцензії є компанії «М.С.Л.» та «Українська національна лотерея». Одним із способів заробітку останніх є саме букмекерські контори, які організовуються під егідою державних лотерей. В «Українській національній лотереї» для цього передбачено підрозділ «Фаворит», у «М.С.Л.» — «Спортліга», ігрові зали яких можна побачити майже в кожному місті країни.

Окрім маскуванню під державні лотереї, існує ще один шлях організації букмекерської контори — це організація її в мережі, тобто on-line. Сайти букмекерських контор не заблоковані та не підпадають під дію заборонних норм вищезазначених нормативних актів.

Ти не менш корисливий протиправний вплив на результати спортивних змагань не є єдиним проявом корупції в сфері спорту. Виходячи з аналізу преси та різних електронних видань, що містять інформацію про вже викриті злочинні схеми, можна визначити ще декілька способів корупційних правопорушень. Найбільш поширеними серед них є нецільове використання бюджетних коштів виділених чи то на реалізацію державних спортивних програм, чи то на організацію спортивних зборів спортсменів, оренда спортивних об'єктів майже задаром, списання спортивного інвентарю та активів спортивних об'єктів при реорганізації чи ліквідації спортивних об'єктів, численні маніпуляції коштами під час будівництва спортивних майданчиків тощо. Офіційної статистики щодо протидії корупції в сфері спорту за попередні роки, на жаль, не має, тому важко оцінити недоліки та визначити перспективи такої діяльності.

Для усунення вищезазначених прогалин у антикорупційній аналітиці в контексті всієї антикорупційної політики Мінмолодьспорту України наказом від 03 березня 2017 року затверджує Антикорупційну програму (далі — Програма) на 2017 рік. З точки зору кримінологічної політики документ дійсно має раціональну складову особливо з позиції «запобігання і протидії» корупції в апараті Мінмолодьспорт, а не лише боротьби з її проявами. Так у Розділі I Програми сказано, що засади загальної відомчої політики щодо запобігання та протидії корупції у сфері діяльності Міністерства ґрунтуються на необхідності виявлення групи основних причин допущення корупційних порушень, оцінці корупційних ризиків, а також причинно-наслідкових зв'язків, які можуть свідчити про наявність корупційної складової.

Тією ж Програмою визначені актуальні «ділянки» корупційних ризиків у спортивній сфері, які потребують більшої уваги з боку суб'єктів протидії корупції. Серед них названі:

Нечіткість критеріїв формування штатних команд національних збірних команд України з олімпійських та неолімпійських видів спорту. Зазначений недолік надає можливості для просування «своїх» спортсменів (інколи незаслужено) до національних збірних команд за певну винагороду.

2. Здійснення публічних закупівель без застосування процедур, визначених законом.

3. Непрозорі (безпідставне) надання державної підтримки молодіжним і дитячим громадським об'єднанням для виконання загальнодержавних програм і заходів стосовно дітей та молоді.

4. Прийняття рішення про надання громадській організації фізкультурно-спортивної спрямованості статусу національної або відмова в її наданні.

5. Непрозора діяльність державних підприємств, що мають найбільші за розміром активи та, як наслідок, недосконала процедура прийняття рішень щодо них.

6. Умисна домовленість, дії чи бездіяльність, спрямовані на неналежні зміни результату або ходу спортивних змагань з метою отримання будь-якої неправомірної вигоди (маніпулювання результатами офіційних спортивних змагань) [4]. Останній пункт ще раз доводить актуальність прийнятої ст. 369³ КК України.

Висновки. Таким чином, корупційні схеми у сфері фізичної культури та спорту є досить різноманітними за своїми варіаціями та формами, а також за суб'єктним складом. В останні роки влада рішуче налаштована на боротьбу із корупцією в цілому, в тому числі й у зазначеній сфері, однак і досі держава продовжує боротись із наслідками, приділяючи меншу увагу запобіганню причин цього соціально негативного явища, незважаючи на декларування саме цього виду профілактичної діяльності в усіх антикорупційних нормативних актах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. 2015 FIFA corruption case [Електронний ресурс]. — Режим доступу : https://en.wikipedia.org/wiki/2015_FIFA_corruption_case.

2. Transparency International: Corruption perceptions index 2016 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.transparency.org/news/feature/corruption_perceptions_index_2016#table.

3. *Алексеева А.П.* Коррупционная преступность в сфере профессионального спорта / А. П. Алексеева // Вестник Московского университета МВД России. — 2008. — № 8. — С. 74–77.

4. Антикорупційна програма на 2017 р. : Наказ Мінмолодьспорту від 03.03.2017 № 920.

5. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення: Форма №1, затверджена Наказом ГПУ від 23.10.2012 №100 за погодженням з Держкомстатом [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.gp.gov.ua/ua/stat.html>.

6. *Задоя К.П.* Науково-практичний коментар до статті 369-3 Кримінального кодексу України «Протиправний вплив на результати офіційних спортивних змагань» / К. П. Задоя // Право і громадянське суспільство (електронне видання) [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://lcslaw.knu.ua/index.php/arkhiv>.

nomeriv/2-11-2015/item/219-naukovo-praktychnyy-komentar-do-statti-369-3-kryminalnoho-kodeksu-ukrayiny-protupravnyu-vplyv-na-rezultaty-ofitsiynykh-sportyvnykh-zmahan-zadoia-k-p.

7. *Закалюк А.П.* Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: У 3 кн. — кн. 2 : Кримінологічна характеристика та запобігання вчиненню окремих видів злочинів / А.П. Закалюк. — К. : Видавничий Дім «Ін Юре», 2007. — 712с.

8. Засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2014–2017 рр. : затв. Законом України від 14.10.2014 № 1699-VII [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1699-18>.

9. *Іванов А.С.* Коррупционные преступления в спорте и причины их совершения / А.С. Иванов // Уголовно-правовые аспекты борьбы с преступностью в сфере спорта : мат-лы всерос. науч.-практ. конф. (18 марта 2011 года). — Омск : Омская академия МВД России, 2011. — С. 73–76.

10. Кримінальний кодекс України : закон України від 05.04.2001 № 2341-III [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.

11. *Кундеус В.Г., Ледеяєва І.В.* Питання визначення суб'єкта злочину, передбаченого статтею 369-3 Кримінального кодексу України «Протиправний вплив на результати офіційних спортивних змагань» / В.Г. Кундеус, І.В. Ледеяєва // Актуальні проблеми кримінального права та кримінології у світлі реформування кримінальної юстиції: зб. тез доп. Міжнар. наук.-практ. конф. (19 трав. 2016 року, м. Харків, Україна) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ; Кримінол. асоц. України; Ун-т Англія Раскін; Праз. ін-т дослідж. з питань безпеки (PSSI); Чес. кримінол. т-во; Харків. міськ. осередок гром. орг. «Всеукр. асоц. кримін. права». — Харків : ХНУВС, 2016. — С. 65–66.

12. *Осадчий В.І.* Корупційні злочини: Монографія / В.І. Осадчий. — К. : Видавництво Європейського університету, 2016. — 82 с.

13. Про державні лотереї в Україні: Закон України від 06.09.2012 № 5204-VI [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5204-17>.

14. Про заборону грального бізнесу в Україні : Закон України від 15.05.2009 № 1334-VI [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1334-17>.

15. Про запобігання впливу корупційних правопорушень на результати офіційних спортивних змагань : Закон України від 03.11.2015 № 743-VIII [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/743-19>.

16. Про ліцензування видів господарської діяльності: Закон України від 02.03.2015 № 222-VIII [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/222-19>.

17. *Ярмиш Н.М.* Про суперечності та неузгодженості антикорупційних законів України з положеннями кримінального кодексу України / Н.М. Ярмиш // Профілактика корупційних правопорушень: науково-практична конференція, 17 квітня 2015 р. — Харків : Збірник тез доповідей. — Харків : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2015. — 357 с.

REFERENCES

1. 2015 FIFA corruption case [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu : https://en.wikipedia.org/wiki/2015_FIFA_corruption_case.

2. Transparency International: Corruption perceptions index 2016 [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu : http://www.transparency.org/news/feature/corruption_perceptions_index_2016#table.

3. *Alekseeva A.P.* Korrupcionnaja prestupnost' v sfere professional'nogo sporta / A.P. Alekseeva // Vestnik Moskovskogo universiteta MVD Rossii. — 2008. — № 8. — S. 74–77.

4. Antykorupcijsina prohrama na 2017 r. : Nakaz Minmolodsportu vid 03.03.2017 № 920.

5. Yedynyi zvit pro kryminalni pravoporushennia: Forma №1, zatverdzhena Nakazom HPU vid 23.10.2012 №100 za pohodzhenniam z Derzhkomstatom [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu : <http://www.gp.gov.ua/ua/stat.html>.

6. *Zadoia K.P.* Naukovo-praktychnyi komentar do statti 369-3 Kryminalnoho kodeksu Ukrainy «Protypravnyi vplyv na rezultaty ofitsiinykh sportyvnykh zmahani» / K.P. Zadoia // Pravo i hromadianske suspilstvo (elektronne vydannia) [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu : <http://lclaw.knu.ua/index.php/arkhiv-meriv/2-11-2015/item/219-naukovo-praktychnyy-komentar-do-statti-369-3-kryminalnoho-kodeksu-ukrainy-protypravnyy-vplyv-na-rezultaty-ofitsiinykh-sportyvnykh-zmahani-zadoia-k-p>.

7. *Zakaliuk A.P.* Kurs suchasnoi ukrainskoi kryminolohii: teoriia i praktyka: U 3 kn. — kn. 2 : Kryminolohichna kharakterystyka ta zapobihannia vchennniu okremykh vydiv zlochniv / A.P. Zakaliuk. — K. : Vydavnychi Dim «In Yure», 2007. — 712 s.

8. Zasady derzhavnoi antykorupcijsinoi polityky v Ukraini (Antykorupcijsina stratehiia) na 2014–2017 rr. : zatv. Zakonom Ukrainy vid 14.10.2014 № 1699-VII [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1699-18>.

9. *Ivanov A.S.* Korrupcionnye prestuplenija v sporte i prichiny ih sovershenija / A.S. Ivanov // Ugolovno-pravovye aspekty bor'by s prestupnost'ju v sfere sporta : mat-ly vseros. nauch.-prakt. konf. (18 marta 2011 g.). — Omsk : Omskaja akademija MVD Rossii, 2011. — S. 73–76.

10. Kryminalnyi kodeks Ukrainy : zakon Ukrainy vid 05.04.2001 № 2341-III [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.

11. *Kundeus V.H., Lediaieva I.V.* Pytannia vyznachennia subiekta zlochnu, peredbachenoho statteiu 369-3 Kryminalnoho kodeksu Ukrainy «Protypravnyi vplyv na rezultaty ofitsiinykh sportyvnykh zmahani» / V.H. Kundeus, I.V. Lediaieva // Aktualni problemy kryminalnoho prava ta kryminolohii u svitli reformuvannia kryminalnoi yustytzii: zb. tez dop. Mizhnar. nauk.-prakt. konf. (19 trav. 2016 r., m. Kharkiv, Ukraina) / MVS Ukrainy, Kharkiv. nats. un-t vnutr. sprav; Kryminol. asots. Ukrainy; Un-t Anhliia Raskin; Praz. in-t doslidzh. z pytan bezpeky (PSSI); Ches. kryminol. t-vo; Kharkiv. misk. oseredok hrom. orh. «Vseukr. asots. krymin. prava». — Kharkiv : KhNUVS, 2016. — S. 65–66.

12. *Osadchyi V.I.* Korupcijsini zlochny: Monohrafiia / V.I. Osadchyi. — K. : Vydavnytstvo Yevropeiskoho universytetu, 2016. — 82 s.

13. Pro derzhavni loterei v Ukraini: Zakon Ukrainy vid 06.09.2012 № 5204-VI [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5204-17>.

14. Pro zaboronu hralnoho biznesu v Ukraini : Zakon Ukrainy vid 15.05.2009 № 1334-VI [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1334-17>.

15. Pro zapobihannia vplyvu korupcijsinykh pravoporushen na rezultaty ofitsiinykh sportyvnykh zmahani : Zakon Ukrainy vid 03.11.2015 № 743-VIII [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/743-19>.

16. Pro litsenzuvannia vydiv hospodarskoi diialnosti: Zakon Ukrainy vid 02.03.2015 № 222-VIII [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/222-19>.

17. *Yarmysh N.M.* Pro superechnosti ta neuzghodzhenosti antykorupcijsinykh zakoniv Ukrainy z polozhenniamy kryminalnoho kodeksu Ukrainy / N.M. Yarmysh //

Profilaktyka koruptsiinykh pravoporushen: naukovo-praktychna konferentsiia, 17 kvitnia 2015 r. — Kharkiv : Zbirnyk tez dopovidei. — Kharkiv : KhNU imeni V.N. Karazina, 2015. — 357 s.

Денисов С.Ф., Кулик С.Г. Корупційні правопорушення у сфері фізичної культури і спорту

У статті розглянуто основні способи вчинення корупційних правопорушень у сфері фізичної культури та спорту. Визначено їх основні форми та прояви. Проаналізовані державні антикорупційні заходи у вищезазначеній сфері, у т.ч. і законодавчі нововведення як на загальному, так і на відомчому рівнях.

Ключові слова: корупція, фізична культура, спорт, підкуп, букмекерство.

Денисов С.Ф., Кулик С.Г. Коррупционные правонарушения в сфере физической культуры и спорта

В статье рассмотрены основные способы совершения коррупционных правонарушений в сфере физической культуры и спорта. Определены их основные формы и проявления. Проанализированы государственные антикоррупционные мероприятия в вышеуказанной сфере, в т.ч. и законодательные нововведения как на общем, так и на ведомственном уровнях.

Ключевые слова: коррупция, физическая культура, спорт, подкуп, букмекерство.

Denisov S., Kulyk S. Corruption Offenses in the Sphere of Physical Culture and Sports

The general methods of corruption offenses in the sphere of physical culture and sports are considered. Their basic forms and manifestations are determined. State anti-corruption measures in the sphere of physical culture and sports, including legislative innovations, both at the general and departmental levels, are analyzed.

Keywords: Corruption; Physical Culture; Sports; Bribery; Bookmaking

Стаття надійшла до редакції 05.06.2017.

УДК 343.137.9

R. Arakelyan

SOME ASPECTS OF THE IMPLEMENTATION OF THE INSTITUTION OF MEDIATION IN THE CRIMINAL PROCEEDINGS OF UKRAINE

Р.Ф. Аракелян

*здобувач кафедри кримінального права,
кримінології, цивільного та господарського права
ВНЗ «Національна академія управління»
м. Київ*

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ВПРОВАДЖЕННЯ ІНСТИТУТУ МЕДІАЦІЇ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ УКРАЇНИ

Постановка проблеми. На сьогодні відсутні кримінальні процесуальні основи функціонування інституту медіації в кримінальному провадженні України. Нагальна потреба у впровадженні інституту медіації в зумовлена низкою визначальних чинників, одним із яких є недоліки традиційного кримінального провадження, обумовлені потребами учасників кримінального провадження та потребами часу. Так, 70% проанкетованих нами слідчих вважають нагальною потребою та викликом часу прийняття окремого законодавчого акту, в якому детально мають бути врегульовані питання організації та процесу медіації в кримінальному провадженні.

На жаль, Указ Президента України «Про концепцію вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів» від 10.05.2006, яким передбачалося створення альтернативних позасудових способів розв'язання спорів, а способом врегулювання спорів визначена медіація, виявився неідеальним і декларативним [1]. Приреченим на фіаско є й Указ Президента України від 08.04.2008 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15.02.2008 «Про хід реформування системи кримінальної юстиції та правоохоронних органів», яким передбачено реформування кримінальної юстиції України у напрямку впровадження програм примирення між потерпілими і правопорушниками, створення системи ювенальної юстиції та служби пробації [2].

Після реформування системи кримінальної юстиції інститут медіації не знайшов свого кримінального процесуального регулювання в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок у дослідженні впровадження інституту медіації в кримінальному провадженні здійснили Х.Д. Алікперов, И. Айртсен, Х. Бесемер, Р. Буш, Л.В. Головка, В.І. Галаган, В.К. Грищук, В.М. Куц, Ю. І. Микитин, В.В. Землянська та інші.

Незважаючи на проаналізовані науковцями здобутки в досліджуваній проблематиці в науковій літературі, зокрема у вітчизняних правників, відсутні системні практичні дослідження впровадження інституту медіації в Україні.

Метою статті є системний аналіз деяких аспектів впровадження інституту медіації в кримінальному провадженні України шляхом вивчення думок (потреб) проанкетованих респондентів щодо сутнісних параметрів розробленої нами новаційної моделі інституту медіації в кримінальному провадженні України.

Основні результати дослідження. Під терміном «впровадження» розуміють стан практичного використання прогресивних, новаційних ідей, винаходів, результатів наукових досліджень (інновацій). Впровадження прямо чи побічно потребує кардинальної перебудови, перепрофілювання прийнятного, усталено-традиційного стану в будь-якій сфері пізнання та життєдіяльності з метою покращення (поліпшення) функціонування [3, с. 154].

Процес впровадження складається із декількох етапів, зокрема дослідного впровадження, виробничого впровадження та серійного впровадження, що зумовлено досягненнями науки, інноваціями [4, с. 14]. Запропонована новаційна модель інституту медіації в кримінальному провадженні знайшла своє практичне втілення в розробленому нами проекті Закону України «Про медіацію в кримінальному провадженні». Наукове розроблення вказаного вище проекту складає перший етап впровадження, який у подальшому підлягає сприйняттю та схваленню уповноваженими представниками органів державної влади України для наявності законних підстав практичного створення і подальшого успішного функціонування.

Однією і потреб впровадження консенсуальної моделі інституту медіації в кримінальному провадженні є недоліки традиційного кримінального провадження, зокрема наявність незначної кількості та якості кримінальних процесуальних дій, які були здійснені слідчими щодо потерпілих за кримінальними правопорушеннями невеликої, середньої тяжкості та кримінальними правопорушеннями проти власності, на стадії досудового розслідування (слідства). Так, лише 11% респондентів потерпілих із 100 % потерпілих були повідомлені їхні процесуальні права та обов'язки, передбачені КПК України; 17% потерпілих із 100% потерпілих були повідомлені про обрання, зміну чи скасування щодо підозрюваного, обвинуваченого заходів забезпечення кримінального провадження та закінчення досудового розслідування; 1% потерпілих із 100% потерпілих мали змогу подавати докази слідчому, прокурору, слідчому судді, суду, заявляли відводи та клопотання, які були взяті до відома та враховані; 22% потерпілих із 100% потерпілих за наявності відповідних підстав були забезпечені безпекою відносно себе, близьких родичів чи членів їх

сімей, майна та житла; 12% потерпілих із 100% потерпілих мали можливість вільно надавати пояснення, показання та мали можливість відмовитися їх надавати; 16% потерпілих із 100% потерпілих мали можливість оскаржувати рішення, дії чи бездіяльність слідчого, прокурора, слідчого судді, суду в порядку, передбаченому КПК України без перешкод; 8% потерпілих із 100% потерпілих одержали відшкодування завданої кримінальним правопорушенням шкоди в порядку, передбаченому законом; 10% потерпілих із 100% потерпілих мали можливість безперешкодно знайомилися з матеріалами, які безпосередньо стосуються вчиненого щодо них кримінального правопорушення, в порядку, передбаченому КПК України, у тому числі після відкриття матеріалів в порядку, передбаченому статтею 290 КПК України, а також безперешкодно знайомилися з матеріалами кримінального провадження, які безпосередньо стосуються вчиненого щодо них кримінального правопорушення у випадку закриття такого провадження. При цьому потерпілі респонденти заявили, що їм створювалися перешкоди, пов'язані з наданням можливості застосовувати з додержанням вимог КПК України технічних засобів при проведенні процесуальних дій, в яких вони бажали брали участь; одержанні копій процесуальних документів і письмових повідомлень у випадках, передбачених КПК України. Лише від 20% потерпілих із 100% потерпілих було негайно прийнято та зареєстровано заяву про кримінальне правопорушення, визнано їх потерпілими, при цьому жодний із потерпілих своєчасно не отримував від уповноваженого органу, до якого він подавав заяву, документ, що підтверджує його прийняття та реєстрацію.

Вищевикладений стан речей є неприйнятним для правової, демократичної, гуманістичної та соціально налаштованої держави та виявляє явну неповагу до прав людини в кримінальному судочинстві й активізує нагальну потребу в реформуванні традиційної кримінальної юстиції з метою впровадження інституту медіації в кримінальному провадженні, оскільки концептуальні положення останнього насамперед покликані враховувати весь спектр потреб та інтересів потерпілого. Нагальна потреба у реформуванні вказаної вище інституційної основи також обумовлена потребами потерпілих, оскільки 48% потерпілих бажали б надати (довірити) медіатору (фахівцю у сфері відновного правосуддя), який не є представником правоохоронних органів України, право на вирішення кримінального провадження. При цьому 91% потерпілих від мети покарання у кримінальному провадженні щодо їх самих бажать одержати сатисфакції в повному розмірі + відшкодування моральної шкоди, завданої кримінальним правопорушенням (рис. 1).

Про необхідність впровадження інституту медіації в кримінальному провадженні свідчать статистичні дані, які містять відомості щодо кримінальних проваджень, в яких винесено вирок, яким затверджено угоду про примирення між потерпілим і підозрюваним чи обвинуваченим та угоду між прокурором і підозрюваним чи обвинуваченим про визнання винуватості, порядок регламентації яких передбачений Главою 35 (Кримінальне провадження на підставі угод) КПК України [5]. Попри те, що передбачений Главою 35 (Кримінальне провадження на підставі угод) КПК України правовий механізм

не закріплює законодавчі підвалини регламентації інституту медіації в кримінальному провадженні, але визначає правові засади регламентації основ відновного правосуддя в Україні, що, у свою чергу, є позитивним досягненням вітчизняної доктринальної правової думки і є свідченням приведення національного законодавства до європейських стандартів та охоче використовується в практиці провадження традиційного кримінального провадження. Так, у I півріччі 2013 р. на розгляді місцевих загальних судів перебувало понад 416 тис. справ і матеріалів кримінального судочинства (з урахуванням справ, які розглядаються відповідно до Кримінального процесуального кодексу України (КПК), розглянуто понад 363 тис. справ і матеріалів. Протягом I півріччя 2013 р. відповідно до КПК до місцевих загальних судів надійшло 357 тис. матеріалів кримінального провадження. Розглянуто 330,8 тис. матеріалів кримінального провадження. Із винесенням вироку розглянуто 320,7 тис. матеріалів кримінального провадження, серед них із затвердженням угоди розглянуто 9,8 тис. кримінальних проваджень (на кінець 2012 р. із затвердженням угоди розглянуто всього 58 кримінальних проваджень). Кількість рішень, ухвалених під час підготовчого провадження, становила 15,7 тис., у тому числі про затвердження угоди — 7,3 тис., (на кінець 2012 р. під час підготовчого провадження затверджено 43 угоди, розглянуто всього 58 кримінальних проваджень).

Рис. 1. Рівень довіри потерпілих до службових осіб Національної поліції України щодо обрання міри покарання для правопорушника, авторська розробка

Деякі кримінальні процесуальні аспекти регламентації процедури медіації в кримінальному провадженні, які викладені в розробленому нами проекті Закону України «Про медіацію в кримінальному провадженні», у футурологічному аспекті практичного впровадження були вивчені за підсумками дослідження. Так, 33% слідчих вважають, що начальник слідчого відділення за погодженням з Прокурором має вирішувати питання про направлення кримінального провадження на процедуру медіації. Більшість слідчих, зокрема 59% та незначна частина потерпілих (35%), підтверджують доцільність застосування інституту медіації між потерпілим і правопорушником на будь-якій стадії кримінального провадження. При цьому значна кількість слідчих (58% слід-

чих) і незначна кількість потерпілих (21% потерпілих) вважають за доцільне автономність функціонування служб медіації в кримінальному провадженні (69% слідчих) та підтримують думку про загальнодоступність і доступність на будь-якій стадії кримінального провадження функціонування процедури медіації в кримінальному провадженні.

Наразі спостерігається непослідовність думок тих слідчих, які визначають автономний характер функціонування служб медіації в кримінальному провадженні та натомість наголошують на необхідності підпорядкування служб медіації в кримінальному провадженні Міністерству внутрішніх справ України (такої думки дотримуються 52% слідчих). При цьому 43% слідчих і 38% потерпілих не підтримують такої позиції, оскільки вважають принцип автономності визначальною правовою категорією, яка визначає особливий правовий та організаційно-правовий статус створення й функціонування служб медіації в кримінальному провадженні, які мають бути в безпосередньому підпорядкуванні новоствореної Національної служби медіації в кримінальному провадженні. Остання, у свою чергу, буде підпорядкована Міністерству юстиції України. Створення Національної служби медіації в кримінальному провадженні має визначальне практичне значення, яке активізує широкомасштабне використання аналізованого дієвого механізму та забезпечить надання послуг медіації в кримінальному провадженні в усіх регіонах України. До такої думки схиляються 52% слідчих, на противагу 48% слідчих, які вважають, що послуги медіації в кримінальному провадженні будуть надаватися лише в деяких регіонах України, що обумовлено дефіцитом державного бюджету України. Заслуговує на увагу думка слідчих стосовно раціоналізації фінансово-економічних витрат, які активізують функціонування інституту медіації в кримінальному провадженні. Так, 19% слідчих вважають, що фінансування таких витрат повинно проводитися «за рахунок правопорушників». Така позиція заслуговує на увагу, але на початковому етапі реформування матеріальні ресурси правопорушників є недостатніми та в кінцевому підсумку детермінують загрозу досягнення основної мети реформування кримінальної юстиції. З метою недопущення фіаско необхідним вбачається акумулювання грошових коштів як за рахунок правопорушників, так і за рахунок вітчизняних централізованих та децентралізованих фондів-коштів.

На сучасному етапі економічної та політичної кризи в Україні ми погоджуємося з думкою міноритаріїв. Запропоновані нами кримінальні процесуальні ініціативи в аспекті активізації процедури медіації в кримінальному провадженні були охоче підтримані слідчими. Так, 44% слідчих вважають, що процедуру медіації в кримінальному провадженні слід активізувати з моменту надходження ухвали суду чи постанови прокурора про направлення кримінального провадження на процедуру медіації в кримінальному провадженні. Слідчими (58% слідчих підтримали запропонований підхід) підтримано запропоновані нами законодавчі ініціативи, які обумовлені законодавчою регламентацією правового статусу та повноважень голови служби медіації в кримінальному провадженні, які, у свою чергу, обмежуватимуться виключно розподілом процесуальних актів, контролем за своєчасним, повним, всебічним

проведенням процедури медіації в кримінальному провадженні та вчиненням інших законодавчо визначених повноважень.

Окрім вказаного вище, спостерігаються різновекторні параметри оцінки слідчими та потерпілими деяких процесуальних аспектів регламентації інституту медіації в кримінальному провадженні. Так, 77% слідчих вважають, що програми медіації між потерпілим і правопорушником повинні провадитися щодо кримінальних правопорушень невеликої тяжкості, проти власності. При цьому 80% слідчих та 91% потерпілих вважають, що програми медіації між потерпілим і правопорушником мають провадитися стосовно насильницьких кримінальних правопорушень невеликої тяжкості, які вчинені вперше неповнолітніми правопорушниками.

Серед проанкетованих респондентів спостерігається небажання поширювати аналізований інститут відновного правосуддя на тяжкі кримінальні правопорушення (79% опитаних виступили проти вчинення такої законодавчої дії). Різновекторність та неуніфікованість підходів слідчих спостерігається при визначенні підстав ініціювання процедури медіації в кримінальному провадженні. Так, 28% слідчих вважають, що до підстав ініціювання процедури медіації в кримінальному провадженні слід віднести кримінальні правопорушення невеликої тяжкості, на думку 12% слідчих, підставою ініціювання процедури медіації в кримінальному провадженні мають бути необережні кримінальні правопорушення середньої тяжкості. На думку 15% слідчих, підставами ініціювання медіації в кримінальному провадженні мають бути кримінальні правопорушення невеликої та середньої тяжкості проти власності, 5% слідчих вважають, що підставою ініціювання процедури медіації в кримінальному провадженні повинні бути кримінальні правопорушення невеликої та середньої тяжкості проти волі, честі та гідності особи, а 37% слідчих вважають, що підставами ініціювання процедури медіації в кримінальному провадженні повинні бути кримінальні правопорушення невеликої тяжкості; необережні кримінальні правопорушення середньої тяжкості; кримінальні правопорушення невеликої та середньої тяжкості проти власності; кримінальні правопорушення невеликої та середньої тяжкості проти волі, честі та гідності особи. Ставлення потерпілих до підстав ініціювання процедури медіації в кримінальному провадженні також має різновекторний характер, оскільки 47% потерпілих вважають, що така процедура повинна провадитися щодо кримінальних правопорушень невеликої та середньої тяжкості проти власності, 21% потерпілих відповіли, що така процедура повинна провадитися щодо кримінальних правопорушень невеликої та середньої тяжкості проти волі, честі та гідності особи. 17% потерпілих вважають, що така процедура має провадитися стосовно кримінальних правопорушень невеликої тяжкості, необережних кримінальних правопорушень середньої тяжкості, кримінальних правопорушень невеликої та середньої тяжкості проти власності, кримінальних правопорушень невеликої та середньої тяжкості проти волі, честі та гідності особи.

Практичне «виробниче» та «серійне» впровадження новаційної, консенсуальної моделі інституту медіації в кримінальному провадженні з метою вивчення подальших шляхів удосконалення підлягає періодичному апробу-

ванню в аспекті вимірювання ефективності майбутнього функціонування законодавства про медіацію в кримінальному провадженні.

Висновки. Дослідження процесу активізації впровадження розробленої нами новаційної моделі інституту медіації в кримінальному провадженні України виявили такі узагальнення: термін «впровадження» прямо чи побічно передбачає здійснення кардинальної перебудови, перепрофілювання прийнятого, усталено-традиційного стану в будь-якій сфері пізнання та життєдіяльності з метою покращення (поліпшення) функціонування. Процес впровадження складається із декількох етапів, зокрема дослідного впровадження, виробничого впровадження та серійного впровадження, що зумовлено досягненнями науки, інноваціями. Наукове розроблення проекту Закону України «Про медіацію в кримінальному провадженні» складає перший етап впровадження, який в подальшому підлягає сприйняттю та схваленню уповноваженими представниками органів державної влади України задля наявності законних підстав практичного створення та подальшого успішного функціонування.

Системний аналіз потреб і думок респондентів стосовно деяких сутнісних параметрів розробленої нами новаційної моделі інституту медіації в кримінальному провадженні України виявив потребу у прийнятті спеціально-галузевого уніфікованого законодавчого акта. Таким спеціально-галузевим уніфікованим законодавчим актом має бути розроблений нами проект Закону України «Про медіацію в кримінальному провадженні».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Указ Президента України «Про концепцію вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів» від 10.05.2006 № 361/2006 [Текст] // Офіційний вісник Президента України. — 2006. — № 19. — Ст. 1376.
2. Указ Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15.02.2008 р. «Про хід реформування системи кримінальної юстиції та правоохоронних органів» від 08.04.2008 №311/2008 [Текст] // Офіційний вісник Президента України. — 2008. — № 12. — Ст. 486.
3. Юридична енциклопедія : в 6 т. [Текст] / за ред. Ю.С. Шемшученка [та ін.]. — К. : Укр. енцикл., 2008. — Т. 3. — 789 с.
4. Building an Institutional Framework for Regulatory Impact Analysis (RIA) [Текст] / OECD, 2008. — P. 14.
5. Кримінально-процесуальний кодекс України : станом на 13 квіт. 2012 р. [Текст] // Відомості Верховної Ради України. — 2012. — № 9—10. — № 11—12. — № 13 — Ст. 88.

REFERENCES

1. Ukaz Prezydenta Ukrainy «Pro kontseptsiuu vdoskonalennia sudivnytstva dlia utverdzhennia spravedyvoho sudu v Ukraini vidpovidno do yevropeyskykh standartiv» vid 10.05.2006 № 361/2006 [Tekst] // Ofitsiyni visnyk Prezydenta Ukrainy. — 2006. — № 19. — St. 1376.
2. Ukaz Prezydenta Ukrainy «Pro rishennia Rady natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy vid 15.02.2008 r. «Pro khid reformuvannia systemy kryminalnoi yustytzii ta

pravookhoronnykh orhaniv» vid 08.04.2008 №311/2008 [Tekst] // Ofitsiyni visnyk Prezidenta Ukrainy. — 2008. — № 12. — St. 486.

3. Yurydychna entsyklopediia : v 6 t. [Tekst] / za red. Yu.S. Shemshuchenka [ta in.]. — K. : Ukr. entsykl., 2008. — T. 3. — 789 s.

4. Building an Institutional Framework for Regulatory Impact Analysis (RIA) [Tekst] / OECD, 2008. — P. 14.

5. Kryminalno-protseualnyi kodeks Ukrainy : stanom na 13 kvit. 2012 r. [Tekst] // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. — 2012. — № 9–10. — № 11–12. — № 13 — St. 88.

Аракелян Р.Ф. Деякі аспекти впровадження інституту медіації в кримінальному провадженні України

У статті досліджуються деякі аспекти впровадження інституту медіації в кримінальному провадженні України. Проведено системний аналіз особливостей впровадження інституту медіації в кримінальному провадженні України шляхом вивчення думок (потреб) респондентів щодо сутнісних параметрів розробленої нами новаційної моделі інституту медіації в кримінальному провадженні України.

Ключові слова: впровадження інституту медіації в кримінальному провадженні України, інститут медіації в кримінальному провадженні, процедура медіації в кримінальному провадженні.

Аракелян Р.Ф. Некоторые аспекты внедрения института медиации в уголовном производстве Украины

В статье исследуются некоторые аспекты внедрения института медиации в уголовном производстве Украины. Проведен системный анализ особенностей внедрения института медиации в уголовном производстве Украины путем изучения мнений (потребностей) опрошенных респондентов относительно существенных параметров разработанной нами инновационной модели института медиации в криминальном производстве Украины.

Ключевые слова: внедрение института медиации в уголовном производстве Украины, институт медиации в уголовном производстве, процедура медиации в уголовном производстве.

Arakelyn R. Some Aspects of the Implementation of the Institution of Mediation in the Criminal Proceedings of Ukraine

In the article, some aspects of the implementation of the institution of mediation in the criminal proceedings of Ukraine are examined. A systematic analysis of some aspects of the implementation of the institution of mediation in the criminal proceedings of Ukraine was conducted by studying the opinions (needs) of the interviewed respondents regarding the essential parameters of the innovative model of the institution of mediation in the criminal proceedings of Ukraine.

Keywords: Introduction of the Institution of mediation in Criminal Proceedings of Ukraine; Institution of Mediation in Criminal Proceedings; Procedure of Mediation in Criminal Proceedings

Стаття надійшла до редакції 09.06.2017.

УДК 343.

М. Карпенко

SELECTED ISSUES OF CRIMES AGAINST JUSTICE

М.І. Карпенко

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права, кримінології,
цивільного та господарського права
ВНЗ «Національна академія управління»
м. Київ*

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ПРАВОСУДДЯ

Постановка проблеми. Питання, що стосуються злочинів проти правосуддя, важливі для теорії та практики, тому ці питання потребують подальшого розгляду і висвітлення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню питань, які стосуються злочинів проти правосуддя, що містяться в розділі XVIII Особливої частини Кримінального кодексу України (далі – ОЧ КК), присвятили свої праці такі вчені, як: П.П. Андрушко [1], В.І. Борисов [2], О.О. Вакулик [3], В.А. Головчук [4], Ю.В. Гродецький [2], С.Є. Дідик [5], В.М. Єднак [6], О.І. Заліско [7], Н.Д. Квасневська [8], В.В. Кузнецов [9], С.С. Мірошніченко [10], С.В. Прилуцький [11], М.В. Сийплові [12], В.І. Тютюгін [2] та інші. Проте і нині питання кримінальної відповідальності за вчинення злочинів проти правосуддя спонукають до їх наукового аналізу.

Мета статті: проаналізувати окремі положення чинного Кримінального кодексу України стосовно злочинів проти правосуддя.

Основні результати дослідження. Беручи до уваги, що основою побудови системи Особливої частини Кримінального кодексу України є родовий об'єкт, який становить певну групу (вид) суспільних відносин, що поставлені під охорону, то варто зазначити, що вони вирізняються своєю однорідністю. Такій групі суспільних відносин відповідає і певна група однорідних злочинів, які посягають на ці відносини. Тому варто зазначити, що під правосуддям як родовим об'єктом злочинного посягання, передбаченого розділом XVIII ОЧ КК, слід розуміти лише діяльність, яка відповідає ознакам, що характеризуються здійсненням правосуддя у формах адміністративного, господарського, кримінального або цивільного судочинства, яке передбачено правовими нормами Кодексу адміністративного судочинства України; Господарського, Цивільного, Кримінального процесуального кодексів України. По-друге, в цьому разі правосуддя характеризується лише як правозастосовна діяльність, що полягає в реалізації норм права стосовно конкретних життєвих ситуацій. По-третє, ця діяльність із здійснення правосуддя спрямована на охорону

законних прав та інтересів громадян, суспільства, держави в процесі судочинства, при прийнятті рішень та їх реалізації. При цьому правосуддя розглядається як сукупність суспільних відносин, пов'язаних з процесуальною діяльністю компетентних державних органів (досудового розслідування, прокуратури, суду та органів виконання судових рішень) із розслідування, судового розгляду, прийняття і виконання рішень, вироків, ухвал і постанов в адміністративних, господарських, кримінальних, цивільних провадженнях.

У науковій літературі можна зустріти різноманітні варіанти класифікації видів злочинів проти правосуддя, але переважаючими є пропозиції поділяти злочини розділу XVIII ОЧ КК залежно від суб'єкта і залежно від об'єкта злочину.

Залежно від суб'єкта злочини проти правосуддя можна класифікувати за такими групами:

1. Злочини, що вчиняють працівники судового органу (професійні судді, присяжні та працівники апарату суду), статті 371, 372, 374, 375, 376-1, 381 та ч. 2 ст. 387 КК.

2. Злочини, що вчиняють працівники органу досудового розслідування, прокуратури, виконавчої служби, оперативного підрозділу, а також службові особи органу, на який покладено функції забезпечення безпеки щодо особи, взятої під захист (статті 371–374, 380, 381 та ч. 2 ст. 387 КК).

3. Злочини, що вчиняють особи, які відбувають покарання; підозрюваний; обвинувачений; засуджений; особа, щодо якої встановлено адміністративний нагляд; особа, щодо якої застосовано примусові заходи медичного характеру або примусове лікування (статті 389–395 КК).

4. Злочини, що вчиняють свідок, потерпілий від злочину, заявник, експерт, перекладач, які зобов'язані сприяти або не протидіяти відправленню правосуддя (статті 384, 385 та ч. 1 ст. 387 КК).

5. Злочини, що вчиняють представники банківської або іншої фінансової установи (ст. 388 КК).

6. Злочини, що вчиняють інші особи (статті 376, 376-1, 377–379, 381, 382, 383, 386, ч. 1 ст. 387, 388 та 396–400 КК) [13, с. 671].

На відміну від інших розділів Особливої частини КК, злочини розділу XVIII характеризуються широким спектром різноманіття спеціального суб'єкта, який може бути виконавцем цих злочинів. Для прикладу це можна порівняти із спеціальними суб'єктами, які можуть бути виконавцями злочинів, передбачених розділом XVII Особливої частини (злочини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг), де варто назвати три різновидності суб'єкта вчинення цих злочинів: службова особа; особа, яка здійснює професійну діяльність, пов'язану з наданням публічних послуг, і загальний суб'єкт, що характерний для злочинів, передбачених ч. 1 ст. 368-3, ч. 1 ст. 368-4, 369, 369-2 КК. Показовим для прикладу є порівняння і щодо злочинів, передбачених розділом XIX Особливої частини (злочини проти встановленого порядку несення військової служби (військові злочини), суб'єктами яких є військовослужбовці, військовозобов'язані та резервісти під

час проходження зборів, а також інші особи, визначені законом. Цим відмінностям сприяє, безумовно, зміст родових об'єктів наведених злочинів.

Злочини проти правосуддя, беручи за основу зміст їх безпосередніх об'єктів, можуть мати різну систему. Зокрема, В.І. Потюгін поділяє їх на такі групи:

1. Злочини, які посягають на конституційні принципи діяльності органів досудового слідства, прокуратури і суду (стст. 371, 372, 374–376, 376-1 (прим. авт.), 397 КК) – 7 статей (прим. авт.).

2. Злочини, які посягають на життя, здоров'я, особисту безпеку, майно суддів, засідателів та інших учасників судочинства (стст. 379, 400, 377, 398, 378, 399 КК) – 6 статей.

3. Злочини, які перешкоджають одержанню достовірних доказів та істинних висновків у кримінальній справі (стст. 373, 383–386) – 5 статей.

4. Злочини, які перешкоджають своєчасному розкриттю і запобіганню злочину (стст. 380, 381, 387, 396, 395 КК) – 5 статей.

5. Злочини, які перешкоджають виконанню вироку (рішення) і призначеного ним покарання (стст. 382, 388–394 КК) – 9 статей [14, с. 415–416].

А.С. Беніцький і Р.М. Шехавцов залежно від змісту родового об'єкта злочинів проти правосуддя їх систему (32 статті КК України) пропонують іншу класифікацію, виділяючи при цьому такі групи:

1. Злочини, що посягають на інтереси правосуддя у сфері здійснення та забезпечення нормальної діяльності органів досудового розслідування, прокуратури та суду (стст. 371–375) – 5 статей КК (прим. авт.).

2. Злочини, що посягають на інтереси правосуддя у сфері забезпечення гарантій незалежності діяльності судових органів у здійсненні правосуддя, а також гарантій безпеки життя, здоров'я та права власності суддів або їх близьких родичів (стст. 376–379) – 5 статей КК.

3. Злочини, що посягають на інтереси правосуддя у сфері здійснення посадовими особами своїх функцій щодо отримання потрібних доказів і встановлення обставин, що мають значення для кримінального провадження (стст. 383–388, 396) – 7 статей КК.

4. Злочини, що посягають на інтереси правосуддя у сфері забезпечення належного виконання законних вироків, постанов, ухвал чи рішень суду, а також рішень Європейського суду з прав людини (стст. 382, 389–395) – 9 статей КК.

5. Злочини, що посягають на інтереси правосуддя у сфері здійснення заходів безпеки щодо осіб, взятих під захист (стст. 380, 381) – 2 статті КК.

6. Злочини, що посягають на інтереси правосуддя у сфері забезпечення гарантій діяльності та професійної таємниці захисників або представників особи, а також гарантій безпеки життя, здоров'я та права власності зазначених осіб або їх близьких родичів (стст. 397–400) – 4 статті КК [13, с. 672–708].

Відмінність у змісті класифікації і побудові системи злочинів проти правосуддя, передбачених розділом XVIII Особливої частини КК, вказаних вище авторів, полягає перш за все в тому, що в основі поділу на групи є різні підходи і критерії. Разом з тим це не завуальовує наявність того факту, що в

суспільно- політичному житті нашої держави є досить велика кількість діянь, у разі вчинення яких здійснюється посягання на основи правосуддя, передбачені правовими нормами Основного Закону — Конституції України та іншими актами національного законодавства і міжнародного права.

Як зазначає з цього приводу В.Я. Тацій, «... основні зусилля науковців мають бути спрямовані не на пошук нової класифікації об'єктів злочину (у цьому немає практичної необхідності), а на розробку основоположних аспектів обговорюваної проблеми, вироблення рекомендацій щодо вдосконалення системи кримінального кодексу і практики застосування кримінального законодавства» [15, с. 134]. Даючи визначення родового об'єкта, під яким розуміється «... певне коло тотожних чи однорідних за своєю соціальною і економічною сутністю суспільних відносин, які внаслідок цього охороняються єдиним комплексом взаємопов'язаних кримінально — правових норм», В.Я. Тацій зазначає, що «значення родового об'єкта злочину полягає насамперед у тому, що він дозволяє провести класифікацію всіх злочинів і правових норм, що встановлюють відповідальність за їх вчинення. Саме ця його властивість була взята за основу при побудові Особливої частини чинного КК України, що дозволило законодавцю в цілому правильно об'єднати в межах одного розділу КК норми, у яких передбачається відповідальність за посягання на тотожні чи однорідні суспільні відносини» [15, с. 142—143].

На надзвичайній важливості незалежності судової гілки влади держави і дотримання основних засад судочинства, а в нашому розумінні правосуддя, свідчать і рішення Верховної Ради України — внесення 02 червня 2016 року змін до Конституції України щодо правосуддя [16] і прийняття в новій редакції Закону України «Про судоустрій і статус суддів» [17]; інших законів, зокрема «Про виконання рішень і застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23.02.2006 р. №3477-IV [18], «Про безоплатну правову допомогу» від 02.06.2011 р. №3460-VI [19], «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» (в новій редакції) від 05.07.2012 р. №5076-VI [20], «Про прокуратуру» (в новій редакції) від 14.10.2014 р. №1697-VII [21], «Про Національне антикорупційне бюро України» від 14.10.2014 р. №1698-VII [22], «Про Національну поліцію» від 02.07.2015 р. № 580-VIII [23], «Про Державне бюро розслідувань» від 12.11.2015 р. № 794-VIII [24] та інші акти законодавства. Певною мірою дані положення знайшли своє відображення і в зарубіжному кримінальному законодавстві та науковій юридичній літературі [25; 26; 27; 28].

Висновки. Таким чином, можна стверджувати, що в національному законодавстві нашої держави є достатня законодавча база, яка дає змогу забезпечити реалізацію міжнародних зобов'язань України і рекомендацій міжнародної спільноти [29] щодо здійснення правосуддя в Україні, яке повинно функціонувати на засадах верховенства права відповідно до європейських стандартів і забезпечувати право кожного на справедливий суд.

Забезпеченню цих вимог повинні сприяти і наукові дослідження юридичної науки, але громадян України, і не тільки їх, хвилює питання: в чому проблема, чому мають місце непоодинокі факти вчинення злочинів проти правосуддя і притягнення невинних осіб до кримінальної відповідальності? На нашу

суб'єктивну думку, відповідь полягає перш за все в тому, що необхідно дотримуватись чинного законодавства всім тим, хто його застосовує на стадіях досудового розслідування, судового провадження та виконання судових рішень. Важливу роль при цьому повинна відігравати і правосвідомість громадян з дотримання вимог кримінального закону.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Андрушко П.П.* Проблемні питання кримінально-правової відповідальності судді (суддів) за постановлення завідомо неправосудного рішення та підстав і порядку повідомлення судді про підозру у вчиненні злочину, склад якого передбачений ст. 375 КК/ П.П. Андрушко // Часопис цивільного і кримінального судочинства. — 2015.— № 4 (25). — С. 73—115.

2. Злочини проти правосуддя : Навч. посіб. / В.І. Тютюгін, В.І. Борисов, Ю.В. Гродецький та ін.; За заг. ред. проф. В.І. Борисова, проф. В.І. Тютюгіна. — Х. : Юридична академія України ім. Ярослава Мудрого, 2011. — 160 с.

3. *Вакулик О.О.* Кримінально-правова характеристика примушування давати показання: Дис. ... канд. юрид. наук. — К. : 2011. — 256 с.

4. *Головчук В.А.* Кримінально-правова охорона виконання судових рішень : Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. — К. ;, 2012. — 19 с.

5. *Дідик С.Є.* Кримінально-правова охорона правосуддя від незаконних діянь судді як спеціального суб'єкта злочину: дис. канд. юрид. наук. за спец. 12.00.08. : захищена 12.03.2009 // Сергій Євгенович Дідик; Інстит. держ. і права ім. В. Корецького. — К., 2009. — 178 с.

6. *Єдиак В.М.* Постановлення суддею (судьями) завідомо неправосудного вироку, рішення, ухвали або постанови (ст. 365 Кримінального кодексу України) як корупційне правопорушення // Збірник матеріалів міжнародної науково-практичної конференції від 17 квітня 2014 року. — Х. — 2014. — С. 256.

7. *Заліско О.І.* Правосуддя в Україні як об'єкт кримінально-правової охорони: дис. канд. юрид. наук за спец: 12.00.08: захищена 26.01.2016 / Олег Ігорович Заліско; Нац. акад. прокуратури України. — К., 2015. — 209 с.

8. *Квасневська Н.Д.* Відповідальність за постановлення суддею (судьями) завідомо неправосудного вироку, рішення, ухвали або постанови в Україні (кримінально-правове та кримінологічне дослідження): дис. канд. юрид. наук за спец. :12.00.08: захищена 26.11.2009 / Наталія Дмитрівна Квасневська; Держ. наук-дослід. інститут МВС. — К., 2009. — 186 с.

9. *Кузнецов В.В., Сийплові М.В.* Кримінальна відповідальність за притягнення як обвинуваченого завідомо невинуватої людини: Монографія / За заг. ред. д.ю.н., проф. В.І.Шакуна; Передмова Г.О. Усатого. — Ужгород : ЗакДУ, 2011. — 284 с.

10. *Мірошниченко С.С.* Злочини проти правосуддя: теорія та практика протидії : Монографія. — К. : Десна, 2012. — 432 с.

11. *Прилуцький С.В.* Судова влада і захист прав людини (актуальні проблеми статусу незалежності суддів) // Протидія порушень прав людини засобами кримінальної юстиції // Монографія. Відпов. редактор О.М. Костенко. — К : Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2008.

12. *Сийплові М.В.* Кримінально-правова характеристика притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності: дис. канд. юрид. наук за спец: 12.00.08 / М.В. Сийплові. — К., 2015. — 251 с.

13. *Беніцький А.С., Шехавцов Р.М.* Злочини проти правосуддя / Кримінальне право (Особлива частина): підручник // за ред. О.О. Дудорова, Є.О. Письменського. — [2-ге вид.] — К. : «ВД «Дакор», 2013. — С. 671.

14. *Тютюгін В.І.* Злочини проти правосуддя / Кримінальне право України: Особлива частина: Підруч. для студ. вищ. навч. закл. освіти / М.І. Бажанов, В.Я. Тацій, В.В. Сташис, О.І. Зінченко та ін.; За ред. професорів М.І. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тація. — К. : Юрінком Інтер; Х. : Право, 2002. — С. 415–416.

15. *Тацій В.Я.* Об'єкт і предмет злочину в кримінальному праві : монографія / В.Я. Тацій. — Х. : Право, 2016. — 256 с.

16. Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя): Закон України від 02.06.2016 р. № 1401-VIII // *Голос України*. — 2016. — № 118.

17. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 р. № 1402-VIII. — Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. — Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1402-1>.

18. Про виконання рішень і застосування практики Європейського суду з прав людини [Текст] : Закон України від 23.02.2006 р. № 3477-IV // Офіційний вісник України від 05.04.2006. — № 12. — С.16.

19. Про безоплатну правову допомогу [Текст] : Закон України від 02.06.2011 р. № 3460-VI // Офіційний вісник України від 15.07.2011. — № 51. — С. 13.

20. Про адвокатуру та адвокатську діяльність (в новій редакції) [Текст] : Закон України від 05.07.2012 р. № 5076-VI // Офіційний вісник України від 23.08.2012. — № 62. — С. 17.

21. Про прокуратуру [Текст] : Закон України від 14.10.2014 р. №1697-VII // Офіц. вісн. України. — 2014. — 7 листоп. (№ 87). — С. 9.

22. Про Національне антикорупційне бюро України [Текст] : Закон України від 14.10.2014 р. №1698-VII // Офіційний вісник України від 07.11.2014. — № 87. — С. 104.

23. Про Національну поліцію [Текст] : Закон України від 02.07.2015 р. № 580-VIII // Офіційний вісник України від 18.08.2015. — № 63. — С. 33.

24. Про Державне бюро розслідувань [Текст] : Закон України від 12.11.2015 р. // *Голос України*. — 2016. — 16 січ. (№ 7).

25. Federal Rules of Evidence: rules, 2016 Edition [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <https://www.rulesofevidence.org/>.

26. *Eleanor W. Myers and Edward D. Ohlbaum*, Discrediting the Truthful Witness: Demonstrating the Reality of Adversary Advocacy, 69 *Fordham L. Rev.* 1055 (2000) [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://ir.lawnet.fordham.edu/flr/vol69/iss3/8/>.

27. Evidence Code — EVID (California): code [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://leginfo.legislature.ca.gov/faces/codes.xhtml>.

28. Strafprozeßordnung (StPO) in der Fassung der Bekanntmachung vom 7. April 1987 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.gesetze-im-internet.de/stpo/index.html>.

29. Рекомендація R (94) 12 Комітету Міністрів Ради Європи щодо незалежності, ефективності і ролі суддів // *Вісник Верховного Суду України*. — 1997. — № 4.

REFERENCES

1. *Andrushko P.P.* Problemni pytannia kryminalno-pravovoi vidpovidalnosti suddi (suddiv) za postanovlennia zavidomo nepravosudnoho rishennia ta pidstav i poriadku

povidomlennia suddi pro pidozru u vchynenni zlochynu, sklad yakoho peredbachenyi st. 375 KK/ P.P. Andrushko // Chasopys tsyvilnoho i kryminalnoho sudochynstva. — 2015. — № 4 (25). — S. 73–115.

2. Zlochyny proty pravosuddia : Navch. posib. / V.I. Tiutiuhin, V.I. Borysov, Yu.V. Hrodetskyi ta in.; Za zah. red. prof. V.I. Borysova, prof. V.I. Tiutiuhina. — Kh. : Yurydychna akademiia Ukrainy im. Yaroslava Mudroho, 2011. — 160 s.

3. *Vakulyk O.O.* Kryminalno-pravova kharakterystyka prymushuvannia davaty pokazannia: Dys. ... kand. yuryd. nauk. — K. : 2011. — 256 s.

4. *Holovchuk V.A.* Kryminalno-pravova okhorona vykonannia sudovykh rishen : Avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk. — K. ; 2012. — 19 s.

5. *Didyk S.Ye.* Kryminalno-pravova okhorona pravosuddia vid nezakonnnykh diian suddi yak spetsialnoho subiekta zlochynu: dys. kand. yuryd. nauk. za spets. 12.00.08. : zakhyschena 12.03.2009 // Serhii Yevhenovych Didyk; Instyt. derzh. i prava im. V. Koretskoho. — K., 2009. — 178 s.

6. *Yednak V.M.* Postanovlennia suddeiu (suddiamy) zavidomo nepravosudnoho vyroku, rishennia, ukhvaly abo postanovy (st. 365 Kryminalnoho kodeksu Ukrainy) yak koruptsiine vidporushennia // Zbirnyk materialiv mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii vid 17 kvitnia 2014. — Kh. — 2014. — S. 256.

7. *Zalisko O.I.* Pravosuddia v Ukraini yak obiekt kryminalno-pravovoi okhorony: dys. kand. yuryd. nauk za spets: 12.00.08: zakhyschena 26.01.2016 / Oleh Ihorovych Zalisko; Nats. akad. prokuratury Ukrainy. — K., 2015. — 209 s.

8. *Kvasnevskaya N.D.* Vidpovidalnist za postanovlennia suddeiu (suddiamy) zavidomo nepravosudnoho vyroku, rishennia, ukhvaly abo postanovy v Ukraini (kryminalno-pravove ta kryminolohichne doslidzhennia): dys. kand. yuryd. nauk za spets. :12.00.08: zakhyschena 26.11.2009 / Nataliia Dmytrivna Kvasnevskaya; Derzh. nauk-doslid. instytut MVS. — K., 2009. — 186 s.

9. *Kuznetsov V.V., Syiploki M.V.* Kryminalna vidpovidalnist za prytiahnennia yak obvynuvacheno zavidomo nevyuvatoi liudyny: Monohrafiia / Za zah. red. d.i.u.n., prof. V.I. Shakuna; Peredmova H.O. Usatoho. — Uzhhorod : ZakDU, 2011. — 284 s.

10. *Miroshnychenko S.S.* Zlochyny proty pravosuddia: teoriia ta praktyka protydii : Monohrafiia. — K. : Desna, 2012. — 432 s.

11. *Prylutskyi S.V.* Sudova vlada i zakhyst prav liudyny (aktualni problemy statusu nezalezhnosti suddiv) // Protydii porushen prav liudyny zasobamy kryminalnoi yustytzii: // Monohrafiia. Vidpov. redaktor O.M. Kostenko. — K : Instytut derzhavy i prava im. V.M. Koretskoho NAN Ukrainy. — 2008.

12. *Syiploki M.V.* Kryminalno — pravova kharakterystyka prytiahnennia zavidomo nevyuvanoi do kryminalnoi vidpovidalnosti: dys. kand. yuryd. nauk za spets: 12.00.08 / M.V. Syiploki. — K., 2015. — 251 s.

13. *Benitskyi A.S., Shekhaotsov R.M.* Zlochyny proty pravosuddia / Kryminalne pravo (Osoblyva chastyna): pidruchnyk // za red. O.O. Dudorova, Ye.O. Pysmenskoho. — [2-he vyd.] — K. : «VD «Dakor», 2013. — S. 671.

14. *Tiutiuhin V.I.* Zlochyny proty pravosuddia / Kryminalne pravo Ukrainy: Osoblyva chastyna: Pidruh. dlia stud. vyshch. navch. zakl. osvity / M.I. Bazhanov, V.Ya. Tatsii, V.V. Stashys, O.I. Zinchenko ta in.; Za red. profesoriv M.I. Bazhanova, V.V. Stashysa, V.Ya. Tatsiia. — K. : Yurinkom Inter; Kh. : Pravo, 2002. — S. 415 — 416.

15. *Tatsii V.Ya.* Obiekt i predmet zlochynu v kryminalnomu pravi : monohrafiia / V.Ya. Tatsii. — Kh. : Pravo, 2016. — 256 s. Pro vnesennia zmin do Konstytutsii Ukrainy (shchodo pravosuddia): Zakon Ukrainy vid 02.06.2016 r. № 1401-VIII // Holos Ukrainy. — 2016. — № 118.

16. Pro sudoustrii i status suddiv: Zakon Ukrainy vid 02.06.2016 r. № 1402-VIII. — Ofitsiyni veb-sait Verkhovnoi Rady Ukrainy. — Rezhym dostupu do dokumenta : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1402-1>.

17. Pro vykonannia rishen i zastosuvannia praktyky Yevropeiskoho sudu z prav liudyny [Tekst] : Zakon Ukrainy vid 23.02.2006 r. № 3477-IV // Ofitsiyni visnyk Ukrainy vid 05.04.2006. — № 12. — S. 16.

18. Pro bezoplatnu pravovu dopomohu [Tekst] : Zakon Ukrainy vid 02.06.2011 r. № 3460-VI // Ofitsiyni visnyk Ukrainy vid 15.07.2011. — № 51.— S. 13.

19. Pro advokaturu ta advokatsku diialnist (v novii redaktsii) [Tekst] : Zakon Ukrainy vid 05.07.2012 r. № 5076-VI // Ofitsiyni visnyk Ukrainy vid 23.08.2012. — № 62.— S. 17.

20. Pro prokuraturu [Tekst] : Zakon Ukrainy vid 14.10.2014 r. № 1697-VII // Ofits. visn. Ukrainy. — 2014. — 7 lystop. (№87). — S. 9.

21. Pro Natsionalne antykoruptsiine biuro Ukrainy [Tekst] : Zakon Ukrainy vid 14.10.2014 r. №1698-VII // Ofitsiyni visnyk Ukrainy vid 07.11.2014. — № 87. — S. 104.

22. Pro Natsionalnu politsiiu [Tekst] : Zakon Ukrainy vid 02.07.2015 r. № 580-VIII // Ofitsiyni visnyk Ukrainy vid 18.08.2015. — № 63. — S. 33.

23. Pro Derzhavne biuro rozsliduvan [Tekst] : Zakon Ukrainy vid 12.11.2015 r. // Holos Ukrainy. — 2016. — 16 sich. (№ 7).

24. Federal Rules of Evidence: rules, 2016 Edition [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu : <https://www.rulesofevidence.org/>.

25. Eleanor W. Myers and Edward D. Ohlbaum, Discrediting the Truthful Witness: Demonstrating the Reality of Adversary Advocacy, 69 Fordham L. Rev. 1055 (2000) [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu : <http://ir.lawnet.fordham.edu/flr/vol69/iss3/8/>.

26. Evidence Code — EVID (California): code [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu : <http://leginfo.legislature.ca.gov/faces/codes.xhtml>.

27. Strafprozeßordnung (StPO) in der Fassung der Bekanntmachung vom 7. April 1987 [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu : <http://www.gesetze-im-internet.de/stpo/index.html>.

28. Rekomendatsiia R (94) 12 Komitetu Ministriv Rady Yevropy shchodo nezalezhnosti, efektyvnosti i roli suddiv // Visnyk Verkhovnoho Sudu Ukrainy. — 1997. — № 4.

Карпенко М.І. Окремі питання злочинів проти правосуддя

У статті розглянуто питання, що стосуються окремих проблем вчинення злочинів проти правосуддя. Акцентується увага, що однією з причин і умов їх вчинення є небажання окремих категорій суб'єктів цих злочинів дотримуватися вимог кримінального законодавства і недостатня правосвідомість населення України.

Ключові слова: злочини проти правосуддя, кримінальний закон, правосвідомість громадян, спеціальний суб'єкт злочину.

Карпенко Н.И. Отдельные вопросы преступлений против правосудия

В статье рассмотрены вопросы, касающиеся отдельных проблем совершения преступлений против правосудия. Акцентируется внимание, что одной из причин и условий их совершения есть нежелание отдельных категорий субъектов этих преступлений соблюдать требования уголовного законодательства и недостаточное правосознание населения Украины.

Ключевые слова: преступления против правосудия, уголовный закон, правосознание граждан, специальный субъект преступления.

Karpenko M. Selected Issues of Crimes against Justice

Selected issues regarding the committing crimes against justice are considered in the article. It is stressed that one of the reasons and terms for committing those crimes is an unwillingness of some categories of subjects of these crimes to abide the criminal legislation, as well as an insufficient sense of justice of the population of Ukraine.

Keywords: Crimes against Justice; Penal Law; Sense of Justice of Citizens; Special Subject of a Crime

Стаття надійшла до редакції 06.06.2017.

УДК 343

V. Matviychuk

SOURCES, GENESIS OF OTHER MEASURES OF CRIMINAL AND LEGAL CHARACTER IN THE TERRITORY OF UKRAINE

В.К. Матвійчук

*доктор юридичних наук, професор,
перший проректор
ВНЗ «Національна академія управління»
м. Київ*

ВИТОКИ, ГЕНЕЗА ІНШИХ ЗАХОДІВ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ХАРАКТЕРУ НА ТЕРЕНАХ УКРАЇНИ

Постановка проблеми. Питання, що стосується витоків і генези інших заходів кримінально-правового характеру на теренах України має істотне значення для теорії кримінального права та законодавчої діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема витоків і генези інших заходів кримінально-правового характеру в Україні не досліджувалася. Проте ці питання мають істотне значення та потребу в їх з'ясуванні.

Мета статті полягає у з'ясуванні витоків і генези інших заходів кримінально-правового характеру на теренах України.

Основні результати дослідження. Одним із завдань науки кримінального права України та інших держав є дослідження пам'яток і шкіл кримінального права, що діяли на теренах України, оскільки їх положення і напрацювання можуть бути використані в сучасний період при втіленні принципу наступництва в кримінальному праві [1, с. 66]. Це зумовлено тим, що кримінальне право є продуктом практичних потреб у певний проміжок (період) часу, а отже, ретроспективний аналіз інших заходів кримінально-правового характеру має використовуватися в сучасних дослідженнях взагалі і, зокрема, стосовно предмета нашого дослідження для того, щоб не було, так би мовити, «відкриття» — актом парламенту давно забутого, старого сумнівної якості. Не є винятком у цих питаннях і держава Україна.

Дослідження історії становлення і розвитку інших заходів кримінально-правового характеру у вітчизняному кримінальному праві доцільно почати з «Руської правди» — збірки стародавнього руського права, складеного у Київській Русі в XI—XII століттях на основі звичаєвого права [2, с. 72]. Значення цього історичного документа високо оцінюється як істориками, так і юристами, оскільки його положення були сприйняті всіма пам'ятками литовського періоду історії, а також позитивно вплинули на правничий розвиток суміжних слов'ян-

ських народів [3, с. 109]. Крім того, історико-правовий метод дослідження явищ кримінально-правового характеру є важливим: він сприяє недопущенню помилок у законотворчій діяльності, висвітлює її позитивні моменти, є певною гарантією позитивного поступу в цьому важливому для держави і суспільства процесі [4, с. 109]. Розвиток кримінального законодавства — це безперервний, історичний, часовий процес, у перебігу якого воно, змінюючись, зберігає свої основні характеристики, сприймаючи попередній правовий досвід [5, с. 33–34].

Отже, дослідження витоків і генези інших заходів кримінально-правового характеру дасть змогу глибше зрозуміти ці заходи, зумовленість існування цих кримінально-правових заходів, вплив певних історичних подій на виникнення правових норм, які передбачали інші заходи кримінально-правового характеру, а також вплив інших держав на розвиток українського кримінального законодавства, що стосується цих заходів.

Перед тим, як розпочати дослідження задекларованої нами проблеми необхідно звернутися до понять, що використовуються в назві статті [4, с. 139]. Такими термінами є «витоки», «генеза», «історія», «сучасний стан проблеми». Їх тлумачення можна знайти в «Словаре русского языка» С.І. Ожегова [4, с. 139, 5, с. 45]. Скажімо, таке поняття, як «витоки» у переносному розумінні слова означає початок; першоджерело чого-небудь [4, с. 40; 5, с. 45]. Звертає на себе увагу й те, що Великий тлумачний словник сучасної української мови тлумачить термін «початок», як: «...Перший момент (перші моменти) вияву якої-небудь дії, явища, процесу; прот. кінець. 3. Те, з чого починається твір, фільм, спектакль, і т.ін. 4. перев.-ми. Зародок, першоджерело чого-небудь...5. Основа, першоелемент чого-небудь» [6, с. 1096; 5, с. 45]. Цей же словник термін «першоджерело», як зазначає Т.І. Волкова, трактує, як «... 1. Те, що дає початок чому-небудь, є основою чогось...» [6, с. 940; 7, с. 38]. Слід погодитися з думкою, яка є в юридичній літературі, що Українсько-російський словник термін «початок» роз'яснює так: «... начало; лит. зачин... первопричина зарождения, исток ... в самом начале ... первоначально...» [8, с. 617; 7, с. 38].

Важливо також погодитися з думкою Т.І. Волкової, що ще необхідно звернутися до Російсько-українського словника, який термін «исток» роз'яснює так: «... (действие) витік, — току; вихід, — ходу; ср. истекать 1; 2. «начало реки, ручья» початок, — таку, витік... 3. Перек. Джерело, початок; у — ков цивилизації; — коло (біля) джерел (початків) цивілізації; — ки первобытной культуры» [9, с. ; 7, с. 38–39].

Узагальнюючи тлумачення терміна «витоки», можна стверджувати, що він означає початок, перший момент, виявлення якої-небудь дії або явища.

Наступний термін, який нами використовується у назві статті, це «генеза». Його роз'яснення ми знаходимо в довідковій літературі і він має таке значення: походження, виникнення, становлення [6, с. 230].

Цілком слушно терміни «генеза» та «витоки» розглядати у їх взаємозв'язку з поняттям «історія», яке означає сукупність фактів і подій, які належать до минулого [6, с. 507].

Четверте поняття «сучасний стан проблеми» можна з'ясувати за допомогою тлумачення трьох термінів «сучасний», «стан» і «проблема» [5, с. 45]. Якщо враху-

вати, що «сучасний» означає «теперішній», який відноситься до нинішнього часу (теперішній стан науки) [9, с. 605; 5, с. 45], а «стан» — це положення, в якому хто-небудь або що-небудь знаходиться [9, с. 613; 5, с. 45], у той же час «проблема» вказує на складність питання, завдання, що потребує вирішення, дослідження [9, с. 613; 5, с. 45], то можна розпочати аналіз витоків, генези інших заходів кримінально-правового характеру на теренах України. Проте перед цим слід зазначити, що з'ясуванням термінів ми задекларували як простір (межі) нашого дослідження, що допоможе провести всебічне з'ясування зазначеної проблеми в цій статті.

У дослідженні витоків, генези, сучасного стану проблеми інших заходів кримінально-правового характеру ми схиляємося до періодизації, запропонованої істориками та юристами, а саме: про існування шести (загальнолюдських) та восьми — на території нашої держави, періодів, різних за часом і впливу на людей в правовому забезпеченні правопорядку [10, с. 40; 11, с. 112; 12, с. 1—736]. Вони, на наше переконання, не суперечать історичній періодизації, яку пропонують вчені в сфері історичної науки. До такої періодизації ми схиляємося, виходячи з того, що закони суспільства, його розвитку дають нам можливість бачити, що людина завжди прагнула до належного забезпечення кримінально-правової охорони належного правопорядку всіх процесів її співжиття, у тому числі й іншими заходами кримінально-правового характеру.

Існуючі погляди на періодизацію суспільного розвитку, державної і правової розбудови ґрунтуються на достовірних джерелах. Тому ми зупинимося у своєму пошуку на запропонованій для нас історіографії, що допоможе виявити і пояснити витoki, генезу інших заходів кримінально-правового характеру на теренах України. У той же час слід зробити застереження, що питання періодизації розвитку кримінального законодавства, а також інших заходів кримінально-правового характеру на теренах України не було з'ясовано. Це зумовлено тим, що: 1) зазначені проблеми дослідники намагалися з'ясувати відокремлено від історичного розвитку суспільства та державотворення; 2) це викликано і тим, що Україна мала надто складний шлях історичного розвитку, де відбувалося нашарування законодавства різних державних утворень на теренах нашої держави. Цілком справедливо з цього приводу висловився В.К. Грищук, відзначивши, що історія української кримінально-правової науки (а ми відзначили: положення кримінального права стосовно інших заходів кримінально-правового характеру) залишається до цього часу належним чином не з'ясовано [13, с. 158]. Як відомо, наука, до теперішнього часу, не з'ясувала витoki, генезу інших заходів кримінально-правового характеру.

Отже, зазначена нами періодизація базується на закономірностях розвитку суспільства та виникнення права, як об'єктивно існуючих і таких, що повторюються, істотних зв'язках буття і свідомості, що визначили хід становлення права через глибинні процеси правової комунікації (взаємовідносин) суспільства і людини [14, с. 265]. Це також властиво і для витоків, генези інших заходів кримінально-правового характеру, що ми і спробуємо прослідкувати й обґрунтувати.

На підставі дослідження різних історичних і правових джерел можна констатувати, що в IX—X ст. існувала система норм усного звичаєвого права

(це другий період). Частина цих норм пізніше не була зафіксована у збірниках і літописах, які були складені у XI—XII ст., тому й не дійшла до нас. Проте не слід заперечувати й того, що еволюція інших заходів кримінально-правового характеру сягає своїм корінням у перші століття існування Київської Русі.

Третій період охоплював час, коли Українська держава була під управлінням князів (XI—XIV ст.) [15, с. 28]. Як відомо, до нас не дійшло не тільки будь-якого писаного закону, але навіть і згадки про будь-який писаний закон до кінця X ст. [15, с. 7; 16, с.37; 17, с.17]. Тому необхідно зосередитися на пошуку витоків, генези інших заходів кримінально-правового характеру на теренах нашої держави з XI століття [18, с. 28].

За висловлюванням відомого вченого М.С. Таганцева, визначити правильність того або іншого юридичного інституту на сучасному етапі можна тільки, прослідкувавши його історичну долю, «тобто ті приводи, в силу яких з'явилося певне установлення, і ті видозмінення, яким піддавалося воно в своєму історичному розвитку» [19, с. 37]. За словами Б.М. Кедрова, «вивчення минулого може і повинно слугувати засобом для того, щоб зрозуміти сучасне, передбачити майбутнє і на підставі цього осмислити розвиток науки як цілеспрямований історичний процес» [20, с. 78]. Наведені положення можна віднести і до проблеми правової регламентації інших засобів кримінально-правового характеру.

Аналіз інших заходів кримінально-правового характеру з позицій витоків, розвитку та становлення в історичному вимірі на теренах України дасть змогу виявити не тільки тенденції становлення вказаних інших заходів кримінально-правового характеру в кримінальному праві України, але й побачити шляхи вдосконалення відповідних положень чинного кримінального законодавства України.

Слід погодитися з думкою, що має місце в юридичній літературі, що питання про історичні передумови виникнення інших заходів кримінально-правового характеру безпосередньо пов'язане з причинами, внаслідок яких утворилася й існує сама галузь кримінального права. Так, І. Бентам стверджував, що кримінальне законодавство з'явилося у зв'язку з потребами в інституалізації реакції суспільства на небезпеку, що виходить від його членів [21, с. 122]. Важливо звернути увагу на те, що переважаюча точка зору проявляється в тому, що основною реакцією держави на факт вчиненого злочину є виключно призначення покарання [22, с. 110]. Проте, на наш погляд, справедливо зауважує С.Г. Келина, що історія кримінального права свідчить, що з часом змінюється не лише коло діянь, які включаються до категорії злочинів, змінюються також методи кримінально правового впливу — розширюється перелік інших заходів кримінально-правового характеру, що відноситься до покарання, але є правовими наслідками вчинення злочину [23, с. 51].

Крім таких традиційних каральних заходів, як «поток и разграбление» (пізніше ототожнюваних з покаранням — конфіскацією майна), перші джерела кримінального права встановлювали й іншу форму вилучення майна в особи, яка вчинила злочин, — «відшкодування». Зокрема, ст. 13 Короткої редакції Руської правди, окрім покарання три гривні «за обиду», передбачала також

необхідність вилучення викраденого: «Аще пойметь кто чужь конь, любо оружие, любо порт, а познаеть в своемь миру, то взятъ ему свое...» [24, с. 47]. Ст. 44 «Пространной редакції Русской правды» закріплює, що «Украденное, если оно имеется в наличии (у вора или других руках), должно быть возвращено собственнику. Кроме того, он получает с вора возмещение ущерба в том случае, если кража произошла более года и, следовательно, незаконный владелец пользовался вещью в течении этого времени...» [24, с. 99]. У свою чергу ст. 45 передбачає, що «якщо краденого в наявності немає, але злодій відомий, він повинен відшкодувати власнику вартість краденого, причому за коня, що належить князівському господарству, у півтора разу більше, ніж за коня іншого власника» [24, с. 99]. Названі інші заходи включалися в санкції статті поряд з покаранням, але застосовувалися окремо, зокрема ст. 79 «Пространной редакции Русской правды» закріплює положення, що «Аже лодью украдетъ, то 60 кун продаже; а лодию лицом воротити» [24, с. 70]. Подібні приписи містяться і в ст. 80 «За пошкодження сітки для вилову птахів («перевеса») виплачується продаж і відшкодування власнику» [24, с. 111]. Також стаття 55 Судебника 1497 р. закріплювала поряд з покаранням самостійний правовий наслідок злочину — «відшкодування потерпілому шкоди»: «А кто у кого взявши что в торговлю, да шед, пропивает или иным каким безумием погубит товар свій без напраздньства, и того юстую в гибели выдати головою на продажу» [25, с. 61]. Ст. 99 Судебника 1550 р. також, крім покарання, передбачала самостійний правовий наслідок злочину — «відшкодування потерпілому шкоди». Це положення сформульоване таким чином: «Да велети прокликати по торгам на Москве и во всех городах Московския земли, и Новгородские земли и Тверские земли, и по волостем, чтобы ищя или ответчик судьям и приставом посулов в суде не сулили; а послуши бы, не видеви, не послушествовали, а видеви сказали б правду. А послух опослушествоует, не видеви, лижжево, а обьщестя то опосле, ино на виноватом послухе гибель исцова и убытки все, а вине казнити торговою казнью» [25, с. 120].

Отже, вже перші законодавчі акти третього періоду XI–XIV століть містили, окрім покарання, такий правовий наслідок вчинення злочину, як вилучення викраденого і відшкодування завданої злочинцем матеріальної шкоди.

Четвертий період (кінець XIV ст. і до поч. XVIII ст.) в історії має назву «Козацька ера». Необхідно зауважити, що названий період характеризувався застоєм до XIV ст., пов'язаним з монголо-татарською навалою [5, с. 58]. Щодо подальшого розвитку інших заходів кримінально-правового характеру, що не відносяться до покарання, з метою їх належного дослідження в зазначеному періоді розвитку суспільства та державності, то важливо погодитися з думкою, що існує в юридичній літературі, що для усвідомлення інших заходів кримінально-правового характеру необхідно з'ясувати, які джерела права на теренах нашої держави в той час діяли [5, с. 58]. Це можливо зробити, застосувавши метод виключення частини з цілої сукупності, до яких ця частина входить, спираючись на законодавчі та інші історичні джерела того часу. Це необхідно для того, щоб з'ясувати, які нормативні акти не діяли на території нашої дер-

жави. До таких нормативних актів слід віднести: Соборне уложення 1649 р. [26, с. 1—512]; Акти місцевого управління [27, с. 179—195]; Стоглав [28, с. 241—501]. Проте слід визнати помилковим віднесення К. М. Карповим «крепкой поруки», примирення з потерпілим, каяття до покарання. Хоча ці поняття і не відносяться до прямих заходів кримінального впливу, однак є самостійним інститутом кримінального права, іншими заходами кримінально-правового характеру [29, с. 28—31].

З огляду на історичні події слід зазначити, що Соборне уложення 1649 р. отримало поширення на теренах України, тому його доцільно розглянути в цьому періоді. Так, до заходів контролю за особами, що вчинили злочини, відносилось «клеимение», закріплене в ст. 5 Двінської статутної грамоти, щоправда в 1397 р., а пізніше і в Указі від 19.05.1637 р. «О наказании татей и разбойников», а також у приватних розпорядженнях про клеймування, зокрема, фальшимонетників [30, с. 26]. Крім того, ст. 11 глави другої Соборного уложення передбачалося, що особа, яка вчинила зрадницькі дії і яка повернулася в Московську державу після втечі за кордон, звільняється від покарання у вигляді смертної кари, але втрачає право на конфісковане майно [26, с. 47], тобто йдеться про відшкодування шкоди, яка могла тягти повне або часткове незастосування покарання.

Інші законодавчі акти, хоча і діяли, наприклад, Артикул військовий (законодавство періоду абсолютизму), але норми, що стосувалися примусових заходів медичного характеру в ньому були відсутні, хоча заходи виховного впливу, що застосовувалися до неповнолітніх, все-таки мали місце. Так, ст. 195 цього законодавчого акта закріплена можливість заміни покарання неповнолітньому з боку публічної влади заходами впливу з боку батьків [31, с. 363].

Аналіз чинного кримінального законодавства практично до кінця XVIII століття дає нам підстави стверджувати, що на той час, незважаючи на наявність у законодавстві окремих заходів кримінально-правового впливу, що не відносилися до покарання і призначалися не для віддання особи належного за вчинення злочину, а для відшкодування шкоди, завданої злочинцем, контролю за особами, схильними до вчинення злочину, не збереглися законодавчі акти, що регламентували застосування примусових заходів медичного характеру для лікування душевнохворих, які вчинили суспільно небезпечні діяння, а також заходів виховного впливу щодо неповнолітніх, які вчинили злочини, як інших заходів кримінально-правового впливу [26, с. 83—257; 29, с. 31]. У цьому сенсі слід погодитися з думкою, що «... ще на підставі Церковного статуту Великого князя Володимира (996 р.) багатьох «бесних» поміщали в монастирі для вигнання бісовства» [32, с. 27]. Це свідчить, що такий стан розглядався не як захід кримінально-правового характеру, а як соціальний, обумовлений станом особи і наявністю в неї захворювання, що робило її небезпечною для оточуючих [29, с. 32]. Лише в 1699 році ст. 79 «Новоуказаних статей о татьбах, разбойных и убийственных делах» Соборного уложення царя Олексія Михайловича встановлювала невинуватість і некараність біснுவатого, який вчинив убивство [33, с. 52]. Ці особи не лікувалися, а, як правило, поміщалися в монастир. Як стверджує В.А. Рогов, питання про значення психічного стану злочинця не

можна в наш час за той період розглянути глибоко, оскільки відсутня інформація щодо психічних захворювань [34, с. 260].

П'ятий період (XVIII ст. — початок XIX ст.) отримав назву «Під імператорської владою».

Важливо погодитися з К.М. Карповим, що «як самостійні заходи саме кримінально-правового впливу ці заходи починають формуватися лише у XVIII ст., в період правління Петра I, Петра III, Катерини II» [29, с. 32]. Це знайшло підтвердження в чинному на той час законодавстві. Так, згідно з указом Петра I душевнохворі повинні були поміщатися в монастирі (1722 р.) [39, с. 6]. У цьому сенсі важливо підтримати твердження Б.А. Спасенникова, що за указом Петра III 1761 р. безумних слід «не в монастирь отдавать, но построить на то нарочитый дом, как на то обновленно и в иностранных государствах учреждены долгаузы» [32, с. 26].

Характерним є те, що в 1776 р. Катериною II був виданий указ про влаштування і поміщення душевнохворих правопорушників в «долгаузы» [36, с. 97]. Незважаючи на те, що згадані категорії осіб не підлягали покаранню, заходи лікування до них, як правило, не застосовували. У цьому контексті Л.С. Белогриц-Котляревський відзначав, що «якщо деяких хворих і визнавали неосудними і звільняли від кримінального покарання, то про лікування майже не думали, а замість того, із міркування безпеки, зазвичай запроторювали їх в угамовані (приборку вальні) будинки [37, с. 135]. Цей же автор зазначає, що застосування спеціальних заходів з лікування названих категорій осіб пов'язується зі створенням в 1775 р. «Приказов общественного презрения» і виданням у 1801 р. указу «О не придании суду повреждённых в уме людей, учинивших в сем состоянии смертоубийство», що встановлював «умоповреждение». Не вчиняючи над особою суду розправи, її слід було відсилати в лікарняну управу для освіднування, а звіттіля — в будинок «умалишенных» [37, с. 139]. Виходячи із суспільної небезпечності таких осіб, на необхідність їх лікування вказували М.С. Таганцев [19, с. 117], А.Ф. Кістяковський [38, с. 413], В.Д. Спасович [39, с. 87].

Шостий період охоплює кінець XIX ст. — початок XX ст. (для кримінального права це четвертий період). Для цього періоду характерна розробка низки норм кримінального права. Так, «Свод законов уголовных 1832 г.», який містив положення про примусове лікування, в ст. 137 свідчить про те, що «учинившие смертоносное убийство в припадке сумасшествия и, по приговору совестного суда, отосланные в дом сумасшедших для содержания и лечения в оном, ни в коем случае не должны быть из того дома исключаемы и водворяемы в общество; только, если таковой сумасшедший совершенно исцелился и в течении 5 лет сряду не замечено будет никаких припадков сумасшествия, то он может получить свободу с разрешения министерства внутренних дел» [39, с. 28]. Правові примусові заходи, що розглядалися, застосовувалися насамперед для контролю за особою, яка становила загрозу суспільству, і недопущення повторення подібних діянь безвідносно до відплати за вчинене [29, с. 34]. У ст. 95 Уложения про покарання кримінальні і виправні 1845 р. зазначалося, що у випадку вчинення «безумным і сумасшедшим» убийства, замаху

на вбивство або на самогубство, спроби підпалу, його поміщали в «дома для умалишених», що з'явилися до того часу, навіть якщо їх родичі бажали взяти на себе обов'язок доглядати за ними [40, с. 192]. Крім того, Уложення 1845 р. встановлювало також застосування заходів впливу, не зв'язаних з покаранням, і щодо неповнолітніх, які вчинили злочинні діяння. Цим законом установлювалося положення про те, що діти у віці від 7 до 10 років не підлягали кримінальній відповідальності, тому що в цьому віці особа «не имеет надлежащего о своих обязанностях разумения». Ці діти передавалися родичам або батькам «для строгого за ними присмотра, исправления и наставления [41, с. 118].

Згідно із законом від 20 травня 1892 року поміщені в будинку за судовими вироками неповнолітні повинні були утримуватися в ньому до виправлення, причому час їх знаходження там не міг бути менше року. Особа, яка виправилася, могла бути звільнена, але у випадку погпної поведінки звільнений повертався в дім (приют), де залишався до виправлення або до настання 21 року [19, с. 118].

У ст. 41 Уложення 1903 р. «Поміщення у виправні установи неповнолітніх» зазначалося: це такі ж заходи безпеки, як і ті заходи, які застосовуються стосовно злочинців душевнохворих, тому що вони застосовуються до осіб, яким вчинене не інкриміновано [42, с. 8–9]. Слід погодитися з думкою А.А. Жижиленка, що заходи, що застосовуються до неповнолітніх, визнаних неосудними, мають більше виховний характер і характеризуються як заходи запобіжні [43, с. 324]. Ст. 36 Кримінального Уложення 1903 р. встановлювала спеціальна конфіскація майна, яка полягала у вилученні засобів злочину або його наслідків [42, с. 15]. А.А. Жижиленко виділяв дві основні відмінності від інших заходів: по-перше, застосування заходів безпеки викликане не потребами дати оцінку відомого правопорушення, а виключно потребами запобігти вчиненню нового посягання з боку цієї особи, проти якої вони застосовуються; по-друге, в основі їх застосування лежить не вчинення правопорушення, а такі особливі властивості особистості, що його вчинила, можливість нових правопорушень і від шкідливого прояву якого правопорядок повинен себе огородити [43, с. 145].

Сьомий період (охоплює початок ХХ ст. — 1991 р.) має назву «Україна в радянський період». Характеризуючи на початку цього періоду українське державотворення (1917–1921 роки), слід зазначити, що застосування «заходів безпеки» не тільки представники соціологічного, але й класичного напрямків кримінального права вважали об'єктивно необхідною умовою повноцінної боротьби із злочинністю, що доповнювало застосування покарання. Проте їхні погляди відрізнялися стосовно обсягу і підстав застосування таких заходів: 1) якщо «заходи безпеки» у А.А. Жижиленка, М. Д. Сергієвського та інших — це заходи, застосовувані в суворо обмежених рамках, як додаток до покарання і лише для усунення обставин, що стали причиною вчинення злочину (психічна хвороба, недоліки у вихованні, алкогольна залежність тощо); 2) то А. Принц та інші соціологи пропонували повністю замінити покарання заходами соціального захисту (заходами безпеки), вважаючи за можливе застосовувати ці заходи стосовно осіб, які ще не вчинили злочинне діяння, але які становлять небез-

пеку [44, с. 113]. Ці розбіжності існують до цього часу. Як стверджував Ф. Гегель, «выгодность и благодетельность законов меняется сообразно характеру эпохи и государственных дел, равно как и в зависимости от соображений их пользы в данное время» [45, с. 161].

Подібні зміни засобів захисту суспільних відносин можна було спостерігати і в царській Росії на початку ХХ ст. [29, с. 41]. Після Жовтневої революції 1917 р. система заходів кримінально-правового впливу була кардинально змінена. Заходи безпеки не зникли, а з правових засобів регулювання суспільних відносин перетворилися в політичні [29, с. 41]. Так, якщо КК УСРР 1922 р. встановлював, що захист держави трудящих від злочинів повинен здійснюватися шляхом застосування до правопорушників революційного правопорядку покарання або інших засобів соціального захисту [46], то вже «Основные начала уголовного законодательства СССР и союзных республик 1924 г.» закріплювали як «судово-правовий захист держави трудящих від суспільно небезпечних діянь» застосування до правопорушників виключно заходів соціального захисту [47, с. 156]. На переконання Н. Ф. Кузнецової, така різна зміна в 20-ті рр. ХХ ст. вітчизняного кримінального законодавства пояснювалася впливом буржуазної соціологічної школи, особливо італійської (Є. Феррі, Горафло) [48, с. 445].

Слід погодитися з думкою К.М. Карпова, що поняттям «заходи соціального захисту» охоплювалися як позбавлення волі, штрафи, смертна кара, так і покладення обов'язку загладити завдану шкоду, примусові заходи медичного і виховного характеру без врахування принципових відмінностей в механізмі кримінально-правового впливу цих засобів.

Заходи медичного характеру підлягають застосуванню щодо осіб, які не могли усвідомлювати свої дії або керувати ними, а також стосовно тих, які до моменту винесення вироку захворіли душевною хворобою. Натомість заходи соціального захисту медико-педагогічного характеру застосовувалися до малолітніх; до неповнолітніх, якщо застосування до цих осіб заходів соціального захисту судово-виправного характеру було неможливим (заходи медико-педагогічного впливу стосовно неповнолітніх включали: бесіду, зокрема роз'яснення, зауваження вихователя; навіювання (підказування) і залишення на свободі під наглядом батьків, родичів; направлення на ту чи іншу роботу; поміщення в школу; поміщення в дитячий будинок або одну із лікувально-виховних колоній і установ; поміщення в спеціальні ізоляційні відділення психіатричних лікарень [47, с. 121].

Аналогічні заходи соціальної охорони передбачені статтями 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13 КК УСРР 1927 р. [49].

У вітчизняній кримінально-правовій доктрині метод регулювання кримінально-правових відносин — загроза застосування покарання зберігалася до середини 50-х років ХХ ст., коли стали з'являтися праці, що ставили під сумнів застосування карального методу в кримінальному праві [50, с. 34–35]. Слід погодитися з твердженням, що таке поняття, як «заходи безпеки» (захисту) стало використовуватися лише із середини 1960-х років [29, с. 45].

Стосовно відмінності правової природи заходів медичного і виховного характеру від покарання існують такі погляди: М.Д. Шаргородський заявляв, що покарання ставить своєю метою покарати, виправити злочинця, а заходи медичного характеру — вилікувати хворого і захистити суспільство від небезпечних дій, що були допущені ним унаслідок свого хворобливого стану [51, с. 222]; С.Я. Уліцкий назвав примусові заходи медичного характеру заходами безпеки, а А.Л. Ременсон позначив їх як спеціально - попереджувальні заходи [52, с. 413]; В.І. Горобцов заходи медичного характеру відносив до заходів безпеки [53, с. 36–43]. Проте слід погодитися з твердженнями, що різні заходи кримінально-правового характеру так і не привели до появи теорії, яка обґрунтовувала б застосування «заходів безпеки» як самостійного методу кримінально-правового характеру [29, с. 45].

Слід звернути увагу на те, що Основи кримінального законодавства СРСР і союзних республік від 25 грудня 1958 року офіційно визнавали необхідність стимулюючих заохочувальних норм у структурі кримінального законодавства [54]. Це викликало створення такого самостійного кримінально-правового інституту, як звільнення від кримінальної відповідальності [55, с. 457].

КК УРСР 1960 року містив у нормах Загальної і Особливої частин велику кількість заходів стимулювання осіб, які вчинили злочини, зокрема інститут відтермінування виконання вироку, умовно-дострокове звільнення від відбування покарання, умовне засудження, різних видів звільнення від кримінальної відповідальності тощо [56].

Кримінально-правові заходи, не пов'язані з покаранням особи, яка вчинила злочин, залишалися діючим інструментом протидії вчиненню злочинів. Так, у КК УРСР 1960 року, ст. 11 Примусові міри виховного характеру, зазначалося, що «до осіб, які вчинили злочин у віці до 18 років, судом можуть бути застосовані такі примусові заходи виховного характеру: передача винного під нагляд батькам або особам, які їх заміняють; передача винного під нагляд громадській організації або трудового колективу з їх згоди, а також окремим особам на їх прохання; направлення винного до спеціальної навчально-виховної лікувально-виховної установи для дітей підлітків. Також суд може визнати за необхідне призначити громадського вихователя у порядку, передбаченому спеціальним Положенням» [56]. Ця ж стаття, але в редакції Закону України від 23 грудня 1993 року, отримала такий зміст: «Стаття 11. Примусові заходи виховного характеру

До осіб, які вчинили злочин у віці до вісімнадцяти років або суспільно небезпечне діяння до виповнення віку, з якого настає кримінальна відповідальність, суд може застосувати такі примусові заходи виховного характеру:

- 1) зобов'язання публічно або в іншій формі попросити вибачення у потерпілого;
- 2) застереження;
- 3) передача неповнолітнього під нагляд батькам або особам, які їх заміняють, чи під нагляд педагогічному або трудовому колективу за його згодою, а також окремим громадянам на їх прохання;

4) покладання на неповнолітнього, який досяг п'ятнадцятирічного віку і має майно або заробіток, обов'язку відшкодувати заподіяні збитки;

5) направлення неповнолітнього до спеціальної навчально-виховної установи для дітей і підлітків до його виправлення, але на строк, що не перевищує трьох років. Умови перебування в цих установах неповнолітніх та порядок їх залишення визначаються спеціальними положеннями.

Суд може також визнати за необхідне призначити неповнолітньому громадського вихователя в порядку, передбаченому відповідним Положенням» [57].

Ст. 13. Примусові заходи медичного характеру, передбачено, що «до осіб, які вчинили суспільно небезпечне діяння в стані неосудності або вчинили таке діяння в стані осудності, але захворіли до винесення судом вироку душевною хворобою, що позбавляє їх можливості усвідомлювати свої дії або керувати ними, можуть бути застосовані судом примусові заходи медичного характеру: поміщення в психіатричну лікарню загального типу; поміщення в психіатричну лікарню спеціального типу; передача на піклування родичам або опікунам при обов'язковому лікарняному спостереженні.

Суд, визнавши необхідним призначити примусовий захід медичного характеру, обирає його вид залежно від душевного захворювання особи, характеру і ступеня суспільної небезпечності вчиненого нею діяння.

Примусове лікування в психіатричній лікарні загального типу може бути застосовано судом стосовно хворого, який за своїм психічним станом і характером вчиненого ним суспільно небезпечного діяння потребує тримання в лікарні і лікування в примусовому порядку.

Поміщення психіатричну лікарню спеціального типу може бути застосовано судом стосовно душевно хворого, який по своєму психічному стану і характеру вчиненого ним суспільно небезпечного діяння являє особливу небезпеку для суспільства. Особи, поміщені в психіатричну лікарню спеціального типу, утримувалися в умовах посиленого нагляду, виключаючи можливість вчинення ними суспільно небезпечного діяння.

Якщо не буде визнано необхідним застосування до душевнохворого таких примусових заходів медичного характеру, поміщення в психіатричну лікарню загального або спеціального типу, а також у випадках припинення застосування таких заходів суд може передати його на піклування родичами або опікунам при обов'язковому лікарняному спостереженні» [56].

Указом від 10 лютого 1988 року у ст. 13 КК УРСР 1960 р. було внесено такі зміни: «Стаття 13. Примусові заходи медичного характеру

До осіб, які вчинили суспільно небезпечні діяння в стані неосудності або вчинили такі діяння в стані осудності, але захворіли до винесення вироку або під час відбування покарання на душевну хворобу, що позбавляє їх можливості усвідомлювати свої дії або керувати ними, судом може бути застосовано такі примусові заходи медичного характеру, що здійснюються лікувальними закладами органів охорони здоров'я:

- 1) поміщення в психіатричну лікарню з звичайним наглядом;
- 2) поміщення в психіатричну лікарню з посиленням наглядом;
- 3) поміщення в психіатричну лікарню з суворим наглядом.

Суд, визнавши необхідним призначити примусовий захід медичного характеру, обирає його вид залежно від душевного захворювання особи, характеру і ступеня суспільної небезпечності вчиненого нею діяння.

Поміщення в психіатричну лікарню з звичайним наглядом може бути застосоване судом щодо душевнохворого, який за своїм психічним станом і характером вчиненого суспільно небезпечного діяння потребує тримання в лікарні і лікування в примусовому порядку.

Поміщення в психіатричну лікарню з посиленням наглядом може бути застосоване судом щодо душевнохворого, який вчинив суспільно небезпечне діяння, не зв'язане з посяганням на життя громадян, і за психічним станом не являє загрози для оточуючих, але потребує тримання в лікарні і лікування в умовах посиленого нагляду.

Поміщення в психіатричну лікарню з суворим наглядом може бути застосоване судом щодо душевнохворого, який за своїм психічним станом і характером вчиненого суспільно небезпечного діяння являє особливу небезпеку для суспільства і потребує тримання в лікарні і лікування в умовах суворого нагляду.

Осіб, поміщених у психіатричні лікарні з посиленням або суворим наглядом, тримають в умовах, що виключають можливість вчинення ними нового суспільно небезпечного діяння.

Якщо не буде визнано необхідним застосування до душевнохворого примусових заходів медичного характеру, а так само в разі припинення застосування таких заходів суд може передати його на піклування родичам чи опікунам при обов'язковому лікарському нагляді» [58].

Восьмий період (з 1991 року і до нашого часу) — Незалежна держава.

Кримінальний кодекс України 2001 року на відміну від попереднього (КК України 1960 року) вводить розділ XIV Загальної частини поняття «Інші заходи кримінально-правового характеру» як збірне поняття, яке об'єднує в собі заходи, передбачені: статтею 92. Поняття та мета примусових заходів медичного характеру; ст. 93. Особи, до яких застосовуються примусові заходи медичного характеру; ст. 94 Види примусових заходів медичного характеру; ст. 95. Продовження, зміна або припинення застосування примусових заходів медичного характеру; стаття 96 Примусове лікування; ст. 96-1. Спеціальна конфіскація; ст. 96-2. Випадки застосування спеціальної конфіскації [59].

Варто зазначити, що проблема інших заходів кримінально-правового характеру певною мірою відображена в зарубіжних кодексах і джерелах (КК Республіки Польща [60], КК Республіки Болгарія [61], КК Швеції [62], КК Японії [63], КК Норвегії [64], КК Іспанії [65]), вивчення яких триває. Результати опрацювання зарубіжних джерел з даного питання можуть бути корисними для правозастосовної практики вітчизняного законодавства.

Висновки. На підставі проведеного дослідження можна стверджувати:

- 1) що витоки та генезу інших заходів кримінально-правового характеру ми знаходимо з третього періоду державності та суспільства;
- 2) ці етапи відрізняються різними підходами та обсягами інших заходів кримінально-правового характеру.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Фесенко Є.В.* Сучасні завдання кримінально-правової науки (загальна частина) / Є.В. Фесенко // Право України. — 2010. — № 9. — С.66–72.
2. Історія держави і права України: Підручник: у 2-х томах / [В.Г. Гончаренко, Л.О. Зацев, В.М. Єрмолаєв та ін.]; за ред. В.Я. тація, А.Й. Рогожина, В.Д. Гончаренка. — К. : Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. — Т. 1 / [В.Г. Гончаренко, А.Й. Рогожин, В.О. Рум'янцеv та ін.] — 2003. — 656 с.
3. *Денісова Т.А.* Покарання: кримінально-правовий, кримінологічний та кримінально-виконавчий аналіз: [Монографія] / Т.А. Денісова. — Запоріжжя: Класичний приватний університет, 2007. — 286 с.
4. *Матвійчук В.К.* Історія розвитку кримінального законодавства стосовно злочинів проти основ національної безпеки / В.К. Матвійчук // Юридична наука. — 2011. — № 3. — С. 139–151.
5. *Матвійчук В.К.* Кримінально-правова охорона навколишнього природного середовища (кримінально-правове та кримінологічне дослідження): [Монографія] / В.К. Матвійчук. — К. : «Азимут — Україна», 2005. — 464 с.
6. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. Ред. В.Т. Бусел. — К. : Ірпінь : ВТФ «Перун», 2003. — 1440 с.
7. *Волкова Т.І.* Витоки та генеза кримінально-правової охорони рибних, звіри-них або інших водних добувних ресурсів / Т.І. Волкова // Юридична наука. — 2013. — №10. — С. 38–49.
8. Українсько-російський словник: видання четверте [В.С. Ільїн, К.П. Дорошенко, С.П. Левченко та ін.]; відп. редактор Л.С. Паламарчук, Л.Г. Скрипник. — К. : Изд-во «Наукова думка», 1976. — 944 с.
9. *Ожегов С.И.* Словарь русского языка: Ок. 5700 слов / Под ред. чл-корр. АН СССР Н.Ю. Шведовой. — 19 изд., испр. — М. : Рус. яз., 1987. — 846 с.
10. *Матвейчук В.К.* Уголовно-правовая борьба органов внутренних дел с преступным загрязнением водных объектов: [учебное пособие] / В.К. Матвейчук. — К. : НИ и РИО Украинской академии внутренних дел, 1963. — 80 с.
11. *Субтельний Орест* Україна: Історія; [перекл. з англ. Ю.І. Шевчука. Вст. ст. С.В. Кульчицького] / О. Субтельний. — К. : Либідь, 1991. — 512 с.
12. *Грушевський С.М.* Історія України-Руси: В 11 т., 12 кн. (Редкол. : П.С. Сохань (голова) та ін.) — К. : Наукова думка, 1991. — Т. 1. — 736 с.
13. *Грищук В.К.* Методологічні засади сучасної державної кримінальної політики України / В.К. Грищук // Проблеми юридичної науки та правоохоронної практики: (Збірник наукових праць). — К. : Укр. акад. внутр. справ, 1994. — С. 158–165.
14. *Пидопличко И.Г.* О ледниковом периоде / И.Г. Пидопличко. — М. 1951. — 280 с.
15. Прокопий из Кесарии. Война с готами. — Кн. VII (III), гл. 14, § 22 // Памятники Русского права. / Под. ред. СЮ. Юшкова: Сост. А.А. Зимин. — М. : Юрид. лит., 1952. — Вып. 1. — 287 с.
16. *Фроянов И.Я.* Киевская Русь. Очерки социально-политической истории / И.Я. Фроянов — Л. : Из-во ЛГУ, 1980. — 325 с.
17. *Мунтян В.Л.* Правова охорона природи Української РСР / В.Л. Мунтян — К. : Вид-во Київського державного університету, 1966. — 103 с.
18. *Матвійчук В.К.* Теоретичні та прикладні проблеми кримінально-правової охорони навколишнього природного середовища: [Монографія] / В.К. Матвійчук. — К. : ВНЗ «Національна академія управління», 2011. — 368 с.

19. *Таганцев В.С.* Русское уголовное право: Лекции. Часть общая. В 2 т. Т. 1. / В.С. Таганцев. — М. : Наука, 1994. — 380 с.
20. *Кедров Б.М.* История науки и принципы её исследования / Б.М. Кедров // Вопросы философии. — 1971. — № 9. — С.
21. *Бентам М.И.* Избранные сочинения / М.И. Бентам. — СПб., 1867. — Т. 1. — 743 с.
22. Уголовное право Российской Федерации : учебник для вузов : под ред. Л.В. Иногамовой-Хегай, А.И. Рарога, А.И. Чучаева. — М. : 2006. — 520 с.
23. *Келина С. Г.* Наказание и иные меры уголовно-правового характера / С.Г. Келина // Государство и право. — 2007. — № 6. — С. 51–59.
24. Российское законодательство X–XX веков: В 9 т. — Т. 1: Законодательство периода образования и укрепления Русского централизованного государства. — М. : Юрид. лит., 1984. — 432 с.
25. Российское законодательство X–XX веков: В 9 т. — Т. 2: Законодательство периода образования и укрепления Русского централизованного государства. — М. : Юрид. лит., 1985. — 520 с.
26. Соборное Уложение 1649 г. // Российское законодательство X–XX веков: В 9 т. — Т. 3: Акты земских соборов. / отв. ред. тома док. ист. наук А.Г. Маньков / под общ. ред. д.ю.н., проф. О.И. Чистякова. — М. : Юрид. лит., 1985. — 512 с.
27. Акты местного самоуправления // Российское законодательство X–XX веков: В 9 т. — Т. 2: Законодательство периода образования и укрепления Русского централизованного государства. — М. : Юрид. лит., 1985. — С. 179–195.
28. Стоглав // Российское законодательство X–XX веков: В 9 т. — Т. 2: Законодательство периода образования и укрепления Русского централизованного государства. — М. : Юрид. лит., 1985. — С. 241–501.
29. *Карпов К.Н.* Иные меры уголовно-правового характера: система, виды : монография / К. Н. Карпов. — М. : Юрлитинформ, 2012. — 208 с.
30. Законодательные акты Русского государства второй половины XVI — первой половины XVII века. Комментарии; под ред. Н.Е. Носова, В.М. Панеяха — М., 1987. — 262 с.
31. Артикул воинский 26 апреля 1715 г. // Российское законодательство X–XX веков: В 9 т. — Т. 3: Акты земских соборов. / отв. ред. тома док. ист. наук А.Г. Маньков / под общ. ред. д.ю.н., проф. О.И. Чистякова. — М. : Юрид. лит., 1986. — С. 327–399.
32. *Спасенников Б.А.* Принудительные меры медицинского характера / Б.А. Спасенников. — М., 2003. — 410 с.
33. Соборное Уложение царя Алексея Михайловича 1649 г. — М., 1907. — 196 с.
34. *Рогов В.А.* История уголовного права, террора и репрессий в Русском государстве в XV–XVII веках / В. А. Рогов. — М., 1995. — 292 с.
35. *Жариков Н.М., Морозов Г.В., Хритинин Д.Ф.* Судебная психиатрия : учебник для вузов / Н.М. Жариков, Г.В. Морозов, Д.Ф. Хритинин. — М., 2001. — 425 с.
36. Систематический свод существующих законов Российской империи, с основаниями права из оных извлечениями. Право уголовное. — СПб., 1821. — Т. 1. — 596 с.
37. *Белогриц-Котляревский Л.С.* Учебник русского уголовного права. Общая и особенная части. — Киев; СПб.; Харьков, 1904. — 1045 с.
38. *Кистяковский А.Ф.* Элементарный учебник общего уголовного права. Общая часть. Т. 1. / А.Ф. Кистяковский. — Киев, 1875. — 294 с.
39. *Спасович В.Д.* Новое направление в науке уголовного права / В.Д. Спасович. — М., 1898. — 129 с.

40. Уложение о наказаниях уголовных и исправительных 15 августа 1845 г. // Российское законодательство X—XX веков. В девяти томах. Т. 6. / Законодательство первой половины XIX века. — М. : Юрид. лит., 1988. — С. 174—309.

41. *Карелин Д.В.* Принудительные меры воспитательного воздействия как альтернатива уголовной ответственности : Автореф. Дис. ... канд. юрид. наук / Д.В. Карелин. — Томск : Томский ун-т, 2001 — 26 с.

42. Уголовное Уложение 11 марта 1903 г. — С.— Петербургъ : Сенатская типография, 1903. — 144 с.

43. *Жижиленко А.А.* Наказание. Его понятие и отличие от других правоохранительных средств / А.А. Жижиленко. — Петроград, 1914. — 675 с.

44. *Ферри Э.* Уголовная социология / Э. Ферри. — М., 2005. — 658 с.

45. *Гегель Г.В.Ф.* Философия права / Г.В.Ф Гегель. — М. : Мысль, 1990. — 524 с.

46. УК УССР 1922 р. — Харьков : «Типография Виконспілки». — № 879. — Наркомюста УССР, 1925. — 35 с.

47. Сборник документов по истории уголовного законодательства СССР и РСФСР 1917 — 1952 гг. — М., 1953. — 463 с.

48. *Кузнецова Н.Ф.* Преступление и преступность / Н.Ф. Кузнецова // Избранные произведения. — СПб, 2003. — 832 с.

49. Кримінальний кодекс УСРР : Постанова Всеукраїнського Центрального Виконавчого Комітету від 8 червня 1927 р. // 36. Уз. УСРР. — № 26—27. — Арт. 131.

50. *Галкин В.М.* Метод поощрения в структуре уголовно-правового регулирования // Развитие гражданского, уголовного и процессуального законодательства в советских республиках Прибалтики (1940 — 1975). Уголовно-правовые науки. Рига, 1975. С. 32 — 37.

51. *Шаргородский М.Д.* Вопросы Общей части уголовного права / М.Д. Шаргородский // Законодательство и судебная практика. — Л., 1955. — 256 с.

52. *Ременсон А.Л.* Теоретические вопросы исполнения лишения свободы и перевоспитания заключенных : дис. ... д-ра юрид. наук / А.Л. Ременсон. — Урал. гос. ун-т им. А.М. Горького. — Томск, 1964. — 420 с.

53. *Горобцов В.И.* Принудительные меры медицинского характера в отношении психически больных по Уголовному кодексу Российской Федерации / В.И. Горобцов. — Красноярск, 1997.— 59 с.

54. Основы уголовного законодательства СССР и союзных республик от 25 декабря 1958 г. // Ведомости Верховного Совета СССР. — 1959. — N 1. — ст. 6.

55. Уголовное право России. Общая часть: Учебник / Под. ред. В.Н. Кудрявцева, В.В. Лунева, А.В. Наумова. — М. : Юристъ, 2004. — 569 с.

56. Кримінальний кодекс УРСР : Закон УРСР від 28.12.1960 р. // Відомості Верховної Ради УРСР. — 1961. — № 2. — Ст. 14.

57. Закон України від 23 грудня 1993 р. // Відомості Верховної Ради України. — 1994. — №11. — Ст. 48.

58. Указ від 10 лютого 1988 р. // Відомості Верховної Ради УРСР. — 1988. — № 8. — Ст. 212.

59. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 р. // Відомості Верховної Ради України. — 2001. — № 25—26. — Ст. 131.

60. The Polish Penal Code / edited by candidate of law, assistant professor A.I. Lukashov, and Dj, prof. N.F. Kuznetsova introduction by candidate of law, assistant professor A.I. Lukashov and candidate of law E.A. Sarkisova, translated from Polish by D.A. Barilovitch. — St. Petersburg : “Yundichesky Centei Press”, 2001. — 234 p.

61. The Bulgarian Penal Code / edited by candidate of Law, assistant professor A.I. Lukashov; introduction by Y.I. Aidarov. — St. Petersburg : “Yuridichesky Center — Press”, 2001. — 298 p.

62. The Swiss Penal Code / Preface by a member of the Council of Federation the Federal Assembly of the RF. N. Volkov; edited, translated from German, and introduction by Candidate of Law A.V. Serebrennikova. — St Petersburg : “Yuridichesky Center — Press”, 2002. — 366 p.

63. THE JAPANESE PENAL CODE / Edited and introduction by Doctor of Law, prof. A.I. Korobeev. — St Petersburg : “Yuridichesky Center — Press”, 2002. — 226 p.

64. Criminal Legislation of Norway / Edited and introductory article by Doctor of Law, professor Yn. V. Golik; translated from Norwegian A.V. Zhmenya. — St. Petersburg : “Yuridichesky Center — Press”, 2002. — 366 p.

65. Ley Orgánica 10/1995, de 23 de noviembre, del Código Penal del Reino de España (Esta revisión vigente desde 01 de Julio de 2015) [Электронний ресурс]. — Режим доступу : http://noticias.juridicas.com/base_datos/Penal/lo10-1995.html.

REFERENCES

1. *Fesenko Ye.V.* Suchasni zavdannia kryminalno-pravovoi nauky (zahalna chastyna) / Ye.V. Fesenko // *Pravo Ukrainy*. — 2010. — №9. — S. 66–72.

2. *Istoriia derzhavy i prava Ukrainy: Pidruchnyk: u 2-kh tomakh* / [V.H. Honcharenko, L.O. Zatsev, V.M. Yermolaiev ta in.]; za red. V.Ya. Tatsiia, A.I. Rohozhyna, V.D. Honcharenka. — K. : Kontsern “Vydavnychi Dim “In Yure”, 2003. — T.1 / [V.H. Honcharenko, A.I. Rohozhyn, V.O. Rumiantsev ta in.] — 2003. — 656 s.

3. *Denisova T.A.* Pokarannia: kryminalno-pravovyi, kryminolohichni ta kryminalno-vykonavchi analiz: [Monohrafiia] / T.A. Denisova. — Zaporizhzhia : Klasychnyi pryvatnyi universytet, 2007. — 286 s.

4. *Matviichuk V.K.* Istoriia rozvytku kryminalnogo zakonodavstva stosovno zlochyniv proty osnov natsionalnoi bezpeky / V.K. Matviichuk // *Yurydychna nauka*. — 2011. — № 3. — S. 139–151.

5. *Matviichuk V.K.* Kryminalno-pravova okhorona navkolyshnoho pryrodnoho seredovyscha (kryminalno-pravove ta kryminolohichne doslidzhennia): [Monohrafiia] / V.K. Matviichuk. — K. : “Azymut — Ukraina”, 2005. — 464 s.

6. *Velykyi tumachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy* / Uklad. i holov. Red. V.T. Busel. — K. : Irpin : VTF “Perun”, 2003. — 1440 s.

7. *Volkova T.I.* Vytoky ta geneza kryminalno-pravovoi okhorony rybnykh, zvirynykh abo inshykh vodnykh dobuynykh resursiv / T.I. Volkova // *Yurydychna nauka*. — 2013. — №10. — S. 38–49.

8. *Ukrainsko-rosiiskyi slovnyk: vydannia chetverte* [V.S. Ilin, K.P. Doroshenko, S.P. Levchenko ta in.]; vidp. redaktor L.S. Palamarchuk, L.H. Skrypnyk. — K. : Yzd-vo “Naukova dumka”, 1976. — 944 s.

9. *Ozhegov S.I.* Slovar’ russkogo jazyka: Ok. 5700 slov / Pod red. chl-korr. AN SSSR N.Ju. Shvedovoj. — 19 izd., ispr. — M. : Rus. jaz., 1987. — 846 s.

10. *Matvejchuk V.K.* Ugolovno-pravovaja bor’ba organov vnutrennih del s prestupnym zagrijaznieniem vodnyh obektov: [uchebnoe posobie] / V.K. Matvijchuk. — K. : NI i RIO Ukrainskoj akademii vnutrennih del, 1963. — 80 s.

11. *Subtelnyi Orest* Ukraina: Istoriia; [perekł. z anhł. Yu.I. Shevchuka. Vst. st. S.V. Kulchyt’skoho] / O. Subtelnyi. — K. : Lybid, 1991. — 512 p.

12. *Hrushevskiy S.M.* Istoriia Ukrainy-Rusy: V 11 t., 12 kn. (Redkol. : P.S. Sokhan (holova) ta in.) — K. : Naukova dumka, 1991. — T. 1. — 736 s.

13. *Hryshchuk V.K.* Metodolohichni zasady suchasnoi derzhavnoi kryminalnoi polityky Ukrainy / V.K. Hryshchuk // Problemy yurydychnoi nauky ta pravookhoronnoi praktyky: (Zbirnyk naukovykh prats). — K. : Ukr. akad. vnutr. sprav, 1994. — S. 158–165.

14. *Pidoplichko I.G.* O lednikovom periode / I.G. Pidoplichko. — M. 1951. — 280 s.

15. Prokopij iz Kesarii. Vojna s gotami. — Kn. VII (III), gl. 14, § 22 // Pamjatniki Russkogo prava. / Pod. red. S.Ju. Jushkova: Sost. A.A. Zimin. — M. : Jurid. lit., 1952. — Vyp. 1. — 287 s.

16. *Frojanov I.Ja.* Kievskaja Rus'. Oчерki social'no-politicheskoj istorii / I.Ja. Frojanov — L. : Iz-vo LGU, 1980. — 325 s.

17. *Muntian V.L.* Pravova okhorona pryrody Ukrainskoi RSR / V.L. Muntian — K. : Vyd-vo Kyivskoho derzhavnogo universytetu, 1966. — 103 s.

18. *Matviichuk V.K.* Teoretychni ta prykladni problemy kryminalno-pravovoi okhorony navkolyshnogo pryrodnogo seredovyscha: [Monohrafiia] / V.K. Matviichuk. — K. : VNZ “Natsionalna akademiia upravlinnia”, 2011. — 368 s.

19. *Tagancev V.S.* Russkoe ugovnoe pravo: Lekcii. Chast' obshhaja. V 2 t. T. 1. / V.S. Tagancev. — M. : Nauka, 1994. — 380 s.

20. *Kedrov B.M.* Istoriija nauki i principy ejo issledovanija / B.M. Kedrov // Voprosy filosofii. — 1971. — № 9. — S.

21. *Bentam M.I.* Izbrannye sochinenija / M.I. Bentam. — SPb., 1867. — T. 1. — 743 s.

22. Ugolovnoe pravo Rossijskoj Federacii : uchebnik dlja vuzov : pod red. L.V. Inogamovoj-Hegaj, A.I. Raroga, A.I. Chuchaeva. — M. : 2006. — 520 p.

23. *Kelina S.G.* Nakazanie i inye mery ugovno-pravovogo haraktera / S.G. Kelina // Gosudarstvo i pravo. — 2007. — № 6. — S. 51–59.

24. Rossijskoe zakonodatel'stvo X–XX vekov: V 9 t. — T. 1: Zakonodatel'stvo perioda obrazovanija i ukreplenija Russkogo centralizovannogo gosudarstva. — M. : Jurid. lit., 1984. — 432 s.

25. Rossijskoe zakonodatel'stvo X–XX vekov: V 9 t. — T. 2: Zakonodatel'stvo perioda obrazovanija i ukreplenija Russkogo centralizovannogo gosudarstva. — M. : Jurid. lit., 1985. — 520 s.

26. Sobornoe Ulozhenie 1649 g. // Rossijskoe zakonodatel'stvo X–XX vekav: V 9 t. — T. 3: Akty zemskih soborov. / otv. red. toma dok. ist. nauk A.G. Man'kov / pod obshh. red. d.ju.n., prof. O.I. Chistjakova. — M. : Jurid. lit., 1985. — 512 s.

27. Akty mestnogo samoupravlenija // Rossijskoe zakonodatel'stvo X–XX vekov: V 9 t. — T. 2: Zakonodatel'stvo perioda obrazovanija i ukreplenija Russkogo centralizovannogo gosudarstva. — M. : Jurid. lit., 1985. — S. 179–195.

28. Stoglav // Rossijskoe zakonodatel'stvo X–XX vekov: V 9 t. — T. 2: Zakonodatel'stvo perioda obrazovanija i ukreplenija Russkogo centralizovannogo gosudarstva. — M. : Jurid. lit., 1985. — S. 241–501.

29. *Karpov K.N.* Inye mery ugovno-pravovogo haraktera: sistema, vidy : monografija / K.N. Karpov. — M. : Jurilitinform, 2012. — 208 s.

30. Zakonodatel'nye akty Russkogo gosudarstva vtoroj poloviny XVI — pervuj poloviny XVII veka. Kommentarii; pod red. N.E. Nosova, V.M. Panejaha — M., 1987. — 262 s.

31. Artikel voinskij 26 aprelja 1715 g. // Rossijskoe zakonodatel'stvo X–XX vekav: V 9 t. — T. 3: Akty zemskih soborov. / otv. red. toma dok. ist. nauk A.G. Man'kov / pod obshh. red. d.ju.n., prof. O.I. Chistjakova. — M. : Jurid. lit., 1986. — S. 327–399.

32. *Spasennikov B.A.* Prinuditel'nye mery medicinskogo haraktera / B.A. Spasennikov. — M., 2003. — 410 s.
33. Sobornoe Ulozhenie carja Alekseja Mihajlovicha 1649 g. — M., 1907. — 196 s.
34. *Rogov V.A.* Istorija ugovolnogo prava, terrora i repressij v Russkom gosudarstve v XV—XVII vekah / V.A. Rogov. — M., 1995. — 292 s.
35. *Zharikov N.M., Morozov G.V., Hritinin D.F.* Sudebnaja psihiatrija : uchebnik dlja vuzov / N.M. Zharikov, G.V. Morozov, D.F. Hritinin. — M., 2001. — 425 s.
36. Sistematiceskij svod sushhestvujushhikh zakonov Rossijskoj imperii, s osnovanijami prava iz onyh izvlechenijami. Pravo ugovolnoe. — SPb., 1821. — T. 1. — 596 s.
37. *Belogric-Kotljarevskij L.S.* Uchebnik russkogo ugovolnogo prava. Obshhaja i osobennaja chasti. — Kiev; SPb.; Har'kov, 1904. — 1045 s.
38. *Kistjakovskij A.F.* Jelementarnyj uchebnik obshhego ugovolnogo prava. Obshhaja chast'. T. 1. / A.F. Kistjakovskij. — Kiev, 1875. — 294 s.
39. *Spasovich V.D.* Novoe napravlenie v nauke ugovolnogo prava / V.D. Spasovich. — M., 1898. — 129 s.
40. Ulozhenie o nakazanijah ugovolnyh i ispravitel'nyh 15 avgusta 1845 g. // Rossijskoe zakonodatel'stvo X—XX vekov. V devjati tomah. T. 6. / Zakonodatel'stvo pervoj poloviny XIX veka. — M. : Jurid. lit., 1988. — S. 174—309.
41. *Karelin D.V.* Prinuditel'nye mery vospitatel'nogo vozdejstvija kak al'ternativa ugovolnoj otvetstvennosti : Avtoref. Dis. ... kand. jurid. nauk / D.V. Karelin. — Tomsk : Tomskij un-t, 2001 — 26 s.
42. Ugolovnoe Ulozhenie 11 marta 1903 g. — S.-Peterburg : Senatskaja tipografija, 1903. — 144 s.
43. *Zhizhilenko A.A.* Nakazanie. Ego ponjatie i otlichie ot drugih pravoohranitel'nyh sredstv / A.A. Zhizhilenko. — Petrograd, 1914. — 675 s.
44. *Ferri Je.* Ugolovnaja sociologija / Je. Ferri. — M., 2005. — 658 s.
45. *Gegel' G.V.F.* Filosofija prava / G.V.F. Gegel'. — M. : Mysl', 1990. — 524 s.
46. UK USSR 1922 r. — Har'kov : "Typohrafyia Vykonspilky". — № 879. — Narkomjusta USSR, 1925. — 35 s.
47. Sbornik dokumentov po istorii ugovolnogo zakonodatel'stva SSSR i RSFSR 1917—1952 gg. — M., 1953. — 463 s.
48. *Kuznecova N.F.* Prestuplenie i prestupnost' / N.F. Kuznecova // Izbrannye proizvedenija. — SPb, 2003. — 832 s.
49. Kryminalnyi kodeks USRR : Postanova Vseukrainskoho Tsentralnogo Vykonavchoho Komitetu vid 8 chervnia 1927 r. // Zb. Uz. USRR. — № 26—27. — Art. 131.
50. *Galkin V.M.* Metod pooshhrenija v strukture ugovolno-pravovogo regulirovanija // Razvitie grazhdanskogo, ugovolnogo i processual'nogo zakonodatel'stva v sovetskih respublikah Pribaltiki (1940 — 1975). Ugolovno-pravovye nauki. Riga, 1975. S. 32 — 37.
51. *Shargorodskij M.D.* Voprosy Obshhej chasti ugovolnogo prava / M.D. Shargorodskij // Zakonodatel'stvo i sudebnaja praktika. — L., 1955. — 256 s.
52. *Remenson A.L.* Teoreticheskie voprosy ispolnenija lishenija svobody i perevospitanija zakljuchennyh : dis. ... d-ra jurid. nauk / A.L. Remenson. — Ural. gos. un-t im. A.M. Gor'kogo. — Tomsk, 1964. — 420 s.
53. *Gorobcov V.I.* Prinuditel'nye mery medicinskogo haraktera v otnoshenii psihicheski bol'nyh po Ugolovnomu kodeksu Rossijskoj Federacii / V.I. Gorobcov. — Krasnojarsk, 1997. — 59 s.
54. Osnovy ugovolnogo zakonodatel'stva SSSR i sojuznyh respublik ot 25 dekabrya 1958 g. // Vedomosti Verhovnogo Soveta SSSR. — 1959. — N 1. — st. 6.

55. Uголовное право России. Obshhaja chast': Uchebnik / Pod. red. V.N. Kudrjavceva, V.V. Luneva, A.V. Naumova. — M. : Jurist, 2004. — 569 s.
56. Kryminalnyi kodeks URSR : Zakon URSR vid 28.12.1960 r. // Vidomosti Verkhovnoi Rady URSR. — 1961. — № 2. — St. 14.
57. Zakon Ukrainy vid 23 hrudnia 1993 r. // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. — 1994. — №11. — St. 48.
58. Ukaz vid 10 liutoho 1988 r. // Vidomosti Verkhovnoi Rady URSSR. — 1988. — № 8. — St. 212.
59. Kryminalnyi kodeks Ukrainy vid 5 kvitnia 2001 r. // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. — 2001. — № 25–26. — St. 131.
60. The Polish Penal Code / edited by candidate of law, assistant professor A.I. Lukashov, and Dj, prof. N.F. Kuznetsova introduction by candidate of law, assistant professor A.I. Lukashov and candidate of law E.A. Sarkisova, translated from Polish by D.A. Barilovitch. — St. Petersburg : “Yundicheskyy Centei Press”, 2001.— 234 p.
61. The Bulgarian Penal Code / edited by candidate of Law, assistant professor A.I. Lukashov; introduction by Y.I. Aidarov. — St. Petersburg : “Yuridicheskyy Center — Press”, 2001. — 298 p.
62. The Swiss Penal Code / Preface by a member of the Council of Federation the Federal Assembly of the RF. N. Volkov; edited, translated from German, and introduction by Candidate of Law A.V. Serebrennikova. — St Petersburg : “Yuridicheskyy Center — Press”, 2002. — 366 p.
63. THE JAPANESE PENAL CODE / Edited and introduction by Doctor of Law, prof. A.I. Korobeev. — St Petersburg : “Yuridicheskyy Center — Press”, 2002. — 226 p.
64. Criminal Legislation of Norway / Edited and introductory article by Doctor of Law, professor Yn.V. Golik; translated from Norwegian A.V. Zhmenya. — St. Petersburg : “Yuridicheskyy Center — Press”, 2002. — 366 p.
65. Ley Orgánica 10/1995, de 23 de noviembre, del Código Penal del Reino de España (Esta revisión vigente desde 01 de Julio de 2015) [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu : http://noticias.juridicas.com/base_datos/Penal/lo10-1995.html.

Матвійчук В.К. Витоки, генеза інших заходів кримінально-правового характеру на теренах України

У статті досліджуються витоки, генеза інших заходів кримінально-правового характеру на теренах України. Автор з'ясував етапи становлення примусових інших заходів кримінально-правового характеру, проаналізував існуючі погляди на інші заходи кримінально-правового характеру та існуюче законодавство, починаючи з третього періоду суспільного розвитку на теренах України.

Ключові слова: заходи безпеки, інші заходи кримінально-правового характеру, ретроспективний аналіз, витоки, генеза, сучасний стан проблеми.

Матвійчук В.К. Истоки, генезис иных мер уголовно-правового характера на территории Украины

В статье исследуются истоки, генезис иных мер уголовно-правового характера на территории Украины. Автор выяснил этапы становления принудительных иных мер уголовно-правового характера, проанализировал существующие взгляды на иные меры уголовно-правового характера и существующее законодательство, начиная с третьего периода общественного развития на территории Украины.

Ключевые слова: меры безопасности, иные меры уголовно-правового характера, ретроспективный анализ, истоки, генезис, современное состояние проблемы.

Matviychuk V.K. Sources, genesis of other measures of criminal and legal character in the territory of Ukraine

The article explores the origins, genesis of other criminal-legal measures on the territory of Ukraine. The author has found out stages of formation of coercive other measures of criminal and legal character. In work the existing views of other measures of criminal and legal character and the existing legislation, since third period of social development in the territory of Ukraine are found out.

Key words: *Security measures; Other measures of criminal and legal character; Retrospective analysis; Origins; Genesis; Current state of a problem*

Стаття надійшла до редакції 08.06.2017.

УДК 343

V. Moroz

SOURCES, GENESIS OF THE PLACE OF COMMISSION OF CRIME AS SIGNS OF THE OBJECTIVE PARTY OF CRIME AND CURRENT STATE OF A PROBLEM

В.Г. Мороз

*здобувач кафедри кримінального права,
кримінології, цивільного та господарського права
ВНЗ «Національна академія управління»
м. Київ*

ВИТОКИ, ГЕНЕЗА МІСЦЯ ВЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНУ ЯК ОЗНАКИ ОБ'ЄКТИВНОЇ СТОРОНИ ЗЛОЧИНУ ТА СУЧАСНИЙ СТАН ПРОБЛЕМИ

Постановка проблеми. Питання, які стосуються витоків, генези місця вчинення злочину як ознаки об'єктивної сторони злочину та сучасного стану проблеми, мають важливе значення для теорії кримінального права та правозастосовної практики. Це свідчить про нагальність дослідження цієї проблеми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню проблеми місця вчинення злочину як ознаки об'єктивної сторони присвятили свої праці: Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, П.П. Андрушко, М.І. Хавронюк, В.І. Тютюгін, В.В. Іванов, В.К. Матвійчук, А.А. Поддубний, М.І. Ковальов, А.В. Наумов, В.А. Номоконов, Є.Ю. Пудовочкін, М.В. Володько, І.О. Харь, С.А. Голуб, В.М. Присяжний та ін. Проте до цього часу на теренах нашої держави відсутні праці, які стосуються витоків, генези місця вчинення злочину як ознаки об'єктивної сторони злочину.

Мета статті полягає у з'ясуванні витоків і генези місця вчинення злочину як ознаки об'єктивної сторони злочину та сучасного стану проблеми.

Основні результати дослідження. Одним із завдань науки кримінального права України та інших держав є дослідження пам'яток і шкіл кримінального права, що діяли на теренах України, оскільки їх положення і напрацювання можуть бути використані в сучасний період при втіленні принципу наступництва в кримінальному праві [1, с. 66].

Дослідження історії розвитку місця вчинення злочину як ознаки об'єктивної сторони злочину доцільно почати з «Руської правди» — збірника стародавнього руського права, складеної у Київській Русі в XI—XII ст. на основі звичаєвого права [2, с. 72]. Її значення високо оцінюється як істориками, так і юристами, оскільки її положення були сприйняті всіма пам'ятками литовського періоду історії, а також позитивно вплинули на правничий розвиток суміжних слов'янських народів [3, с. 109]. Крім того, як стверджує В.К. Матвійчук, історико-правовий метод дослідження явищ кримінально-правового характе-

ру є важливим: він сприяє недопущенню помилок у законотворчій діяльності, висвітлює її позитивні моменти, є певною гарантією позитивного поступу в цьому важливому для держави і суспільства процесі [4, с. 109]. Ю.В. Баулін наголошує, що розвиток кримінального законодавства — це безперервний, історичний, часовий процес, у перебігу якого воно, змінюючись, зберігає свої основні характеристики, сприймаючи попередній правовий досвід [5, с. 33–34].

Отже, дослідження витоків, генези місця вчинення злочину як ознаки об'єктивної сторони злочину та сучасного стану проблеми дасть змогу глибше зрозуміти цю ознаку злочину, вплив певних історичних подій на виникнення нормативно-правових актів, які передбачали цю обов'язкову ознаку об'єктивної сторони кримінального правопорушення, а також вплив інших держав на розвиток українського кримінального законодавства, яке містить таку ознаку зовнішнього прояву конкретного злочину.

Слід погодитися з думкою В.К. Матвійчука, що перед тим, як розпочати дослідження проблеми, необхідно звернутися до понять, що використовуються в назві статті [4, с. 139]. Такими термінами є «витоки», «генеза», «історія», «сучасний стан проблеми», тлумачення яких можна знайти в «Словаре русского языка» С.І. Ожегова [4, с. 139, 6, с. 45]. Скажімо, таке поняття, як «витоки» у переносному розумінні слова означає початок; першоджерело чого-небудь [4, с. 40; 6, с. 45]. Великий тлумачний словник сучасної української мови тлумачить термін «початок», як: «...Перший момент (перші моменти) вияву якої-небудь дії, явища, процесу; прот. кінець. 3. Те, з чого починається твір, фільм, спектакль, і т. ін. 4. перев.—ми. Зародок, першоджерело чого-небудь...5. Основа, першоелемент чого-небудь» [7, с. 1096; 6, с. 45]. Цей же словник термін «першоджерело», як зазначає Т.І. Волкова, трактує, як «... 1. Те, що дає початок чому-небудь, є основою чогось...» [7, с. 940; 8, с. 38]. Українсько-російський словник термін «початок» роз'яснює так: «... начало; лит. зачин... первопричина зарождения, исток ... в самом начале ... первоначально...» [9, с. 617; 8, с. 38].

У Російсько-українському словнику термін «исток» пояснюється так: «... (действие) витік, — току; вихід, — ходу; ср. истекать 1; 2. «начало реки, ручья» початок, — таку, витік... 3. Перек. Джерело, початок; у — ков цивилизации; — коло (біля) джерел (початків) цивілізації; — ки первобытной культуры» [10, с. ; 7, с. 38–39].

Отже, термін «витоки» означає початок, перший момент, виявлення якої-небудь дії або явища.

Наступний термін, який нами використовується у назві статті, це «генеза». Його роз'яснення ми знаходимо в довідковій літературі і він має таке значення, як походження, виникнення, становлення [7, с. 230].

Терміни «генеза» та «витоки» слід розглядати у їх взаємозв'язку з поняттям «історія», яке означає сукупність фактів і подій, що належать до минулого [7, с. 507].

Четверте поняття «сучасний стан проблеми» можна з'ясувати, визначивши зміст трьох термінів «сучасний», «стан» і «проблема» [6, с. 45]. Якщо врахувати, що «сучасний» означає «теперішній», який відноситься до нинішнього часу (теперішній стан науки) [10, с. 605; 6, с. 45], а «стан» — це положен-

ня, в якому хто-небудь або що-небудь знаходиться [10, с. 613; 6, с. 45], в той же час «проблема» вказує на складність питання, завдання, що потребує вирішення, дослідження [10, с. 613; 6, с. 45], то можна розпочати аналіз витоків, генези місця вчинення злочину як ознаки об'єктивної сторони злочину та сучасного стану проблеми. Проте перед цим слід зазначити, що, визначивши зміст термінів, ми задекларували простір (межі) нашого дослідження, що допоможе провести всебічне з'ясування витоків, генези місця вчинення злочину як ознаки об'єктивної сторони злочину.

У дослідженні витоків, генези, сучасного стану проблеми місця як ознаки об'єктивної сторони злочину ми схиляємося до періодизації, запропонованої істориками та юристами, а саме: шести (загальнолюдських) та восьми — не території нашої держави, періодів, різних за часом і впливу на людей в правовому забезпеченні розуміння місця вчинення злочину як ознаки об'єктивної сторони того чи іншого діяння [11, с. 40; 12, с. 112; 13, с. 1–736]. Вони, на наше переконання, не суперечать історичній періодизації, яку пропонують вчені у сфері історичної науки. До такої періодизації ми схиляємося в нашому дослідженні, виходячи з того, що закони суспільства, його розвитку дають нам можливість бачити, що людина завжди прагнула до розуміння явищ, ознак прояву злочину зовні, в тому числі і місця вчинення злочину з метою практичного використання таких знань у правозастосовній практиці.

Існуючі погляди на періодизацію суспільного розвитку, державної і правової розбудови ґрунтуються на достовірних джерелах, тому ми зупинимося у своєму пошуку на запропонованій для нас історіографії. Вона нам необхідна тому, що допоможе виявити і пояснити витoki, генезу місця вчинення злочину як ознаки об'єктивної сторони того чи іншого злочину та сучасного стану проблеми.

У той же час слід зробити застереження, що питання періодизації розвитку кримінального законодавства, а також витоків, генези місця вчинення злочину як ознаки об'єктивної сторони того чи іншого злочину залишається малодослідженим. Це зумовлено тим, що: 1) зазначені проблеми дослідники намагалися з'ясувати відокремлено від історичного розвитку суспільства та державотворення; 2) це викликано і тим, що Україна мала надто складний шлях історичного розвитку, де відбувалося нашарування законодавства різних державних утворень на теренах нашої держави. Стосовно цього цілком справедливо висловився В.К. Грищук, відзначивши, що історія української кримінально-правової науки (а ми відзначили: положення кримінального права стосовно витоків, генези місця як ознаки об'єктивної сторони злочину та сучасного стану цієї проблеми) залишається до цього часу належним чином не з'ясованою [14, с. 158].

Отже, зазначена нами періодизація базується на закономірностях розвитку суспільства та виникнення права як об'єктивно існуючих і таких, що повторюються, істотних зв'язках буття і свідомості, що визначили хід становлення права через глибинні процеси правової комунікації (взаємовідносин) суспільства і людини [15, с. 265]. Це також властиво і для витоків, генези місця вчинення злочину як ознаки об'єктивної сторони злочину та сучасного стану цієї проблеми, що ми і спробуємо прослідкувати й обґрунтувати.

На підставі дослідження різних історичних і правових джерел можна констатувати, що в IX—X ст. в Київській Русі існувала система норм усного звичаєвого права (це другий період). Частина цих норм не була зафіксована у збірниках і літописах, які були складені у XI—XII ст., тому й не дійшла до нас. Проте не слід заперечувати й того, що еволюція місця як ознаки об'єктивної сторони злочину на теренах нинішньої України безпосередньо зв'язана з виникненням і розвитком кримінального законодавства, а згодом і кримінального права, історія яких корінням входить, зокрема, кримінального законодавства у перші століття існування Київської Русі.

Третій період охоплював час, коли Українська держава була під управлінням князів (XI—XIV ст.) [16, с. 28]. Як відомо, до нас не дійшло не тільки будь-якого писаного закону, але навіть і згадки про будь-який писаний закон до X ст. [16, с. 7; 17, с. 37; 18, с.17]. Тому необхідно зосередитися на пошуку витоків генези місця вчинення злочину як ознаки об'єктивної сторони злочину на теренах нашої держави з XI століття [19, с. 28]. Очевидним є те, щоб з усіх елементів і ознак складу злочинів наші далекі предки, головним чином і перш за все сприймали об'єктивні елементи і ознаки (характер і ступінь суспільної небезпечності посягання, вид і розмір завданої шкоди, спосіб його вчинення) і суб'єкта («деятеля») [20, с. 170]. Будинок, двір, поле, човен — це також опозиції, що характеризують місце вчинення злочину, але вже виділені за внутрішніми або зовнішніми ознаками [21, с. 170].

Статті про замах на крадіжку і про вбивство «вора» на місці злочину є в Руській правді. Так, стаття 21 говорить: «Адже уб'ють огнищанина у клети, или у коня, или у говяда, или у коровье татьбы, то убити в пса место; а то же покон и тивуницу [22, с. 48]. Слід зазначити, що положення статті 21 викликало дискусію в існуючих джерелах: чи є огнищанин жертвою злочину або самим злочинцем, якого належить убити. Прибічники останнього судження знаходять цю статтю приватним випадком статті 38, коли злочинцем є огнищанин» [22, с. 59]. Стаття 38 доповнює: «Аще убьют татя на своем дворе, любо у клети, или у хлева, то тои убит; аще ли до света держать, то вести его на княжь двор» [22, с. 49]. Тут підтверджується правило, яке мабуть установлене звичаєм [22, с. 63]. В Руській правді за вбивство нічного «вора» на місці вчинення злочину особа покаранню не підлягала, що може пояснюватися тим, що власник змушений був охороняти своє майно, він стояв перед вибором: чи втратити майно, чи позбавити життя правопорушника.

Отже, можна констатувати, що в цей період законодавець не наповнює в повній мірі відповідним юридичним змістом умовно виокремлені елементи та ознаки складу злочину, до яких також відноситься місце вчинення злочину як ознак об'єктивної сторони конкретних суспільно-небезпечних діянь. І це, на наш погляд, має пояснення, оскільки рівень законодавчої техніки ще надто низький.

Четвертий період (XIV ст. і до поч. XVIII ст.) в історії має назву «Козацька ера». Необхідно акцентувати увагу, що названий період характеризувався застоєм до XIV ст., пов'язаним з монголо-татарською навалою [5, с. 58]. У ст. 9 Судебника 1547 р. передбачалася така ознака об'єктивної сторо-

ни, як місце вчинення злочину, тобто викрадення майна у церкви. При цьому розрізнялася, в тому числі і в плані покарання, крадіжка предметів культу та іншого майна, що знаходилося в церкві «А государскому убойце і коромольнику, церковному татю, и головному, і подымщику, и зажигальнику, ведомому лехому человеку живота не дати, казнити его смертною казною» [24, с. 215; 25, с. 55]. Слід звернути увагу на те, що так само розцінювали церковну татьбу і Новоуказні статті і статті про слідство, суд і покарання духовних осіб, винуватих у татьбі, фальшивомонетництві, розбої, убивстві, від 22 січня 1669 р., які розкрили склад даного злочину [26, с.89]. Отже, церковна татьба в Судебнику означала крадіжку з церкви святих предметів.

У розділі другому Статуту Великого князівства Литовського 1529 р., така ознака злочину, як місце вчинення злочину, зустрічається в арт. 10: «ніхто без відома гетьмана не повинен поїхати з війни ... інакше такий втрачає свій маєток, як начебто не був на війні» [27]. В арт. 17 Розділу шостого зазначається: «якби хто кого у суді схопив рукою іншого, штовхнув, смикнув або вдарив, але не поранив, і тим самим учинив би в суді безлад, той мусить заплатити штраф дванадцять рублів, грошей, а тому за безчестя — у залежності від стану того. Якщо ж хто перед судом оголив би шаблю або меч, то, хоча б нікого і не поранив, йому все одно відрубують руку. А якби поранив кого перед судом, хто підлягає смертній карі [27, с. 132]. У розділі сьомому «Про земські насильства, про побої і про вбивства шляхтичів» зазначається: «Хто навмисно напав на чий дім з метою вбивства або ж напав на дім з озброєними людьми і поранив кого у цьому домі або вбив, або хоча б і не поранив би нікого, а тільки напав, той засуджується до позбавлення життя ... А якби той, на чий дім скоєно напад, обороняючись, утік із свого дому і нікого не було б убито або поранено, то все одно, той, хто напав на дім, засуджується до смертної кари ...» [27, с. 132].

У статуті Великого князівства Литовського 1566 р. знайшла своє описання така обов'язкова ознака об'єктивної сторони злочину, як місце вчинення злочину: Арт. 20 «Про напад на дім і гумна шляхетські на війні» (розд. 2); Арт. 1 розд. 8 «Хто б на чий дім або на господу умисно напав з метою вбивства ...»; Арт. 7 розд. 8 «Хто б насильницьким чином напав або наїхав на чужий маєток або на село, а (власник), обороняючи свої володіння, його вбив ...» [28, с. 48–69]. У розділі другому «Про оборону земську» Статуті Великого князівства Литовського 1588 р., в Арт. 14 є припис: «Хто б з Битви втік. Уставуємо теж, хто з Битви втік, такий за слухним доводом від гетьмана через вирок наш господарський маєток і честь втрачає» (тут місце як обов'язкова ознака — це місце битви); Арт. 18 цього розділу також свідчить, що описане в ньому діяльним містить ознаку зовнішнього прояву — місце вчинення злочину «Уставимо, хто б на війні будучи, або в дорозі до війська, чи то також з війська повертаючись, кому із духовних або світських станів на дім або на гумно напав або стави і сжовки волочив, або яку-небудь шкоду спричиняв і при такому нападі квалтовному кого в домі тому вбив або поранив, побив або квалт, насилля над жінкою учинив, тоді той має за слухним доводом смертю покараний ...» [29, с. 76–77]. У розділі одинадцятому цього Статуту передбачена така обов'язкова ознака діянь, як місце вчинення злочину: Арт. 1 «Хто б на чий дім або на госпо-

ду навмисно напав з метою вбивства» (місце вчинення злочину — це чийсь дім); Арт. 3 «Про насилля в костелах божих всякого віросповідання християнського» (місце вчинення злочину — це костели божі всякого віросповідання християнського); Арт. 19 «Якби хто вбив нападника і помічників його у домі своєму» (місце — це дім свій) [29, с. 39—41].

Цікаво, що ще в найдавніших пам'ятниках права XVII століття до н. е. місце вчинення злочину використовувалося для формулювання кримінально-правової заборони. Так, відповідно до параграфа 16 Законів Хаммурапі смертною карою каралося приховування у своєму будинку біглого раба або рабині. Право цього періоду було універсальним інструментом як для пригноблення рабів, так і для забезпечення виконання релігійних розпоряджень. Так, достатньо було жриці ввійти в корчму, щоб цю вільну жінку можна було спалити (параграф 110) [30, с. 17].

Викладене вище свідчить, що різноманітну кримінально-правову оцінку місця вчинення злочину як ознаки об'єктивної сторони злочину створювали конкретно-історичні обставини, що впливають з таких особливостей суспільно-економічної формації, як панування теологічної ідеології, пріоритетний захист інтересів панівної верхівки, приватної власності. Відображалося це не тільки в змісті, але й у структурі нормативних актів. Так, у Соборному уложенні 1649 р. деякі глави виділялися за ознакою місця вчинення передбачених у них злочинів. Такими місцями були помешкання церкви («Глава I. О богохульниках і церковных мятежниках, і царські подвір'я; Глава III. О государеве дворе, что б на государеве дворе не от кого ни какого безчинства и брани не было») [31, с. 85—89]. Так, місцем вчинення злочину є церква «А будет какой безчинник в церковь божия во время святых литургий и каким ни буди обычаем, божественных литургий совершить не дав, и его изымав и сыскав про него допряма, что он так учинит, казни ти смертию безо всякия пощады» (ст. 1) [31, с. 85]. Це стосується і ст. 3 цього Уложення, де зазначається, що до колоту прирівнюються протиправні дії проти мирян, що вчинені у церкві [31, с. 260]. Це свідчить, що покарання залежало не тільки від тяжкості вчинення діяння, але й від місця вчинення злочину. У ст. 8 та 9 Уложення передбачено також місце вчинення злочину, тобто заборонялося безпосередньо звертатися до царя або патріарха з чолобитною [31, с. 88]. Статтею 1 гл. III Уложення передбачалося тюремне ув'язнення і виплата безчестя за образу кого-небудь словом або дією на царському дворі, тобто покарання прив'язували за місцем вчинення образи [31, с. 89—90]. Місце вчинення злочину має місце у ст. 3, де йдеться, що відповідальність за вбивство і завдання тілесних ушкоджень наставало і за вбивство і за завдання ран на царському дворі. Крім того, місце вчинення, передбачено в ст. 4—7 глави III цього Уложення [31, с. 90]. Статтею 19 гл. VII 7 Уложення передбачалася кримінальна відповідальність за втечу з поля бою (місцем є поле бою).

У контексті нашого дослідження слід акцентувати увагу на законодавчих актах, які діяли у цьому періоді на теренах нашої держави [6, с. 58]. До таких нормативних актів, що містили норми кримінально-правового характеру, слід віднести: Судебник 1497 року, Судебник 1550 року. Натомість Соборне

Уложення 1649 року отримало поширення на території України пізніше в повному обсязі.

П'ятий період (XVIII ст. — початок XIX ст.) дістав назву «Під імператорською владою» [19, с. 37]. Велике значення для розуміння місця вчинення злочину у цьому періоді мали такі нормативно-правові акти: Соборне уложення 1649 р., Артикул воїнський 1715 р. тощо. Зокрема, арт. 30–41 свідчить про покарання за різні правила несення караульної служби: запізнення для виконання обов'язків караульної служби, залишення караулу [32, с. 335–337]. Ці статті містять ознаку місця вчинення — караул. Арт. 94 встановлює покарання за втечу з поля бою або з частини перед боєм, а арт. 95 говорить про дезертирство, розуміючи під ним втечу з армії (ці положення свідчать, що місце вчинення злочину — це місце служби (частина або армія) [32, с. 337]. Арт. 180–181: місцем вчинення злочину є «неприятельская земля или своя», а вчинення злочину на землі ворога розглядається як обтяжуюча вину обставина [32, с. 337]. Остаточна нова редакція арт. 182 уточнює, що місце вчинення злочину це не тільки «своя територія», але і земля союзної або нейтральною держави, територія неприятеля [32, с. 387].

Проведений нами аналіз джерел права, що діяли на теренах України, свідчить, що сила їх та значення змінювалися. Виходячи з цього, необхідно погодитися з думкою А.П. Ткача, що їх краще класифікувати за походженням: 1) звичаєве право; 2) польсько-литовське законодавство; 3) законодавчі акти автономної влади України; 4) царське законодавство і судова практика; 5) нормативні акти церковного права; 6) джерела права Східної Галичини, Північної Буковини і Закарпаття [32, с. 1–170].

Проте, на наш погляд, який базується на дослідженні цих актів, не викликає сумніву, що використані нами нормативно-правові акти містять положення, які свідчать про таку ознаку об'єктивної сторони, як місце вчинення злочину. Джерела права Східної Галичини, нічної Буковини і Закарпаття мають свої особливості та потребують окремого дослідження.

Шостий період охоплював середину XIX — поч. XX ст. Для цього періоду характерна розробка початкових азів складів злочину, що стосується державного управління, але не виборчої документації або документів референдуму. Для цього періоду характерна розробка цілої низки нормативних актів, що стосувалися кримінальної відповідальності. В ст. 241 Уложення про покарання кримінальні і виправні 1845 р. місцем вчинення злочину називається церква, каплиця, ризниця та інші постійні та тимчасові церковні сховища (навіть ті, що знаходились поза церковною будівлею: «Святотатством признається всякое похищение церковных вещей и денег, как из самых церквей, так из часовен, ризниц и других постоянных временных церковных хранилищ, хотя бы они находились и вне церковного строения ...» [33, с. 226]. У ст. 242 цього Уложення міститься така ознака об'єктивної сторони як місце вчинення злочину — це церква, каплиця: «За ограбление церкви одним или несколькими с насиллием ворвавшимися в оную людьми. ... За насильственное ограбление часовни. ...» [33, с. 226]. Місце вчинення злочину як обов'язкова ознака об'єктивної сторони злочину передбачена в ст. 243 (церква, ризниця), а також в ст. 244 (церква,

каплиця), ст. 247 (церква, ризниця), ст. 251 (церква) цього Уложення [33, с. 226—227]. У ст. 299 обов'язковою ознакою об'єктивної сторони злочину проти порядку управління визначено місце вчинення злочину (це будь-яке місце, визначене для дотримання тиші і порядку) [33, с. 244].

В Уложенні про покарання кримінальні і виправні 1845 р. місце вчинення злочину лягло в основу назви глави четвертої «О похищении бумаг или вещей из присутственных мест...» (стст. 330—334), зокрема в ст. 330 таким місцем є «присутственное место», та глава п'ята «О взломе тюрем, уводе и побеге находящихся под стражей или надзором», де, зокрема, ст. 335 передбачає, що «За взлом тюрьмы или иного места заключения или насильственное освобождении или увод заключенных виновные подвергаются: ...» [33, с. 254—260]. У статті 351 цього Уложення також обов'язковою ознакою об'єктивної сторони злочину є місце вчинення злочину — це житло, будинок, інші місця, що належить особі або які знаходяться в її управлінні [33, с. 262].

В Уложенні про покарання кримінальні та виправні 1885 р. багато з цих найменувань збереглися, але з'явилися і нові: «О нарушении правил о приготовлении и отпуске лекарств из аптек (пункт 5 відділення 7 глави 1 розділу 8), «О нарушении постановлений о работе малолетних на заводах, фабриках, мануфактурах и ремесленных заведениях (відділення 3 глави 4 розділу 8).

Статут про покарання, що накладаються мировими судьями від 20 листопада 1864 року, передбачає в «Положенні загальному», що за проступки, означені в цьому Статуті, мирові судді визначають на підставах, викладених вище правил, такі покарання: 1) догани, зауваження і «внушения»; 2) грошові стягнення на вище трьохсот рублів; 3) арешт не вище трьох місяців; 4) поміщення тюрми не більше одного року [34, с. 395]. Заборонені статутом під страхом покарання проступки іменуються проступками, але, на наш погляд, враховуючи тяжкість покарання про ці проступки, не можна вести мову про декриміналізацію більшого переліку злочинів. Так, виходячи із положень цього Статуту, наприклад ст. 35 «За нарушения благоговения в церкви, часовне или ином молитвенном доме непристойным криком и шумом или не благородными поступками, однако без оскорбления святыни (ст. 28), виновные подвергаются: аресту не више одного месяца или денежному взысканию не свыше ста рублей» (місце вчинення діяння — це церква, інший молитовний дім, каплиця), ст. 38. за сварки, бійки, кулачний бій або інші буйства в публічному місці винна особа піддається арешту не більше семи днів або грошовому стягненню не більше 20 рублів; ст. 57 «За охоту ... в недозволенных местах ... подвергаются...» (місцем тут є не дозволені місця); ст. 107 «За погребение мёртвых не в назначенных для этого местах ...» (місце — не призначенні місця для поховання); ст. 155 «За похищение из леса дерев...» (місце — це ліс); ст. 170 тюремне ув'язнення може бути збільшено до одного року і за крадіжку з церкви, часові або іншого молитовного будинку; за крадіжку в присутствених місцях або багатолюдних зібраннях тощо [34, с. 399—419].

З прийняттям Кримінального уложення 1903 р., переважна більшість норм якого так і не набула чинності, знайшла місце в багатьох статтях така обов'язкова ознака об'єктивної сторони, як місце вчинення злочину. Так, у

главі другій «О нарушении ограждающих веру постановлений», зокрема в ст. 73 «... богохуление или оскорбление святини наказується: если оно учинено: 1) при отправлении общественного богослужения или в церкви...; 2) в часовнѣ или христіанскомъ молитвенномъ домѣ...» [35, с. 16]; ст. 75 «Виновный в непристойномъ крикѣ, шумѣ или иномъ бесчинствѣ, учинѣнномъ в церкви... наказується...» [35, с. 16–17]. Глава третя цього Уложення також містить статті, де об'єктивна сторона злочину містить таку ознаку, як місце вчинення злочину: ст. 100 «Виновный в насильственномъ посягательстве на изменение в Росіи или в какой либо части... образа управления... наказується срочною каторгою» (тут місце — Росія або яка-небудь її частина) [35, с. 12]. Глава шоста також містить склади, де обов'язковою ознакою об'єктивної сторони злочину є місце вчинення злочину. Так, ст. 138 передбачає «Виновный в ослушании законнымъ распоряжению... если такое послушание: оказано... на месте многочисленного стечения народа...» [35, с. 31]. У главі сьомій також є склади злочинів, які містять місце вчинення злочину як обов'язкову ознаку об'єктивної сторони злочину, зокрема, ст. 175 «Виновный в побеге съ поселения...»; ст. 176 «Виновный в побеге съ каторги» і т. ін. [35, с. 35–41]. Глава восьма «О нарушении постановлений о воинской і земськихъ повинностяхъ» також передбачають задекларовану в назві статті ознаку, наприклад, ст. 188 «Подлежащий отбыванию воинской повинности в арміи»..., виновный: ... в самовольном оставлении отечества или не возвращении в оное... наказується...» [35, с. 42]. Глава дев'ята «О нарушении постановлений, ограждающих народное здравіе» також містить діяння, де обов'язковою ознакою об'єктивної сторони злочину є місце вчинення злочину, наприклад, ст. 197, передбачає, що «виновный в изготовлении, хранении для продажи или в продажѣ, в не аптекахъ, фабрик, лабораторий или особыхъ отделений химическихъ заводів... препаратів, лекарствъ... наказується...» [35, с. 44].

Займатися переліком злочинів в кримінальному Уложенні 1903 року немає потреби, оскільки таких статей надто багато, важливо розуміти цю ознаку, а також збільшення значення таких складів.

Підводячи підсумок дослідженню четвертого, п'ятого, шостого періодів (а для витоків та розвитку кримінального законодавства, що містить обов'язкову ознаку місця вчинення злочину) можна констатувати, що у Зводі законів кримінальних Російської імперії 1833 року місце вчинення злочину лягло в основу найменування глави 5 розділу II «О нарушении благочиния в церквах», глави 7 розділу IV «О взломе тюрем, выпуске преступников возмущении противу законом установленных властей». В «Уложеніи о наказаниях у головнихъ и исправительныхъ 1845 р.» місце вчинення злочину лягло в основу найменування: відділення глави 3 розділу II «О нарушении благочиния во время священнослужения вне церкви», глави 4 розділу IV «О похищении бумаг из присутственных мест...», глави 5 розділу IV «О взломе тюрем, уводе и побеге, находящихся под стражею или надзором», відділення 8 глави 3 розділу VIII «О возбуждении к сорам и буйствам і нарушении правил благочиния в публичныхъ местахъ, сборищахъ», відділення 1 глави 9 розділу розділу VIII «О нарушении правил касательно предосторожности от пожаров в городах и населе-

них», відділення 2 цієї ж глави «... в приставах и судах» і відділення 3 — «...вне жилих мест» тощо.

Крім того, в Уложенні о наказаніях уголовнихъ і правительственныхъ 1885 г.» багато з цих найменувань збереглися, але з'явилися і нові — «О нарушении правил».

В «Уложении о наказанияхъ уголовных и исправительныхъ» 1885 р. багато з тих найменувань збереглися, але з'являються і нові: «О нарушении правил о приготовлении и отпуске лекарств из аптек» (пункт 5 відділення 7 глави 1 розділу 8), «О нарушении постановлений о работе малолетних на заводах, фабриках, мануфактурах и ремесленных заведениях (відділення 3 глави 4 розділу 8). Іноді місце вчинення злочину використовувалося з метою законодавчого визначення поняття того або іншого злочину. Так, ст. 210 Зводу законів кримінальних 1833 р. святотатство визначалося як «всякое похищение церковных вещей и денег, как из самих часовен, и других постоянных или временных церковных хранилищ, хотя они находились и вне церковного строения» [33, с. 57]. У подібному формулюванні поняття святотатства давалося також у ст. 241 Уложення про покарання кримінальні і виправні 1845 р., в ст. 219 Уложення про покарання кримінальні і виправні 1885 р. Також ст. 115 Уложення про покарання кримінальні і виправні 1845 р. «Приставодержателями визнавала усіх тих, «которые заведомо дозволяют лицам, принадлежащим к злонамеренной шайке жительствовать, или хотя временно останавливаться или укрываться в домах или иных каких-либо местах, или самими занимаемых или состоящих в их управлении или заведывании или под их присмотром» [33, с. 313]. Ця норма дослівно потім була відтворена в ст. 929 Уложення про покарання кримінальні і виправні 1885 р. [36, с. 196]. Розбій за Зводом законів кримінальних 1833 р. визначався як «нападение на какое-либо место, жительство, на деревню, двор или каное-либо здание, для похищения имущества, произведенное открытою силою и с явной опасностью для самого лица, насилем угрожаемого» [37, с. 214]. Згодом законодавець змінив формулювання розбою, виключив із нього вказівку на місце діяння, посиливши при цьому ознаку насильства і відкритості зазіхання (ст. 219 Уложення про покарання кримінальні і виправні 1885 р., ст. 589 Кримінального уложення 1903 р.). Крім того, у деяких випадках вчинення тих або інших дій визнавалося злочином тільки в зв'язку з місцем їх вчинення, наприклад «только на государевом дворе ношение оружия призналась преступлением и влекло битие и заключение в тюрьму на недельный срок» [38, с. 157].

Слід звернути увагу на те, що визначенням місця зв'язувалася тяжкість образи, зокрема згідно зі ст. 225 Інституцій Гая образа вважалася тяжкою за дією, якщо «хто був будь-ким поранений, висічений або побитий палицями, по місцю, або образа була нанесена в театрі або на площі...» [39, с. 68]. За Зводом законів кримінальних 1833 р. образа визнається тяжкою, коли вчинена: в громадському місці; в храмі Божому; в палаці його Імператорської Величності «в присутственном месте»; на очах «власти імущих», на багатолюдному зібранні або на біржі [37, с. 126].

За ознакою місця деякі злочини визнавалися кваліфікованими. Такою наприклад, визнавалася церковна крадіжка (ст. 10 судебника 1497 р.; ст. 14 глави XXI Соборного Уложения 1649 року; арт. 186 глави XXI Артикулу Воїнського 1715 р.; ст. 2166 Уложения про покарання кримінальні і виправні 1845 року), крадіжка, вчинена на государевім подвір'ї (ст. 9, III Соборного Уложения 1849 р.), крадіжка, вчинена з Кремля (ст. 7 Псковської Судної грамоти 1467 р.), підвищена небезпека такої крадіжки пояснюється особливим статусом Кремля, у ньому зберігати скарбниці документи, порох, припаси. Кваліфікованою визнавалася також і крадіжка, вчинена шляхом проникнення в житло або сховище. «Если вор вышеупомянутой кражи днём или ночью влезет или путём взлома проникнет в чье либо жилище или хранилище или пойдёт на кражу с оружием, намереваясь поранить того, кто окажет ему сопротивление, то такая кража признается особо опасной, предумышленной ...» (Кароліна ст. 59). Подібна норма містилася в § 23 глави XXVII Саллической правды, у ст. 584 Кримінального Уложения 1903 р.

Найбільше чітко вплив місця вчинення злочину на оцінку законодавцем тяжкості вчиненого вочевидь на прикладі стст. 1630 і 1631 Уложения про покарання кримінальні і виправні 1885 р. Так, перша передбачала відповідальність за розбій на вулиці міста або містечка, або селища, або ж на великий, хоча б на сільській дорозі, у відкритому морі, в пристані, на озері, на річках і каналах, що служать для судноплавного повідомлення і тягла покарання у вигляді позбавлення всіх прав, стана і заслання на каторжні роботи від 8 до 10 років; друга — коли розбій вчинено не в будинку або в інші населеній будівлі і не на проїжджій дорозі або вулиці і не на водах, що служать для судноплавного повідомлення, а в будь-якому безлюдному місці. Покарання в цьому випадку знижувалися — позбавлені всіх прав стану і засилання на каторжні роботи від 6 до 8 років.

Місце вчинення діяння було не тільки кваліфікуючою ознакою того чи іншого злочину, але й могло виступати обставиною, що виключає відповідальність (поряд із необхідною обороною), а також обставиною, що індивідуалізує кримінальну відповідальність. Так, в Уложенні про покарання кримінальні і виправні 1845 р. «смертоубийство, не вмняется в преступление: 2. Когда чиновник или служитель карантійной стражи убьёт человека, покушавшегося бежать из-под надзора его, или прорваться за карантійную черту, или бежать из карантинна или карантинного судна и будет признано, что без сего нельзя было остановить его покушение. 3. Когда и частным человеком будет убит старающийся бежать из карантинна, или состоящего под карантинном судна, или пробраться за картинную черту, если равномерно ы в сем случае не было другого средство остановить его» [33, с. 497—498].

Згідно ст. 477 Уложения «По большому или меньшому неудобства места», в якому поміщено незаконно затриманого, диференціювалася відповідальність винного у цьому чиновника поліції [33, с. 498].

Вина особи, що вчинила який-небудь злочин, а водночас і покарання збільшувалася: «Чем больше им нарушено особих личных обязанностей в отношении к месту, в каком древний столетия. Относительно к дистанционным преступлениям, т.е., в которых действие выполнено на территории одного

государства, а последствия наступили на території другого государства, определения места совершения преступления получило целую эволюцию, начало которой было определено доктриной итальянского средневековья» [40, с. 27].

Місце вчинення злочину (Барток, Бальд, а потім Клар і Фарінацій) визначали, виходячи з наслідків діяння, але враховували не місце настання кінцевого результату, а місце впливу на потерпілого (зачатки теорії проміжного впливу) [40, с. 27–28]. Ця теорія поширилася по всій Європі і панувала до XVIII ст. Натомість у другій половині XVIII ст. домінуючою стала теорія дії, представниками якої в Німеччині були Гельшнер, Фпанк, Меркель, Роланд, Біркмайер, Беллінг та ін., а в Австрії – Фігнер, Уїллманн, та ін. [40, с. 28]. Обмеженість теорії дії полягає в тому, що «внутрішньодержавні блага залишалися без кримінально-правового захисту від зазіхань на неї ззовні, призвела до необхідності розширити поняття самої дії. Так з'явилася теорія подовженої або довгої руки і проміжного впливу. Відповідно до них місцем вчинення злочину визнавалося як місце, де винний виконав саму дію, спрямовану на досягнення злочинного наслідку, так і місце, де приведена ними у рух сила впливала на бажаний об'єкт, викликавши проміжний результат, хоча і не призвели до настання остаточного наслідку, передбаченого складом злочину» [40, с. 29]. З часом виникла теорія повсюдності, або змішана теорія, що вважає місцем вчинення злочину будь-яке місце, де фактично здійснювався склад злочину [40, с. 29].

У кримінальному законодавстві часів Російської імперії вказівка на визначення місця вчинення злочину і пов'язані з ним правові наслідки містилися у Соборному уложенні 1649 року. Так, у ст. 1 глави X «О суде» здійснена спроба формулювання територіального принципу: «... всем людем Московского государства от большага и до меньшага, вправду также и презжих иноземцев и всяких прибылых людей, которые в Московском государстве будут... [31, с. 102]. Проте чітко і послідовно він був сформульований у ст. 4 Кримінального уложення 1903 року: «Действие сего Уложения распространяется на преступные деяния, учинённые в пределах Российской Империи как российскими подданными, так и иностранцами...» [35, с. 6].

У Зводі законів кримінальних 1833 р. (ст. 167), а також в Уложенні про покарання кримінальні і виправні 1845 р. і Уложенні про покарання кримінальні і виправні 1885 р. (ст. 168) визначалося, що дія кримінальних законів простирається на всіх підданих Російської імперії. Подібне формулювання залишає багато простору для тлумачення, але все це було визначенням територіального принципу, оскільки, по-перше, закон передбачав вилучення з нього іногородців сибірських, кавказьких, закавказьких, киргизів, калмиків (ст. 1683 Зводу законів кримінальних 1838 р., ст. 173 Уложення про покарання кримінальні і виправні 1845 р.). Тут вказувалося, що вчинені ними діяння в містах і селищах розбираються на загальних підставах, у той час як діяння (крім вбивства, грабежу і насилля, фальшивомонетництва), вчинені ними в межах населених земель тягли за собою відповідальність за звичаями цих народів. По-друге, як самостійні передбачалися принципи громадянства (ст. 179 Зводу законів кримінальних і виправних 1833 р.; стст. 179, 180, 181 Уложення про покарання кримінальні і виправні 1845 р.; стст. 174, 175 Уложення про пока-

рання кримінальні і виправні 1885 р.; ст.ст. 6, 7, 8, 9 ч.1 Кримінального уложення 1903 року (реальний); ст. 178 Уложення про покарання кримінальні і виправні 1845 р.; ст. 172 Уложення про покарання кримінальні і виправні 1885 р.; ст. 9 ч. 2 Кримінального уложення 1903 р. (універсальний). Примітка 1 і 2 до статті 172 Уложенні про покарання кримінальні і виправні 1885 р. ст. 9 ч. 2 Кримінального уложення 1903 року).

Сьомий період (охоплює початок ХХ ст. — 1991 р.) має назву «Україна в радянський період» [19, с. 46]. Для цього періоду характерні інші витoki та генеза такої ознаки об'єктивної сторони, як місце вчинення злочину. У перші післяреволюційні роки матеріальне кримінальне право створювалося шляхом прийняття декретів і постанов РНК, ВЦВК та інших органів влади, а також прийняттям Керівних начал кримінального права РРФСР від 20 грудня 1919 р. (тут не було норм Особливої частини), але техніка побудови норм була примітивна. Норми не мали такої ознаки об'єктивної сторони, як місце вчинення злочину [41, с. 130–179; 42, с. 14–37]. Таким чином, на початковому етапі радянської держави кримінальна політика комуністичної партії більшовиків була, так би мовити, стрибком назад, порівняно з кримінальним законом Російської імперії початку ХХ ст. [42, с. 14].

Кримінальний кодекс УРСР 1922 р., який вже містить Особливу частину, однак *in re* (лат. — у дійсності) принцип протиправності злочинного діяння, знову ж таки, змінювався політичною доцільністю та революційною правосвідомістю правозастосовних органів [42, с. 14]. У цьому кодексі знайшла своє місце в Особливій частині така ознака об'єктивної сторони, як місце вчинення злочину: ст. 79 КК «...воспрепятствование в посещении школы лицу, обязанному изучать грамоту» (місце — це школа); ст. 125-2 КК «препятствование погребению в черте кладбища по обрядам гражданских похорон» (місце — це територія кладовища) тощо [43].

Також у цей час на виконання підпункту 3 п. 11 Положення про охорону рибних запасів і про регулювання рибальства у водоймах СРСР, яким заборонялося проводити без дозволу органів рибоохорони в рибогосподарських водоймах вибухові роботи за незначним винятком [44], була встановлена кримінальна відповідальність ст. 163 КК України «Проведення вибухових робіт з порушенням правил охорони рибних запасів» [43]. Тут має місце така ознака об'єктивної сторони, як місце вчинення злочину — рибогосподарські водні об'єкти. У ст. 99 КК УРСР 1922 р. була передбачена кримінальна відповідальність за полювання, рибний лов у недозволених місцях [44]. У статтях 1, 2 «Декрету про охорону зелених насаджень у містах, населених пунктах України» від 29 травня 1922 р., де є витoki місця вчинення злочину, а саме умисна потрава й пошкодження зелених насаджень у містах та інших населених пунктах [45]. Раніше статтями 71, 72, 73, 75 «Руської правди» не була розділена кримінальна відповідальність за пошкодження дерев у населених пунктах чи в лісових угіддях. З прийняттям Декрету криміналізується пошкодження дерев у населених пунктах окремо, та місцем вчинення злочину були вулиці, площі, вигонні землі населених пунктів [19, с. 46]. Аналіз ст. 99 ЦК УРСР 1922 року та звернення до Циркуляру № 30 Верховного Суду УРСР від 2 червня 1924 р.

«Про підсудність справ про самовільний випас худоби в лісах» дає роз'яснення, що під такими діями потрібно розуміти умисну потрапу лісних культур, молодого лісу, розплідників, трав, посівів, умисний випас худоби в недозволені місця — карається за ст. 99 КК УРСР 1922 р. [46, с. 646].

У період 1924—1927 років створюється загальносоюзне кримінальне законодавство, згідно з яким переглядаються або знову приймаються в період 1926—1928 рр. кодекси всіх союзних республік.

У Кримінальному кодексі УРСР 1927 року незаконна порубка лісу відображена в ст. 82 КК, не зазнала змін, а отже, й ознака місця вчинення злочину не зазнала змін. Аналіз ст. 137 КК УРСР 1927 року свідчить, що місце вчинення злочину отримало чітке окреслення: це море, річки, озера, що мають загальнодержавне значення [47].

Згідно з КК УСРР 1927 р. передбачене місце вчинення злочину як обов'язкова ознака об'єктивної сторони злочину: ст. 54-2 КК «...забіг... на радянську територію озброєних банд... захоплення влади у центрі або на місцях...»; ст. 58-25 КК «... за допомогу беззаконному переході державних кордонів...» (місце — державний кордон); ст. 77 КК «...за незаконне звільнення арештованих з-під варти або з місце ув'язнення ...»; («місця перебування під вартою... місця ув'язнення...»); ст. 78 КК «За втечу арештованого з-під варти або з місця ув'язнення...» (місце — це місце знаходження під вартою або місце ув'язнення); ст. 79 КК «За ... пекарство... За переміщення через державну надкордонну смугу... товарів...» (місце — це державна надкордонна смуга); ст. 80 КК «за виїзд за кордон або в'їзд у СРСР без установленого паспорту або дозволу належної влади...» (місце — державний кордон); ст. 81 КК «за самовільне виходження особи вигнаної на підставі судового вироку за межі СРСР» місце — державний кордон); ст. 136 КК «... за схов у торговому закладі нетарованих виробів із золота...» (місце — торговий заклад); ст. 137 КК «за рибний, звіриний і інші водні добувні промисли в морях, річках і озерах, що мають загальнодержавне значення...» в недозволені місця... (місце — водні об'єкти загальнодержавного значення... недозволені місця); ст. 156 КК «за поміщення в лікарні для психічно хворих здорової людини...» (місце — лікарня для психічно хворих).

Постановою ВУЦВК і РНК УРСР від 17 жовтня 1928 року «Про зміни і доповнення КК УРСР у статті 82 КК УРСР 1927 року внесені зміни, які значно розширили ознаку місця вчинення злочину — це: 1) в лісі; 2) в парку; 3) в сквері; 4) в саду; 5) вздовж шляхів; 6) вздовж річок, ставів тощо [47; 48].

КК України 1960 року був значним кроком у розвитку як Загальної і Особливої частини КК України, так і положень об'єктивної сторони злочину, і, зокрема, такої ознаки об'єктивної сторони злочину, як місце його вчинення. Аналіз статей Особливої частини КК 1960 року свідчить, що така ознака об'єктивної сторони злочину, як місце вчинення злочину, зустрічається: 1) ст. 69-1 КК «Дії, що дезорганізують роботу виправно-трудових установ» — місцем вчинення злочину є місце позбавлення волі; 2) ст. 70 КК «Контрабанда» — місцем вчинення злочину є митний кордон; 3) ст. 70-1 КК «Контрабанда наркотичних засобів, психотропних речовин або прекурсорів» — місце вчинення злочину — це митний кордон або ділянка поза митним контролем; 4) ст. 75 КК

«Незаконне перетинання державного кордону» — місце — державний кордон, ділянка поза пунктами пропуску через державний кордон України, пункти пропуску через державний кордон України; 5) ст. 70 КК «Порушення правил безпеки руху та експлуатації транспорту» — місце вчинення злочину — залізничний, водний або повітряний транспорт; 6) ст. 77-1 КК «Порушення порядку використання повітряного простору України» — місце вчинення злочину — це повітряний простір України; 7) ст. 80-1 КК «Приховування валютної виручки» — місце вчинення злочину — це за межами України відкриває валютні рахунки або там приховує валютну виручку; 8) ст. 81 КК «Розкрадання державного або колективного майна шляхом крадіжки» — місце вчинення злочину — це приміщення чи інше сховище; 9) ст. 82 КК «Розкрадання державного або колективного майна шляхом грабежу» — місце вчинення злочину це приміщення чи інше сховище; 10) ст. 86 КК «Розбій з метою розкрадання державного або колективного майна» — місце — це приміщення чи інше сховище; 11) ст. 123-2 КК «Незаконне поміщення в психіатричну лікарню» — місце — це психіатрична лікарня; 12) ст. 147-3 КК «Злочинно недбале зберігання зерна та насіння олійних культур» — місце це колгоспи, радгоспи, інші державні чи кооперативні підприємства і організації; 13) ст. 155 КК «Обман покупців» — місце — це торговельні підприємства чи підприємства громадського харчування; 14) ст. 155-1 КК «Обман замовників» — місце — це підприємства побутового обслуговування населення і комунального господарства; 15) ст. 155-3 КК «Порушення правил торгівлі» — місце — це склади, бази, підсобні та інші приміщення підприємств, (організацій) державної торгівлі (громадського харчування), інших державних підприємств (організацій), споживчої кооперації; 16) ст. 159 КК «Потрава посівів і пошкодження насаджень» — місце — територія, що належить колгоспам чи іншим громадським господарствам; 17) ст. 160 КК «Незаконна порубка лісу» — місце — це ліси першої смуги, ліси заповідників, національних і природних парків, заповідні лісові ділянки, ліси, що мають наукове або історичне значення, природні пам'ятники, лісопарки, інші ліси; 18) ст. 161 КК «Незаконне полювання» — це недозволені місця, території державного заповідника, інші об'єкти природно-заповідного фонду; 19) ст. 162 КК «Незаконне зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом» — місце — недозволені місця, території та об'єкти природно-заповідного фонду; 20) ст. 162-1 КК «Незаконне видобування корисних копалин» — місце — це території та об'єкти природно-заповідного фонду; 21) ст. 163 КК «Проведення вибухових робіт з порушенням правил охорони рибних запасів» — місцеві господарські водні об'єкти; 22) ст. 163-1 КК «Порушення законодавства про континентальний шельф України» — місце — континентальний шельф України; 23) ст. 179 КК «Відмова свідка від дачі показань або експерта чи перекладача від виконання покладених на них обов'язків» — місце вчинення злочину — це суд або при провадженні попереднього слідства чи дізнання; 24) ст. 183 КК «Втеча з місця позбавлення волі або з-під варти» — місце — це місце позбавлення волі або місце перебування під вартою; 25) ст. 184 КК «Втеча із спеціального лікувального закладу» — місце — це спеціалізований лікувальний заклад; 26) ст. 201 КК

«Незаконне підняття Державного прапора України на річковому або морському судні» — річкове або морське судно; 27) ст. 202 КК «Порушення правил користування радіоустановками на судах» — місце вчинення злочину — судна України та іноземні судна, що знаходяться у морі; 28) ст. 221-1 КК «Незаконний провіз на повітряному судні вибухових або легкозаймистих речовин» — місце — повітряне судно; 29) ст. 228-1 КК «Забруднення моря речовинами, шкідливими для здоров'я людей або для живих ресурсів моря, або іншими відходами і матеріалами» — місце вчинення злочину — це внутрішні морські і територіальні води України, відкрите море; 30) ст. 228-7 КК «Незаконне ввезення на територію України відходів і вторинної сировини» — місце — територія України; 31) ст. 229-1 КК «Незаконні виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, пересилання чи збут наркотичних засобів або психотропних речовин» — місце — дім для вживання чи виготовлення наркотичних засобів та інше приміщення; 32) ст. 229-16 КК «Незаконне публічне вживання наркотичних засобів» — місце — це місце, що використовуються для проведення навчальних, спортивних і культурних заходів та місця масового перебування громадян; 32) стаття 241 КК «Дезертирство» — залишення військової частини.

Проблеми, порушені у даному дослідженні, певною мірою знайшли своє відображення і в зарубіжному кримінальному законодавстві та зарубіжній літературі, оскільки вплив інших держав на розвиток українського кримінального законодавства показує, що і їх законодавчі акти містять таку ознаку зовнішнього прояву конкретного злочину [49; 50; 51; 52; 53].

Висновки. На підставі проведеного аналізу кримінального законодавства в історико-правовому аспекті приходимо до висновку: 1) зазначені проблеми дослідники намагалися з'ясувати відокремлено від історичного розвитку суспільства та державотворення; 2) Україна мала надто складний шлях історичного розвитку, де відбувалося нашарування законодавства різних державних утворень на теренах нашої держави; 3) другий період (IX—X стст.) — в Київській Русі існувала система норм усного звичаєвого права. Частина цих норм не була зафіксована у збірниках і літописах, які були складені у XI—XII ст., тому й не дійшла до нас. Проте не слід заперечувати й того, що еволюція місця як ознаки об'єктивної сторони злочину на теренах нинішньої України безпосередньо пов'язана з виникненням і розвитком кримінального законодавства, а згодом і кримінального права, історія яких корінням сягає у перші століття існування Київської Русі; 4) третій період на теренах нашої держави характерний тим, що в цей період законодавець не наповнює в повній мірі відповідним юридичним змістом умовно виокремлені елементи та ознаки складу злочину, до яких також відноситься місце вчинення злочину як ознака об'єктивної сторони конкретних суспільно-небезпечних діянь, оскільки рівень законодавчої техніки ще надто низький; 5) четвертий, п'ятий, шостий періоди (а для витоків та розвитку кримінального законодавства, що містить обов'язкову ознаку місця вчинення злочину) характерний тим, що у Зводі законів кримінальних Російської імперії 1833 року місце вчинення злочину лягло в основу найменування глави 5 розділу II «О нарушении благочиния в церквах», глави 7 розділу IV «О взломе тюрем,

выпуске преступников возмущении противу законом установленных властей». В «Уложениях о наказаниях у головныхъ и исправительныхъ 1845 р.» місце вчинення злочину лягло в основу найменування: відділення глави 3 розділу II «О нарушении благочиния во время священнослужения вне церкви», глави 4 розділу IV «О похищении бумаг из присутственных мест...», глави 5 розділу IV «О взломе тюрем, уводе и побеге, находящихся под стражею или надзором», відділення 8 глави 3 розділу VIII «О возбуждении к сорам и буйствам і нарушении правил благочиния в публичных местахъ, сборищахъ», відділення 1 глави 9 розділу розділу VIII «О нарушении правил касательно предосторожности от пожаров в городах и населенных», відділення 2 цієї ж глави «... в приставах и судах» і відділення 3 — «...вне жилих мест» тощо; 6) сьомий період характерний тим, що це був значний крок у розвитку як Загальної і Особливої частини КК України та положень об'єктивної сторони злочину, і, зокрема, такої ознаки об'єктивної сторони злочину, як місце його вчинення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Фесенко Є.В.* Сучасні завдання кримінально-правової науки (загальна частина) / Є.В. Фесенко // Право України. — 2010. — № 9. — С. 66–72.
2. Історія держави і права України: Підручник: у 2-х томах / [В.Г. Гончаренко, Л.О. Зацев, В.М. Єрмолаєв та ін.]; за ред. В.Я. тація, А.Й. Рогожина, В.Д. Гончаренка. — К. : Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. — Т.1 / [В.Г. Гончаренко, А.Й. Рогожин, В.О. Рум'янцев та ін.] — 2003. — 656 с.
3. *Денісова Т.А.* Покарання: кримінально-правовий, кримінологічний та кримінально-виконавчий аналіз: [Монографія] / Т.А. Денісова. — Запоріжжя: Класичний приватний університет, 2007. — 286 с.
4. *Матвійчук В.К.* Історія розвитку кримінального законодавства стосовно злочинів проти основ національної безпеки / В.К. Матвійчук // Юридична наука. — 2011. — № 3. — С. 139–151.
5. *Баулин Ю.В.* Основания необходимой обороны / Ю.В. Баулин // Проблемы законности. — Харків : Національна академія України ім. Ярослава Мудрого. — 1992. — Вип. 26. — С. 26–35.
6. *Матвійчук В.К.* Кримінально-правова охорона навколишнього природного середовища (кримінально-правове та кримінологічне дослідження): [Монографія] / В.К. Матвійчук. — К. : «Азимут — Україна», 2005. — 464 с.
7. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. Ред. В.Т. Бусел. — К. : Ірпінь : ВТФ «Перун», 2003. — 1440 с.
8. *Волкова Т.І.* Витоки та генеза кримінально-правової охорони рибних, звіриних або інших водних добувних ресурсів / Т.І. Волкова // Юридична наука. — 2013. — №10. — С. 38–49.
9. Українсько-російський словник: видання четверте [В.С. Ільїн, К.П. Дорошенко, С.П. Левченко та ін.]; відп. редактор Л.С. Паламарчук, Л.Г. Скрипник. — К. : Изд-во «Наукова думка», 1976. — 944 с.
10. *Ожегов С.И.* Словарь русского языка: Ок. 5700 слов / Под ред. чл-корр. АН СССР Н.Ю. Шведовой. — 19 изд., испр. — М. : Рус. яз., 1987. — 846 с.
11. *Матвейчук В.К.* Уголовно-правовая борьба органов внутренних дел с преступным загрязнением водных объектов: [учебное пособие] / В.К. Матвейчук. — К. : НИ и РИО Украинской академии внутренних дел, 1963. — 80 с.

12. *Субтельний Орест* Україна: Історія; [перекл. з англ. Ю.І. Шевчука. Вст. ст. С.В. Кульчицького] / О. Субтельний. — К. : Либідь, 1991. — 512 с.

13. *Грушевський С.М.* Історія України-Руси: В 11 т., 12 кн. (Редкол. : П.С. Сохань (голова) та ін.) — К. : Наукова думка, 1991. — Т. 1. — 736 с.

14. *Гришук В.К.* Методологічні засади сучасної державної кримінальної політики України / В.К. Гришук // Проблеми юридичної науки та правоохоронної практики: (Збірник наукових праць). — К. : Укр. акад. внутр. справ, 1994. — С. 158–165.

15. *Пидопличко И.Г.* О ледниковом периоде / И.Г. Пидопличко. — М. 1951. — 280 с.

16. Прокопий из Кесарии. Война с готами. — Кн. VII (III), гл. 14, § 22 // Памятники Русского права. / Под. ред. СЮ. Юшкова: Сост. А.А. Зимин. — М. : Юрид. лит., 1952. — Вып. 1. — 287 с.

17. Фроянов И.Я. Киевская Русь. Очерки социально-политической истории / И.Я. Фроянов — Л. : Из-во ЛГУ, 1980. — 325 с.

18. *Мунтян В.Л.* Правова охорона природи Української РСР / В.Л. Мунтян — К. : Вид-во Київського державного університету, 1966. — 103 с.

19. *Матвійчук В.К.* Теоретичні та прикладні проблеми кримінально-правової охорони навколишнього природного середовища: [Монографія] / В.К. Матвійчук. — К. : ВНЗ «Національна академія управління», 2011. — 368 с.

20. *Георгиевский Э.В.* Формирование и развитие общих положений древнерусского уголовного права : монография / Э.В. Георгиевский. — М. : Юрлитинформ, 2013. — 320 с.

21. *Иванов В.В., Топоров В.Н.* Древнее славянское право: архаичные мифопоэтические основы и источники в свете языка / В.В. Иванов, В.Н. Топоров // Формирование раннефеодальных славянских народностей. — М. : Наука, 1981. — С. 12–170.

22. Российское законодательство X–XX веков: В девяти томах. Т. 1. Законодательство Древней Руси. — М. : Юрид.лит., 1984. — 432 с.

23. Памятники российского права. В 35 т. Т. 1. Памятники права Древней Руси : учебно-научное пособие / Под общ. ред. докт. юрид. наук, проф. Ю.Л. Хачатурова. — М. : Юрлитинформ, 2013. — 528 с.

24. *Алексеев Ю.И.* Судебник Ивана III. Традиции и реформы / Ю.И. Алексеев. — СПб., 2001. — 585 с.

25. Российское законодательство X–XX веков: В 9 т. — Т. 2: Законодательство периода образования и укрепления Русского централизованного государства. — М. : Юрид. лит., 1985. — 520 с.

26. *Рожнов А.А.* История уголовного права Московского государства (XIV–XVII вв.) : монография / Рожнов А.А. — М. : Юрлитинформ, 2012. — 512 с.

27. Статут Великого князівства Литовського 1529 року [електронний ресурс]. —Режим доступу : <http://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/Litva/XVI/1520-1540/Statut1529/pred.phtml>

28. Статути Великого князівства Литовського: У 3 т. — Том 2. Статут Великого князівства Литовського 1566 року / За ред. С. Ківілова, П. Музиченка, А. Панькова. — Одеса : Юридична література, 2003. — 560 с.

29. Статути Великого князівства Литовського: У 3 т. — Том 3. Статут Великого князівства Литовського 1588 року: У 2 кн. — Кн.1 / За ред. С. Ківілова, П. Музиченка, А. Панькова. — Одеса : Юридична література, 2004. — 568 с.

30. *Черниловский З.М.* Хрестоматия по истории государства и права зарубежных стран / З.М. Черниловский. — М. : Юрид. лит., 1984. — 472 с.

31. Российское законодательство X—XX веков. В 9 т. Т. 3. : Акты Земских соборов. — М. : Юрид. лит., 1985. — 512 с.
32. *Ткач А.П.* Історія кодифікації дореволюційного права України / А.П. Ткач. — К. : Вид-во Київського ун-ту, 1968. — 170 с.
33. Уложение о наказаниях уголовных и исправительных 1845 г. // Российское законодательство X—XX веков. Т. 6. Законодательство первой половины XIX века. — М. : Юрид. лит., 1988. — С. 159 — 408.
34. Устав о наказаниях, налагаемых мировыми судьями // Российское законодательство X—XX веков. Т. 8. Судебная реформа. — М. : Юрид. лит., 1991. — С. 385—496.
35. Уголовное уложение 22 марта 1903 года. — Сиб. : Изд. Н.С. Таганцева., 1904.
36. Уложение о наказаниях уголовных и исправительных 1885 г. // Свод законов Российской Империи. — Петроград, 1916. — 891 с.
37. Свод законов Российской Империи 1839 г. Т. 15. — СПб., 1833.
38. *Нерсесянц В.С.* Развитие русского права в первой половине XVII века // В.С. Нерсесянц. — М. : Наука, 1986. — 288 с.
39. Хрестоматия по истории государства и права зарубежных стран: В 2 т. / Отв. ред. д. ю. н., проф. Н.А. Крашенинникова. Т. 1: Древний мир и Средние века / Сост. О.Л. Лысенко, Е.Н. Трикоз. — М. : Норма, 2007. — 816 с.
40. *Блум М.И.* Время и место преступления / М.И. Блум Э Ученые записки. Латв. ГУ им. Петра Стучки. Т. 212. // Вопросы борьбы с преступностью. — Рига : Латв. ГУ им. Петра Стучки, 1974. — С. 23—31.
41. *Мишунин П.Г.* Очерки по истории советского уголовного права 1917—1918 гг. / П.Г. Мишунин. — М. : Госюриздат, 1954. — 232 с.
42. *Буняк В.С.* Кримінальне право. Загальна частина. Історико-правове дослідження : монографія / В.С. Буняк. — К. : Юрінком Інтер, 2015. — 224 с.
43. Уголовный кодекс УССР // СУ УССР. — 1922. — № 23.
44. Положение об охране рыбных запасов и о регулировании рыболовства в водоемах СССР: Постановление Совета Министров СССР от 15 сентября 1958 г. № 1045 // СП СССР. — 1958. — № 16. — Ст. 127.
45. Про охорону зелених насаджень у містах і інших населених пунктах України: Декрет РНК від 29 травня 1922 р.// Постанови Ради Народних Комісарів. 29 травня 1922. — С. 11—16 (394 с.).
46. *Михайленко П.П.* Борьба с преступностью в Украинской ССР. Том первый: 1917—1925 гг. / П.П. Михайленко. — К. : Высшая школа, 1966. — 831 с.
47. Кримінальний кодекс УРСР 1927 р.// СУ УРСР. — 1927. — № 26—27 — Ст.ст. 131, 132.
48. Про зміни і доповнення Кримінального кодексу УРСР: Декрет ВУЦВК і РНК УРСР від 17 жовтня 1928 р.// СУ УРСР. — 1928. — № 5. — Ст. 33.
49. The Polish Penal Code / edited by candidate of law, assistant professor A.I. Lukashov, and Dj, prof. N.F. Kuznetsova introduction by candidate of law, assistant professor A.I. Lukashov and candidate of law E.A. Sarkisova, translated from Polish by D.A. Barilovitch. — St. Petersburg : “Yundicheskyy Centei Press”, 2001. — 234 p.
50. The Bulgarian Penal Code / edited by candidate of Law, assistant professor A.I. Lukashov; introduction by Y.I. Aidarov. — St. Petersburg : “Yuridicheskyy Center — Press”, 2001. — 298p.
51. The Swiss Penal Code / Preface by a member of the Council of Federation the Federal Assembly of the RF. N. Volkov; edited, translated from German, and introduction

by Candidate of Law A.V. Serebrennikova. — St Petersburg : “Yuridichesky Center — Press”, 2002. — 366p.

52. THE JAPANESE PENAL CODE / Edited and introduction by Doctor of Law, prof. A.I. Korobeev. — St Petersburg : “Yuridichesky Center — Press”, 2002. — 226p.

53. Criminal Legislation of Norway / Edited and introductory article by Doctor of Law, professor Yn. V. Golik; translated from Norwegian A.V. Zhmenya. — St. Petersburg : “Yuridichesky Center — Press”, 2002. — 366p.

REFERENCES

1. *Fesenko Ye.V.* Suchasni zavdannia kryminalno-pravovoi nauky (zahalna chastyna) / Ye.V. Fesenko // *Pravo Ukrainy*. — 2010. — №9. — S.66—72.

2. *Istoriia derzhavy i prava Ukrainy: Pidruchnyk : u 2—kh tomakh* / [V.H. Honcharenko, L.O. Zatsev, V.M. Yermolaiev ta in.]; za red. V.Ya. Tatsiia, A.I. Rohozhyna, V.D. Honcharenka. — K. : Kontsern “Vydavnychiy Dim “In Yure”, 2003. — T. 1 / [V.H. Honcharenko, A.Y. Rohozhyn, V.O. Rumiantsev ta in.] — 2003. — 656 s.

3. *Denisova T.A.* Pokarannia: kryminalno-pravovyi, kryminolohichniy ta kryminalno-vykonavchiy analiz: [Monohrafiia] / T.A. Denisova. — Zaporizhzhia : Klasychnyi pryvatnyi universytet, 2007. — 286 s.

4. *Matviichuk V.K.* Istoriia rozvytku kryminalnogo zakonodavstva stosovno zlochyniv proty osnov natsionalnoi bezpeky / V.K. Matviichuk // *Yurydychna nauka*. — 2011. — № 3. — S. 139—151.

5. *Baulin Ju.V.* Osnovaniya neobhodimoy oborony / Ju.V. Baulin // *Problemy zakonnosti*. — Kharkiv : Natsionalna akademiia Ukrainy im. Yaroslava Mudroho. — 1992. — Vyp. 26. — S. 26—35.

6. *Matviichuk V.K.* Kryminalno-pravova okhorona navkolysnogo pryrodnoho seredovyscha (kryminalno-pravove ta kryminolohichne doslidzhennia): [Monohrafiia] / V.K. Matviichuk. — K. : “Azymut — Ukraina”, 2005. — 464 s.

7. *Velykyi tлумachnyi slovnyk suchasnoi ukrainstoi movy* / Uklad. i holov. Red. V.T. Busel. — K. : Irpin : VTF “Perun”, 2003. — 1440 s.

8. *Volkova T.I.* Vytoky ta geneza kryminalno-pravovoi okhorony rybnykh, zvirynykh abo inshykh vodnykh dobuvnykh resursiv / T.I. Volkova // *Yurydychna nauka*. — 2013. — №10. — S. 38—49.

9. *Ukrainsko-rosiiskyi slovnyk : vydannia chetverte* [V.S. Ilin, K.P. Doroshenko, S.P. Levchenko ta in.]; vidp. redaktor L.S. Palamarchuk, L.H. Skrypnyk. — K. : Izd-vo “Naukova dumka”, 1976. — 944 s.

10. *Ozhegov S.I.* Slovar’ russkogo jazyka: Ok. 5700 slov / Pod red. chl-korr. AN SSSR N.Ju. Shvedovoj. — 19 izd., ispr. — M. : Rus. jaz., 1987. — 846 s.

11. *Matvejchuk V.K.* Ugolovno-pravovaja bor’ba organov vnutrennih del s prestupnym zagrjazneniem vodnyh obektov: [uchebnoe posobie] / V.K. Matvijchuk. — K. : NI i RIO Ukrainskoj akademii vnutrennih del, 1963. — 80 s.

12. *Subtelnyi Orest* Ukraina: Istoriia; [perekł. z anhł. Yu.I. Shevchuka. Vst. st. S.V. Kulchytskoho] / O. Subtelnyi. — K. : Lybid, 1991. — 512 s.

13. *Hrushevskiy S.M.* Istoriia Ukrainy-Rusy: V 11 t., 12 kn. (Redkol. : P.S. Sokhan (holova) ta in.) — K. : Naukova dumka, 1991. — T. 1. — 736 s.

14. *Hryshchuk V.K.* Metodolohichni zasady suchasnoi derzhavnoi kryminalnoi polityky Ukrainy / V.K. Hryshchuk // *Problemy yurydychnoi nauky ta pravookhoronnoi praktyky: (Zbirnyk naukovykh prats)*. — K. : Ukr. akad. vnutr. sprav, 1994. — S. 158—165.

15. *Pidoplichko I.G.* O lednikovom periode / I.G. Pidoplichko. — M. 1951. — 280 s.

16. Prokopij iz Kesarii. Vojna s gotami. — Kn. VII (III), gl. 14, § 22 // Pamjatniki Russkogo prava. / Pod. red. S.Ju. Jushkova: Sost. A.A. Zimin. — M. : Jurid. lit., 1952. — Vyp. 1. — 287 s.
17. *Frojanov I.Ja.* Kievskaja Rus'. Očerki social'no-politicheskoi istorii / I.Ja. Frojanov — L. : Iz-vo LGU, 1980. — 325 s.
18. *Muntian V.L.* Pravova okhorona pryrody Ukrainskoi RSR / V.L. Muntian — K. : Vyd-vo Kyivskoho derzhavnogo universytetu, 1966. — 103 s.
19. *Matviichuk V.K.* Teoretychni ta prykladni problemy kryminalno-pravovoi okhorony navkolyshnogo pryrodnogo seredovyscha: [Monohrafiia] / V.K. Matviichuk. — K. : VNZ "Natsionalna akademiia upravlinnia", 2011. — 368 s.
20. *Georgievskij Je.V.* Formirovanie i razvitie obshhiih polozhenij drevnerusskogo ugovnogo prava : monografiia / Je.V. Georgievskij. — M. : Jurlitinform, 2013. — 320 s.
21. *Ivanov V.V., Toporov V.N.* Drevnee slovjanskoe pravo: arhaichnye mifopojetiicheskie osnovy i istochniki v svete jazika / V.V. Ivanov, V.N. Toporov // Formirovanie rannefeodal'nyh slovjanskih narodnostej. — M. : Nauka, 1981. — S. 12–170.
22. Rossijskoe zakonodatel'stvo X–XX vekov: V devjati tomah. T. 1. Zakonodatel'stvo Drevnej Rusi. — M. : Jurid.lit., 1984. — 432 s.
23. Pamjatniki rossijskogo prava. V 35 t. T. 1. Pamjatniki prava Drevnej Rusi : uchebno-nauchnoe posobie / Pod obshh. red. dokt. jurid. nauk, prof. Ju.L. Hachaturova. — M. : Jurlitinform, 2013. — 528 s.
24. *Alekseev Ju.I.* Sudebnik Ivana III. Tradicii i reformy / Ju.I. Alekseev. — SPb., 2001. — 585 s.
25. Rossijskoe zakonodatel'stvo X–XX vekov: V 9 t. — T. 2: Zakonodatel'stvo perioda obrazovanija i ukreplenija Russkogo centralizovannogo gosudarstva. — M. : Jurid. lit., 1985. — 520 s.
26. *Rozhnov A.A.* Istorija ugovnogo prava Moskovskogo gosudarstva (XIV–XVII vv.) : monografiia / Rozhnov A.A. — M. : Jurlitinform, 2012. — 512 s.
27. Statut Velykoho kniazivstva Lytovskoho 1529 roku [elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu : <http://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/Litva/XVI/1520-1540/Statut1529/pred.phtml>
28. Statuty Velykoho kniazivstva Lytovskoho: U 3 t. — Tom 2. Statut Velykoho kniazivstva Lytovskoho 1566 roku / Za red. S. Kivilova, P. Muzychenka, A. Pankova. — Odesa : Yurydychna literatura, 2003. — 560 s.
29. Statuty Velykoho kniazivstva Lytovskoho: U 3 t. — Tom 3. Statut Velykoho kniazivstva Lytovskoho 1588 roku: U 2 kn. — Kn.1 / Za red. S. Kivilova, P. Muzychenka, A. Pankova. — Odesa : Yurydychna literatura, 2004. — 568 s.
30. *Chernilovskij Z.M.* Hrestomatija po istorii gosudarstva i prava zarubezhnyh stran / Z.M. Chernilovskij. — M. : Jurid. lit., 1984. — 472 s.
31. Rossijskoe zakonodatel'stvo X–XX vekov. V 9 t. T. 3. : Akty Zemskih soborov. — M. : Jurid. lit., 1985. — 512 s.
32. Tkach A.P. Istoriiia kodyfikatsii dorevoliutsiinogo prava Ukrainy / A.P. Tkach. — K. : Vyd-vo Kyivskoho un-tu, 1968. — 170 s.
33. Ulozhenie o nakazaniyah ugovnyh i ispravitel'nyh 1845 g. // Rossijskoe zakonodatel'stvo X–XX vekov. T. 6. Zakonodatel'stvo pervoj poloviny XIX veka. — M. : Jurid. lit., 1988. — S. 159 – 408.
34. Ustav o nakazanih, nalagaemyh mirovymi sud'jami // Rossijskoe zakonodatel'stvo X–XX vekov. T.8. Sudebnaja reforma. — M. : Jurid. lit., 1991. — S. 385–496.
35. Ugolovnoe ulozhenie 22 marta 1903 goda. — Sib. : Izd. N.S. Taganceva., 1904.

36. Ulozhenie o nakazaniyah ugovolnyh i ispravitel'nyh 1885 g. // Svod zakonov Rossijskoj Imperii. — Petrograd, 1916. — 891 s.
37. Svod zakonov Rossijskoj Imperii 1839 g. T. 15. — SPb., 1833.
38. *Nersesjanc V.S.* Razvitie russkogo prava v pervoj polovine XVII veka // V.S. Nersesjanc. — M. : Nauka, 1986. — 288 s.
39. Hrestomatija po istorii gosudarstva i prava zarubezhnyh stran: V 2 t. / Otv. red. d. ju. n., prof. N.A. Krashennikova. T. 1: Drevnij mir i Srednie veka / Sost. O.L. Lysenko, E.N. Trikoz. — M. : Norma, 2007. — 816 s.
40. *Blum M.I.* Vremja i mesto prestuplenija / M.I. Blum. Je Uchenye zapiski. Latv. GU im. Petra Stuchki. T. 212. // Voprosy bor'by s prestupnost'ju. — Riga : Latv. GU im. Petra Stuchki, 1974. — S. 23–31.
41. *Mishunin P.G.* Oчерki po istorii sovetskogo ugovolnogo prava 1917–1918 gg. / P.G. Mishunin. — M. : Gosjurizdat, 1954. — 232 s.
42. *Buniak V.S.* Kryminalne pravo. Zahalna chastyna. Istoryko-pravove doslidzhennia : monohrafiia / V.S. Buniak. — K. : Yurinkom Inter, 2015. — 224 s.
43. Ugolovnyj kodeks USSR // SU USSR. — 1922. — № 23.
44. Polozhenie ob ohrane rybnyh zasposov i o regulirovanii rybolovstva v vodoemah SSSR: Postanovlenie Soveta Ministrov SSSR ot 15 sentjabrja 1958 g. № 1045 // SP SSSR. — 1958. — № 16. — St. 127.
45. Pro okhoronu zelenykh nasadzen u mistakh i inshykh naselenykh punktakh Ukrainy: Dekret RNK vid 29 travnia 1922 r.// Postanovy Rady Narodnykh Komisariv. 29 travnia 1922. — S. 11–16 (394 s.).
46. *Mihajlenko P.P.* Bor'ba s prestupnost'ju v Ukrainskoj SSR. Tom pervyj: 1917–1925 gg. / P.P. Mihajlenko. — K. : Vysshaja shkola, 1966. — 831 s.
47. Kryminalnyi kodeks URSR 1927 r.// SU URSR. — 1927. — № 26–27 — St.st. 131, 132.
48. Pro zminy i dopovnennia Kryminalnogo kodeksu URSR: Dekret VUTsVK i RNK URSR vid 17 zhovtnia 1928 r.// SU URSR. — 1928. — № 5. — St. 33.
49. The Polish Penal Code / edited by candidate of law, assistant professor A.I. Lukashov, and Dj, prof. N.F. Kuznetsova introduction by candidate of law, assistant professor A.I. Lukashov and candidate of law E.A. Sarkisova, translated from Polish by D.A. Barilovitch. — St. Petersburg : “Yundichesky Centei Press”, 2001. — 234 p.
50. The Bulgarian Penal Code / edited by candidate of Law, assistant professor A.I. Lukashov; introduction by Y.I. Aidarov. — St. Petersburg : “Yuridichesky Center — Press”, 2001. — 298p.
51. The Swiss Penal Code / Preface by a member of the Council of Federation the Federal Assembly of the RF. N. Volkov; edited, translated from German, and introduction by Candidate of Law A.V. Serebrennikova. — St Petersburg : “Yuridichesky Center — Press”, 2002. — 366p.
52. THE JAPANESE PENAL CODE / Edited and introduction by Doctor of Law, prof. A.I. Korobeev. — St Petersburg : “Yuridichesky Center — Press”, 2002. — 226p.
53. Criminal Legislation of Norway / Edited and introductory article by Doctor of Law, professor Yn.V. Golik; translated from Norwegian A.V. Zhmenya. — St. Petersburg : “Yuridichesky Center — Press”, 2002. — 366p.

Мороз В.Г. Витоки, генеза місця вчинення злочину як ознаки об'єктивної сторони злочину та сучасний стан проблеми

У статті висвітлюються питання, які стосуються витоків, генези місця вчинення злочину як ознаки об'єктивної сторони злочину та сучасного стану проблеми,

що мають важливе значення для теорії кримінального права та правозастосовної практики.

Ключові слова: витоки, генеза, місце вчинення злочину, історичні періоди розвитку українського кримінального законодавства, ознаки об'єктивної сторони злочину.

Мороз В. Г. Истоки, генезис места совершения преступления как признака объективной стороны преступления и современное состояние проблемы

В статье освещаются вопросы, касающиеся истоков, генезиса места совершения преступления как признака объективной стороны преступления и современного состояния проблемы, которые имеют важное значение для теории уголовного права и правоприменительной практики.

Ключевые слова: истоки, генезис, место совершения преступления, исторические периоды развития украинского уголовного законодательства, признаки объективной стороны преступления.

Moroz V.G. Sources, genesis of the place of commission of crime as signs of the objective party of crime and current state of a problem

In article the questions concerning sources, genesis of the place of commission of crime as signs of the objective party of crime and the current state of a problem which are important for the theory of criminal law and law-enforcement practice are taken up and are urgent for a research of this problem.

Key words: Source; Genesis; Crime scene; Historical periods of development of the Ukrainian criminal law; Signs of the objective side of the crime

Стаття надійшла до редакції 13.06.2017.

УДК 343.

V. Prisyagnij

THE ORIGINS OF THE CRIMINAL PROTECTION OF THE HUNTING FAUNA IN UKRAINE IN THE X—XIV CENTURIES

В.М. Присяжний

*кандидат юридичних наук, доцент
кафедри кримінального права,
кримінології, цивільного та
господарського права
ВНЗ «Національна академії управління»
м. Київ*

ВИТОКИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ МИСЛИВСЬКОЇ ФАУНИ В УКРАЇНІ В X—XIV СТОЛІТТЯХ

Постановка проблеми. Питання, що стосується витоків кримінально-правової охорони мисливської фауни на території нашої держави X—XIV стст. має важливе значення для теорії кримінального права, вдосконалення кримінального законодавства та правозастосовної діяльності правоохоронних органів і суду. Така значущість даної проблеми підтверджує актуальність цього дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню проблеми витоків кримінально-правової охорони мисливської фауни на території нашої держави X—XIV стст. присвятили свої роботи такі вчені, як: С.Б. Гавриш, В.Г. Гончаренко, В.К. Гришук, М.С. Грінберг, П.С. Дагель, С.А. Данилюк, О.О. Дудоров, В.К. Матвійчук, С.А. Голуб. Проте опубліковані праці, в переважній своїй більшості, виконані в минулі роки та стосуються аналізу лише окремих питань.

Метою статті є дослідження витоків кримінально-правової охорони мисливської фауни на території нашої держави в X—XIV століттях.

Основні результати дослідження. Кримінально-правова охорона мисливської фауни в нашій державі має глибоке історичне коріння (витоки). Їх можна з'ясувати тільки в аспекті взаємовідношення людини (суспільства) і природи та їх унормованості. Разом з тим, аналізуючи історію взаємодії людини з певними природними об'єктами, через суспільні відносини, зокрема, мисливською фауною і питанням походження проблеми навколишнього природного середовища (в тому числі і витоків кримінально-правової охорони мисливських звірів і птахів, бо така не підлягала самостійному дослідженню), на прикладі розвитку людського суспільства і законодавчих ідей з охорони вказаних природних об'єктів, ми проведемо вивчення проблеми, дотримую-

чись висновку, що запропонував В.К. Матвійчук — про існування в нашій країні шести загальнолюдських періодів, різних за часом і силою впливу людей на природу, а для нашої країни — восьми [1, с. 35]. Вони не суперечать, на нашу думку, історичній періодизації, яку пропонують історики.

Зосередимо наше дослідження на кримінально-правовій охороні мисливських звірів і птахів на періоді X—XIV століття, коли українська держава була під управлінням князів. Оскільки фауна охоронялась кримінальним законодавством, то зразу постає закономірне питання: коли виник цей напрямок, хто у кого запозичив ті чи інші положення кримінально-правової охорони мисливських звірів і птахів. Іншими словами, цей склад злочину, як ми вже вище відзначили, в нашій країні має свою історію, і в наш час це може стати (якщо це не стало) предметом жвавої дискусії. Віддаленість же цих чи інших напрямків і тенденцій кримінально-правової охорони мисливських звірів і птахів від нашого часу віками зовсім не робить їх менш гострими і актуальними. Виходячи з того, що історія кримінально-правової охорони мисливських звірів і птахів опирається на закон, який доходить до нас, хоча й не завжди в першоджерелі і не завжди в повному обсязі, однак є запорукою досягнення істини в дослідженні. В цьому питанні слід покласти на загальновизнаний факт, що шлях науки — це шлях від незнання до знання, і те, що ми не знаємо сьогодні, ми, можливо, будемо знати завтра, і в цьому полягає закономірність науки. Керуючись вищезазваним філософським підходом у науковому пізнанні і тими вихідними положеннями, що головним об'єктом вивчення в історичному плані кримінально-правової охорони мисливських звірів і птахів є закон та інші правові акти, що відійшли в минуле, звернемося до законодавства. Це законодавство, як нам здається, найбільш доцільно вивчати за хронологічним принципом, відповідно до періодизації, що прийнята в нашій сучасній історико-правовій науці, хоча і вона має в подальшому удосконалюватись.

Як відомо, до нас не дійшло не тільки якого-небудь писаного закону, але навіть і згадки про якийсь конкретний закон до X століття [2, с. 7; 3, с. 37]. Тому пошук витоків кримінально-правової охорони мисливських звірів і птахів на території нашої держави, на наш погляд, оскільки іншого не доведено на науковому рівні, необхідно здійснювати з X століття. Отже, слід зазначити, що літописи того часу згадують звіринці і ловища, в яких зберігалась дичина для князів та їх полювань, де ніхто не міг полювати без дозволу князя. Якщо захоплений переслідуванням звіря мисливець переходив кордони власних угідь, то він наражався на небезпеку бути вбитим (прикладом цього може слугувати смерть Люта, сина Свенельда, воєначальника із дружини Святослава, в 974 р.), який помчав за звіром і потрапив на територію «ловищ» древлянського князя Олега і був ним убитий) [4, с. 15; 5, с. 31]. Таким чином, ці свідчення підтверджують недоторканність мисливських угідь [3, с. 37].

Вивчення нами юридичної та соціально-політичної літератури показує, що феодалізм майже не вніс нічого принципового з досліджуваного питання. Незначне посилення і поживалення охорони мисливських звірів і птахів порівняно з родовим ладом пояснюється намаганням феодала зберегти диких тварин і птахів не тільки для себе, але й для своїх спадкоємців. Це впливало на

посилення законів, що карали людей нижчих станів, навіть на смерть, за полювання в князівських угіддях, а згодом у володіннях інших аристократів, що займали місце в ієрархії суспільства того часу.

Полювання в той час було улюбленою розвагою феодалів. Результатом стали закони з охорони звірів і птахів, що стали рідкісними. Таким чином вдалося врятувати від повного знищення бобра, лань тощо. Помітну користь принесли і князівські мисливські угіддя, які слугували лише місцем нечастих полювань аристократів і тим резервом, де можна було заготувати м'ясо для війська на випадок війни, а в цілому охороняли фауну [5, с. 31]. В цей час (XI ст.) характерною ознакою об'єктивної сторони складу злочину як знаряддям полювання, яке мало свої витoki в Київській Русі, було полювання з ловчими птахами. В Києві у князя Олега був соколинний двір. Одна з фресок у Софіївському соборі відображає полювання з беркутом, що є підтвердженням витоків зазначеної ознаки об'єктивної сторони досліджуваного складу злочину.

Послідовно продовжуючи нашу думку щодо кримінально-правового забезпечення охорони мисливських звірів і птахів, звернемося до такої важливої законодавчої пам'ятки нашої держави — збірника стародавніх законів «Руська Правда», тому що в ньому охоплені майже всі галузі тодішнього права, в тому числі і кримінального. Вивчення нами різних джерел ще раз наочно показує, що перші писані законодавчі акти з кримінально-правової охорони мисливських звірів і птахів на території нашої держави з'явилися лише в XI—XII століттях. В «Руській Правді» Ярослава Мудрого є свідчення про певні обмеження з приводу добування звірів і птахів. Цей збірник вже передбачав штраф за крадіжку (браконьєрство) бобра. Причому за такі дії відшкодування були надто великі. За бобра брали кримінального штрафу стільки ж, як і за удар вільної людини мечем. Такий же штраф загрожував за полювання в чужому володінні або за знаходження там чужих знарядь лову [2, с. 10]. У даному випадку (з певною умовністю) уже можна говорити про злочини у сфері охорони навколишнього природного середовища, тому що в статті 69 «Руської Правди» (розширена редакція), де йде мова про крадіжку бобра, вчиненого членом общини (боброві угіддя були у феодалній власності), таке діяння каралось штрафом 12 гривень [2, с. 10]. Разом з тим у складі злочину, передбаченого ст. 69 цього збірника, є яскраво виражений екологічний відтінок, тому що в ньому йде мова про тварин, які не вибули із природного стану (не виділились з природи), хоча все ж таки є значний вплив на цей склад злочину інституту феодалної власності.

Дещо іншу спрямованість має ст. 70 «Руської Правди» (розширена редакція), де йде мова про руйнування нір — місць знаходження бобрів. Зокрема, коли не було свідків, то община несла кримінальну відповідальність за вказаний злочин — кримінальний штраф за принципом дикої віри [2, с. 108]. Адже коли йде мова про руйнування місця помешкання бобра (досліджуваного біогеоценозу), то бобер охороняється не стільки як власність, а в основному — як вид, що знаходився в стані природної волі.

Деякі відомості про кримінально-правову охорону зазначених природних об'єктів ми знаходимо в так званих законах Київської Русі («О Уставе

Великого князя Ярослава Владимировича о судах»), де значне місце займали норми щодо охорони бобра. За незаконне полювання на них на винних накладались великі штрафи: «А кто украдет бобр, 12 гривен продажи», або: «Аще будет россечена земля, или знаменем же ловлено, или сетью, то верьви искати к себе татя, либо продажа плати» [7, с. 27–29]. Як відомо, що в XI ст. бобер цінувався дорожче за дві корови, навіть дорожче за життя людини. Тоді ж були введені правила, що регламентували промисел диких птахів, гусей, качок, тетеруків [8, с. 3].

Варто зазначити, що ще в ті часи існували землі типу заповідників (наприклад, ще до наших днів збереглася в Києві назва одного з районів (територій) міста – «зверинец». На цій території в XI ст. стояв князівський палац «Красный двор», навколо якого простягалися заповідні ліси, де київські князі полювали на диких звірів. Звідсіля і походження назви району [6, с. 15].

Отже, в цей час відбулося набуття нормативними регуляторами, суспільних відносин характеру писаного права, в тому числі і кримінального, стосовно полювання (а також незаконного полювання) – своєрідна правова матерія набула конкретної форми [9, с. 266].

Фрески, що збереглися на стінах драбин у банях Київського храму св. Софії, що ведуть з нижнього ярусу у верхній, дещо доповнюють перелік основних видів звірів, що були об'єктом полювання (предметами злочину) в цей період. На цих фресках зображені різні моменти полювання: 1) полювання на білку з допомогою собаки; 2) полювання зі списом і собакою на дикого кабана; 3) полювання на ведмедя; 4) полювання на дикого коня; 5) полювання на оленя з собакою [6, с. 17–18]. Як видно з цих фресок, на полюванні застосовувалася та ж зброя, що й на полі бою.

Описуючи способи полювання і знаряддя лову, слід згадати, що при промислі диких звірів використовували мисливських гепардів (пардусів) в XI–XII ст. [6, с. 20].

На фресках св. Софії зображено полювання з допомогою сокола [6, с. 22]. Говорячи про характерне для XII ст. багатство фауни на території України, необхідно зазначити, як стверджують джерела, що промислове полювання помітно вплинуло на стан біоценозів [6, с. 23].

Демократичні закони наших предків тримали владу в певних рамках. У 1135 р. новгородці посадили в темницю князя свого Всеволода Мстиславовича за те, що він захоплювався мисливськими забавками на шкоду державним справам.

Подальший розвиток правової думки щодо охорони диких звірів і птахів можна знайти в руських літописах, грамотах. Наприклад, договірні грамоти Новгородца з Великим князем Ярославом Ярославовичем у 1265–1307, 1326 рр. оговорювали право полювання на кабана не ближче, ніж за 60 верст від міста. [10, с. 8; 11, с. 90]. Проте князь порушив договір, при полюванні увірвався до володінь черні. Обуренню новгородців не було меж, вони побили друзів і радників князя, а самому Ярославу Ярославовичу відправили послання такого змісту: «Ти, княже, неправду по что чиниш?», – писали вони йому, «и много ястребы и соколы держиш? Отъял еси у нас Волхвов гоголивые ловцы и иные

воды утеч ими ловцы, а псов держиш много и отъял еси у нас поле заечьими ловцы... и иные многии вины твои, княже, и мы нене, княже, не можем терпети твого насилля, пойди, княже, от нас добром, а мы себе князя добудем» [11, с. 91]. Це свідчить про витоки такої ознаки об'єктивної сторони складу злочину, як заборонене місце вчинення злочину. Паралельно світським існували церковні погляди на полювання. Один стародавній рукопис радив духовенству утримуватись від надмірних захоплень полюванням. Церква карала єпитимією порушників, що також було для того часу серйозним заходом щодо регулювання відносин щодо полювання на мисливських звірів і птахів.

Одним із численних прикладів винищувальних полювань може слугувати полювання на зубрів, організоване в 1154 р. галицьким князем Ярославом Осмомислом на честь свого гостя — спадкоємця візантійського престолу Андроніка Комніна, в якому взяли участь багато князів, у тому числі і великий князь київський [6, с. 22].

Про масову загибель тварин свідчать і палеозоологічні дослідження, які показали, що в XII ст. внаслідок постійного полювання на зубра, цей вид був відтіснений на північ, в малодоступні для людини хвойні ліси [6, с. 22]. Дослідження останків під час розкопок в районі Києва показало, що ці тварини, а також бізони почали швидко вироджуватись та набувати дрібної форми, які збереглися і в наш час в малій кількості в Біловезькій Пущі [12, с. 12].

Таким чином, кримінально-правова охорона мисливської фауни на території нашої держави має свої витоки, починаючи з XI ст., спочатку — стосовно незаконного полювання на бобра, білок, куниць, зубрів, оленя, бізона, сайгака, лося, косулі, потім — на промисел диких птахів: гусей, качок, тетеруків тощо. З часом за Литовським статутом, який діяв і на території України, брались під охорону лебеді. За полювання на лебедя на особу накладався великий штраф, і такий же штраф стягувався за знищення лебединого гнізда. Як ми бачимо, розширено перелік предмета досліджуваного складу злочину, а також вводиться вперше кримінальна відповідальність за знищення місця розведення дичини — гнізда. Цікавим щодо сказаного вище є те, що законодавство у сфері кримінально-правової охорони тваринного світу підтримувалось церковними поглядами на це зло, і осіб, які надмірно захоплювались полюванням, карали, як ми вже відзначали, єпитимією. Ми вважаємо, що нагальною в наш час має бути духовна підтримка щодо збереження тваринного світу.

Говорячи про динаміку фауни, необхідно врахувати вплив на неї спустошливих війн, адже ці війни також, як і в слов'янський період, сильним гальмували розвиток країни, значно затримували ріст землеробства (авари, печеніги, половці, татари випалювали цілі області, перетворюючи їх в пустелю, забирали тисячі людей у полон) [6, с. 23]. У цей час поголів'я диких звірів значно зростало.

Як показує наше дослідження, а також як свідчать літописи, ще починаючи з середини XII ст., після татарської навали, іноземці намагались оминати Україну, що була під татарською зверхністю [1, с. 28; 13, с. 4–5]. Тому свідчень про стан охорони диких птахів і звірів, її витоки історія в той час не залишила. Але немає і фактів, які б стверджували, що були відмінені закони, що передуд-

вали монголо-татарському ярму. Але, на нашу думку, все ж таки не можна заперечувати, що певним чином на стан кримінально-правової охорони природних об'єктів впливали й татарські грамоти. Інша справа, що вони не могли служити охороні, раціональному використанню та відтворенню дикої фауни.

Ця сторона проблеми має бути досліджена в межах окремої монографії. Як показує наше дослідження, у 1320 р. князівства, що знаходились на території України, і Литовське князівство об'єднались (крім Галичини, яка підпадала то під Угорщину, то під Польщу). Позитивним було те, що і в цей час в Україні-Русі діяла «Руська Правда» і старі привілеї. Коли Литовське князівство в 1380 р. через князя свого Ягайла з'єдналось в одну державу з Королівством Польським, то Русь разом з Литвою з'єдналась у Королівство Польське на підставах рівноправних членів. В цей час на трьох територіях були три рівних гетьмани з правом намісників [14, с. 8–13]. Були створені чотири воєводства: Київське, Брацлавське, Волинське і Чернігівське [14, с. 8–13].

У 1339–1380 рр. з метою збереження цінних видів тварин був організований стародавній заповідник Біловезька Пуща [11, с. 8–13; 5, с. 9–14; 15, с. 20]. Таким чином, як свідчить наше дослідження, у Володимиро-Волинському князівстві з XIII по XIV століття почала складатись нова форма природокористування й охорони природних ресурсів тому, що тут було повністю заборонене полювання на всі види тварин. Ці відомості підтверджують, що така ознака складу злочину незаконного полювання, як полювання на території державного заповідника бере свій початок на території нашої держави з XIII століття. Деякі положення даної проблеми певною мірою знайшли своє відображення і в зарубіжному кримінальному законодавстві та літературі [16; 17; 18; 19; 20].

Висновки. Підводячи підсумок дослідженню третього періоду розвитку нашої держави, можна констатувати, що питання кримінально-правової охорони мисливських звірів і птахів у цьому відрізку часу розвивались у таких цікавих, взаємодоповнюючих напрямках:

- перший напрямок характеризується охороною певних об'єктів природи, що стосується мисливської фауни, наприклад, бобрів чи місць їх мешкання;
- другий напрямок характеризується зачатками державної (в рамках окремих князівств) кримінально-правової охорони мисливських тварин: диких гусей, качок, тетеруків або лебедів, бобрів, лисиць і їх місць мешкання тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Матвейчук В.К.* Уголовно-правовая борьба органов внутренних дел с преступным загрязнением водных объектов / В. К. Матвейчук. — К. : Украинская академия внутренних дел, 1992. — 80 с.
2. *Памятники Русского права* / Под ред. С.Ю. Юшкова. — М. : Юридлит., 1952. — Вып. 1. — 287 с.
3. *Фроянов И.Я.* Киевская Русь : Очерки социально-политической истории / И.Я. Фроянов. — Л. : Изд-во Ленинградского государственного университета, 1980. — 325 с.

4. *Корнеев А.П.* История промысла диких зверей на Украине / А.П. Корнеев. — К. : Изд-во Киевского госуниверситета, 1953. — 38 с.
5. *Врангель В.Е.* История лесного законодательства Российской Империи / В.Е. Врангель. — СПб., 1841. — 163 с.
6. *Пассек Т.С.* Трипільські поселення Коломийщина / Т.С. Пассек // Трипільська культура. — К., 1941. — Т. 1. — С. 40.
7. Российское законодательство X—XX веков: в 9 т. — Т. 1. — Законодательство Древней Руси. — М. : Юрид.лит., 1984. — 430 с.
8. *Коржанський М.Й.* Об'єкт і предмет злочину: Монографія / М.Й. Коржанський. — Д. : Юрид. акад. Міністерства внутрішніх справ ; Ліра ЛТД, 2005. — 252 с.
9. *Пионтковский А.А.* Объективная сторона состава преступления / А.А. Пионтковский // Курс советского уголовного права : в 6 т. — М. : Изд-во «Наука», 1970. — Т. 2. — С. 131—138.
10. *Конисский Георгий* История Русов / Георгий Конисский. — К. : РИФ. «Звін», 1991. — 313 с.
11. *Кутепов Н.* Великокняжеская и царская охота на Руси. Т. 1. / Н. Кутепов. — СПб., 1986. — С.110—112.
12. *Зубарева В.И.* Фауна Киева 1000 лет назад / В.И.Зубарева // Природа. — 1940. — № 8. — С. 8—44.
13. *Крип'якевич І., Дольницький М.* Історія України / І. Крип'якевич, М. Дольницький. — 2-е вид. — Львів : Меморіал, 1991. — 560 с.
14. *Викторов Б.А.* Цель и мотивы в тяжких преступлениях / Б.А. Викторов. М. : Госюриздат, 1963. — 82 с.
15. *Борейко В.Е.* «Царские охоты»: от Владимира Мономаха до Владимира Щербицкого / В. Е. Борейко. — М. : Политика, 1995. — 56 с.
16. The Polish Penal Code / edited by candidate of law, assistant professor A.I. Lukashov, and Dj, prof. N.F. Kuznetsova introduction by candidate of law, assistant professor A.I. Lukashov and candidate of law E.A. Sarkisova, translated from Polish by D.A. Barilovitch. — St. Petersburg; “Yuridicheskyy Center Press», 2001. — 234 p.
17. The Bulgarian Penal Code / edited by candidate of Law, assistant professor A.I. Lukashov; introduction by Y.I. Aidarov. — St. Petersburg : “Yuridicheskyy Center — Press”, 2001. — 298p.
18. The Swiss Penal Code / Preface by a member of the Council of Federation the Federal Assembly of the RF. N. Volkov; edited, translated from German, and introduction by Candidate of Law A.V. Serebrennikova. — St. Petersburg : “Yuridicheskyy Center — Press”, 2002. — 366 p.
19. THE JAPANESE PENAL CODE / Edited and introduction by Doctor of Law, prof. A.I. Korobeev. — St Petersburg : “Yuridicheskyy Center — Press”, 2002. — 226p.
20. Criminal Legislation of Norway / Edited and introductory article by Doctor of Law, professor Yn. V. Golik; translated from Norwegian A.V. Zhmenya. — St. Petersburg : “Yuridicheskyy Center — Press”, 2002. — 366p.

REFERENCES

1. *Matvejchuk V.K.* Uголовно-правовая бор'ба органів внутрішніх дел с преступным загрязнением водных обектов / V.K. Matvejchuk. — К. : Ukrainskaja akademija vnutrennih del, 1992. — 80 s.
2. *Pamjatniki Russkogo prava / Pod red. S.Ju. Jushkova.* — М. : Jurid.lit., 1952. — Вып. 1. — 287 s.

3. *Frojanov I.Ja.* Kievskaja Rus' : Oчерki social'no-politicheskoi istorii / I.Ja. Frojanov. — L. : Izd-vo Leningradskogo gosudarstvennogo universiteta, 1980. — 325 s.
4. *Korneev A.P.* Istorija promysla dikih zverey na Ukraine / A.P. Korneev. — K. : Izd-vo Kievskogo gosuniversiteta, 1953. — 38 s.
5. *Vrangel' V.E.* Istorija lesnogo zakonodatel'stva Rossijskoj Imperii / V.E. Vrangel'. — SPb., 1841. — 163 s.
6. *Passek T.S.* Trypilski poselennia Kolomyishchyna / T.S. Passek // Trypilska kultura. — K., 1941. — T. 1. — S. 40.
7. Rossijskoe zakonodatel'stvo X—XX vekov: v 9 t. — T. 1. — Zakonodatel'stvo Drevnej Rusi. — M. : Jurid.lit., 1984. — 430 s.
8. *Korzhanskyi M.Y.* Obiekt i predmet zlochynu: Monohrafiia / M.Y. Korzhanskyi. — D. : Yuryd. akad. Ministerstva vnutrishnikh sprav ; Lira LTD, 2005. — 252 s.
9. *Piontkovskij A.A.* Obektivnaja storona sostava prestuplenija / A.A. Piontkovskij // Kurs sovetskogo ugovnogo prava : v 6 t. — M. : Izd-vo «Nauka», 1970. — T. 2. — S. 131—138.
10. *Konisskij Georgij* Istorija Rusov / Georgij Konisskij. — K. : RIF “Zvin”, 1991. — 313 s.
11. *Kutepov N.* Velikoknjazheskaja i carskaja ohota na Rusi. T. 1. / N. Kutepov. — SPb., 1986. — S. 110—112.
12. *Zubareva V.I.* Fauna Kieva 1000 let nazad / V.I. Zubareva // Priroda. — 1940. — № 8. — S. 8—44.
13. *Krypiakevych I., Dolnytskyi M.* Istoriiia Ukrainy / I. Krypiakevych, M. Dolnytskyi. — 2-e vyd. — Lviv : Memorial, 1991. — 560 s.
14. *Viktorov B.A.* Cel' i motivy v tjazhkih prestuplenijah / B.A. Viktorov. M. : Gosjurizdat, 1963. — 82 s.
15. *Borejko V.E.* “Carskie ohoty”: ot Vladimira Monomaha do Vladimira Shherbickogo / V.E. Borejko. — M. : Politika, 1995. — 56 s.
16. The Polish Penal Code / edited by candidate of law, assistant professor A.I. Lukashov, and Dj, prof. N.F. Kuznetsova introduction by candidate of law, assistant professor A.I. Lukashov and candidate of law E.A. Sarkisova, translated from Polish by D.A. Barilovitch. — St Petersburg : “Yuridicheskyy Centei Press”, 2001.— 234 p.
17. The Bulgarian Penal Code / edited by candidate of Law, assistant professor A.I. Lukashov; introduction by Y.I. Aidarov. — St. Petersburg : “Yuridicheskyy Center — Press”, 2001. — 298p.
18. The Swiss Penal Code / Preface by a member of the Council of Federation the Federal Assembly of the RF. N. Volkov; edited, translated from German, and introduction by Candidate of Law A.V. Serebrennikova. — St Petersburg : “Yuridicheskyy Center — Press”, 2002. — 366p.
19. THE JAPANESE PENAL CODE / Edited and introduction by Doctor of Law, prof. A.I. Korobeev. — St Petersburg : “Yuridicheskyy Center — Press”, 2002. — 226p.
20. Criminal Legislation of Norway / Edited and introductory article by Doctor of Law, professor Yn.V. Golik; translated from Norwegian A.V. Zhmenya. — St. Petersburg : “Yuridicheskyy Center — Press”, 2002. — 366p.

Присяжний В.М. Витоки кримінально-правової охорони мисливської фауни в Україні в X—XIV століттях

У статті досліджуються витоки кримінально-правової охорони мисливської фауни в Україні в X—XIV століттях. Робиться послідовний огляд законодавства щодо кримінально-правової охорони мисливських звірів і птахів у цьому відрізку часу, а

також висновок щодо зародження державної (в межах окремих князівств) кримінально-правової охорони мисливської фауни.

Ключові слова: витoki, кримінально-правова охорона, мисливська фауна, мисливські тварини.

Присяжный В.М. Истоки уголовно-правовой охраны охотничьей фауны в Украине в X–XIV веках

В статье исследуются истоки уголовно-правовой охраны охотничьей фауны в Украине в X–XIV веках. Делается последовательный обзор законодательства по уголовно-правовой охраны охотничьих зверей и птиц в этом отрезке времени, а также вывод о зарожении государственной (в пределах отдельных княжеств) уголовно правовой охраны охотничьей фауны.

Ключевые слова: истоки, уголовно-правовая охрана, охотничья фауна, охотничьи животные.

Prysiaznyi V. The Origins of the Criminal Protection of the Hunting Fauna in Ukraine in the X–XIV Centuries

In this article, the origins of the criminal protection of the hunting fauna in Ukraine in the X–XIV centuries are researched. The consistent review of the legislation concerning the criminal protecting of hunting animals and birds during that period of time is provided. The genesis of the state (within separate pryncedoms) criminal protection of the hunting fauna is stated.

Keywords: *Origins; Criminal Protection; Hunting Fauna; Hunting Animals*

Стаття надійшла до редакції 14.06.2017.

УДК 343: 349,6 (477)

I. Khar

SUBJECT OF CRIMES IN THE SPHERE OF USING OF ELECTRONIC COMPUTING MACHINES (COMPUTERS), COMPUTER SYSTEMS AND NETWORKS, AND TELECOMMUNICATIONS NETWORKS

I.O. Xarʼ

*кандидат юридичних наук, доцент,
заступник завідувача кафедри кримінального права,
кримінології, цивільного та господарського права
ВНЗ «Національна академія управління»
м. Київ*

СУБ'ЄКТ ЗЛОЧИНІВ У СФЕРІ ВИКОРИСТАННЯ ЕЛЕКТРОННО-ОБЧИСЛЮВАЛЬНИХ МАШИН (КОМП'ЮТЕРІВ), СИСТЕМ ТА КОМП'ЮТЕРНИХ МЕРЕЖ І МЕРЕЖ ЕЛЕКТРОЗВ'ЯЗКУ

Постановка проблеми. Питання, що стосується суб'єкта злочинів у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку, мають важливе значення для теорії кримінального права та правозастосовної діяльності правоохоронних органів і суду. Така значущість суб'єкта злочинів, передбачених розділом XVI Особливої частини КК України, підтверджує актуальність його дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню проблеми суб'єкта злочинів у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку присвятили свої праці такі вчені, як: А.М. Ришелюк, А.Г. Загика, С.В. Гізімчук, Ю.В. Гродецький, В.І. Тютюгін, М.В. Карчевський, П.П. Андрушко, А.В. Наумов, А.А. Музика, Д.С. Азаров. Проте до цього часу ця проблема не знайшла свого належного вирішення.

Метою статті є дослідження суб'єкта злочинів у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку.

Основні результати дослідження. Проблема суб'єкта злочину загалом, а також суб'єкта злочинів у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку має певний теоретичний і практичний доробок у науці кримінального права [1,

с. 137–147; 2, с. 18–20; 3, с. 58; 4, с. 20; 5, с. 3–4; 6, с. 1–260; 7, с. 130; 8, с. 1–318; 9, с. 1–36; 10, с. 1–304; 11, с. 82–86; 12, с. 130–141; 13, с. 1–140]. Питання про суб'єкт злочину протягом багатьох років було дискусійним у теорії кримінального права. Зазначимо, що і на сьогодні в ряді моментів, які характеризують цей елемент складу злочину, немає єдності поглядів серед теоретиків. Суб'єктом злочину кримінальне право визнає фізичну осудну особу (людину), яка досягла до моменту вчинення певного злочину віку, з якого особа, що вчинила суспільно небезпечне діяння, заборонене кримінальним законом, і здатна понести за нього кримінальну відповідальність [14, с. 348; 15, с. 74]. Існує й таке визначення суб'єкта злочину: «це фізична осудна особа, яка вчинила злочин у віці, з якого відповідно до Кримінального кодексу може настати кримінальна відповідальність» [16, с. 86; 12, с. 130].

Нам більше імпонує визначення суб'єкта злочину, яке запропоноване В.Я. Тацієм і В.К. Матвійчуком, оскільки з ньому більш чітко визначається вік кримінальної відповідальності.

Історичний аналіз законодавчого підходу до розуміння цього елемента складу злочину дає підстави стверджувати, що вітчизняний кримінальний закон завжди визнавав суб'єктом злочину виключно людину, зокрема до 1 вересня 2014 року, коли вже і юридичну особу буде можна притягнути до кримінальної відповідальності за деякі кримінальні правопорушення [17, с. 4]. Необхідно зазначити, що вперше в КК України 2001 р. у ч. 1 ст. 18 дається законодавче визначення суб'єкта злочину: «Суб'єктом злочину є фізична осудна особа, яка вчинила злочин у віці, з якого, відповідно до цього Кодексу, може настати кримінальна відповідальність» [18], а також сформульоване визначення спеціального суб'єкта у ч. 2 ст. 18 КК України: «Спеціальним суб'єктом злочину є фізично осудна особа, що вчинила злочин у віці, з якого може наставати кримінальна відповідальність за злочин, суб'єктом якого може бути лише певна особа» [18]. Відсутність будь-якої ознаки загального, а для спеціального — ознак спеціального суб'єкта злочину виключає склад конкретного злочинного діяння й застосування до особи покарання. Ці вимоги стосуються і суб'єктів злочинів у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку та потребують належної уваги до його дослідження.

Проблема осудності й неосудності особи, яка вчинила злочин, що є однією з основних у теорії кримінального права щодо суб'єкта злочину, вирішувались представниками різних шкіл по-різному. Що ж стосується віку суб'єкта як однієї з його головних ознак, то дослідження зводилося до різних класифікацій злочинних елементів або до розгляду їх вікових особливостей з позицій індивідуальних особливостей злочинця. Звичайно, вивчення свободи волі, осудності, неосудності та інших питань, що пов'язані з поведінкою людини в суспільстві, неможливо обґрунтувати і вирішити окремо від проблеми суб'єкта злочину, з якою тісно пов'язані різні інститути кримінального права [19; с. 34–36].

Важливою теоретичною основою в дослідженні суб'єкта злочину є вік, встановлений у законі, як обставина, що визначає настання кримінальної відповідальності за вчинене. Така ознака суб'єкта злочину як вік вченими прак-

тично не вивчена. Складність цієї проблеми полягає в тому, що вона пов'язана не тільки з природними, біологічними, але й соціально-психологічними властивостями людини, які мають враховуватися законодавцем при встановленні вікових меж для притягнення до кримінальної відповідальності. На певних історичних етапах вік, з якого наступала кримінальна відповідальність, встановлювався законодавцем по-різному. Достатньо низькі межі настання кримінальної відповідальності зберігалися тривалий час.

Загальна кримінальна відповідальність за чинним КК України настає з 16 років, хоча на практиці і в теорії кримінального права це питання вирішується неоднозначно [18]. Справа в тому, що за деякі злочини, не обумовлені в законі, кримінальна відповідальність може наставати з 18 або з 25 років. Таке положення реалізується, коли мова йде про спеціальний суб'єкт злочину. У цьому зв'язку виникає необхідність привести в кримінальному законі конкретний перелік норм, що передбачають настання кримінальної відповідальності з 18 або з 25 років. Від віку, на нашу думку, залежить і структура складу злочину.

Важливою особливістю дослідження суб'єкта злочину взагалі і, зокрема, суб'єкта злочинів, передбачених ст.ст. 361–363-1 КК України, є вивчення такого складного питання в науці кримінального права і кримінології, як співвідношення понять «суб'єкт злочину» і «особистість злочинця», які іноді ототожуються. Методологічною основою дослідження цієї проблеми є як поглиблене вивчення самого злочинного діяння на різних етапах розвитку нашої держави, так і вдосконалення кримінального законодавства з метою більш ефективної боротьби зі злочинністю, в тому числі й у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку. Поняття «суб'єкт злочину» і «особистість злочинця», хоча і близькі, але не тотожні. Крім того, вони мають різний обсяг, тому що поняття «суб'єкт злочину» вужче, ніж поняття «особистість злочинця» [8, с. 23]. Поняття «суб'єкт злочину» ґрунтується на конкретних положеннях, сформульованих у кримінальному законі, і виходить із методологічних передумов філософських і кримінально-правових теорій [8, с. 23]. Суб'єкт злочину – це термін кримінально-правовий, який, швидше, визначає юридичну характеристику особи, що вчинила злочин, і відрізняється від кримінологічного поняття «особистість злочинця» [8, с. 23]. Натомість поняття «особистість злочинця» як більш об'ємне розкривається через соціальну суть особи, а також через складний комплекс ознак, властивостей, зв'язків, відносин, моральний і духовний світ, що характеризують її, взятих у взаємодії з індивідуальними особливостями і життєвими фактами, які лежать в основі злочинної поведінки [8, с. 23].

Крім того, стосовно суб'єкта злочину також існує проблема його класифікації. Адже, як відомо, в юридичній літературі висловлюються різні думки на класифікацію суб'єктів злочину. Деякі автори стверджують, що ними можуть бути як приватні, так і службові особи [20, с. 522], а також, що суб'єктами злочинів можуть бути будь-які особи [21, с. 9]. Існує думка, що суб'єктом злочину можуть бути як громадяни, так і службові особи [22, с. 42]. У теорії кримінального права суб'єкти злочинів також класифікуються на загальний і спеціальний [23, с. 830–899].

Така суперечлива класифікація суб'єктів злочину, їх тлумачення в науці кримінального права та судовій практиці не може надати допомогу судам і правоохоронним органам у справі боротьби зі злочинними проявами. Положення, що склалося, викликає необхідність більш поглибленого дослідження суб'єкта злочину і, зокрема, суб'єкта злочинів, передбаченого ст.ст. 361–363-1 КК України. З цією метою передусім звернемося до термінології, що використовується авторами для позначення суб'єкта конкретного злочинного діяння. Так, В.Я. Тацій, А.А. Піонтковський та ін. при визначенні суб'єкта злочину використовують термін «приватна особа». Автор підтримує позицію В.К. Матвійчука, що поняття «приватна особа» не зовсім точно відображає той зміст, який названі автори йому намагаються надати [24, с. 70]. Перш ніж зробити спробу пояснити свою точку зору на це поняття, слід відзначити, що в кримінальному праві зміст терміна «приватна особа» до цього часу не знайшов належного висвітлення. Авторі існуючих підручників з кримінального права, курсів кримінального права, монографічної літератури, навчальних посібників і статей приватною особою називають суб'єктів конкретних злочинів. При цьому не наводяться пояснення, на відміну від поняття «службова особа», якими ж ознаками повинна володіти приватна особа. Разом з тим розробка ознак приватної особи має не тільки теоретичне, але й істотне практичне значення. Щоб отримати більш вичерпну відповідь на це питання, важливо дійсно дати тлумачення терміна «приватна особа», з'ясувати, який зміст в нього вкладається і що, власне, під ним треба розуміти, як його треба аргументувати. Згідно зі «Словарем російського мови» С. Ожегова слово «частный, -ое» означає «являющийся отдельной частью чего-либо, не общий, не типичный. Личный, не общественный, не государственный» [25, с. 717]. Близьке за значенням, хоча і більш вузьке тлумачення терміна «приватний», пропонує «Толковий словарь російського мови» В. Даля: «относящийся к части, общему, исключение» [26, с. 583]. Дещо схоже розуміння терміна «приватний» пропонується Великим тлумачним словником сучасної української мови: «Який належить окремій особі (особам); не державний, не суспільний. Який стосується окремої особи (осіб) особистий // перев., у сполуч. зі сл. життя. Не пов'язаний зі службовою або суспільною діяльністю, який не має офіційного значення... виконується поза державною службовою... який не перебував на державній службі... Приватним способом: а) неофіційно; б) для окремої особи або поза державною службою...» [27, с. 926].

З існуючих тлумачень терміна «приватний», наведених у словниках, досить складно визначити ознаки приватної особи. Для цієї мети додатково необхідно скористатися положеннями, наведеними в чинному кримінальному законодавстві (ст. 364 КК України), як це робить В.К. Матвійчук у своїх дослідженнях, а саме: ознаками службової особи, а також ознаками неслужбової особи, що даються в юридичній літературі. Порівнюючи зазначені ознаки й правові наслідки, що є на практиці, які відносяться як до службової особи, так і неслужбової, використовуючи для пояснення тлумачення терміна «приватний», що наводяться у словниках, спробуємо визначити ознаки суб'єкта приватної особи як суб'єкта злочину.

Найбільш прийнятими є визначення й обґрунтування ознак суб'єкта злочину через діяльність і функції суб'єкта [28, с. 70–71], тобто функціональну діяльність такої особи. Зазначена позиція В.К. Матвійчука потребує лише певного уточнення, яке повинне мати таке наповнення: «крім діяльності і функцій суб'єкта (функціональної діяльності такої особи) ще необхідно в зазначеній динаміці врахування і відповідного статусу суб'єкта». Що ж стосується службових осіб, які дають вказівку на вчинення злочину або які його вчиняють особисто, то їхня діяльність згідно зі ст. 364 КК України відноситься до здійснення постійно чи тимчасово, чи за спеціальними повноваженнями функції представників влади або місцевого самоврядування, а також до того, що вони обіймають постійно чи тимчасово в органах державної влади, органах місцевого самоврядування на державних чи комунальних підприємствах в установах чи організаціях посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій або виконують такі функції за спеціальними повноваженнями, якими особа наділяється повноваженням органом державної влади, органом місцевого самоврядування, центральним органом державного управління із спеціальним статусом, повноваженням органом чи повноваженою особою підприємства, установи, організації, судом або законом тощо [29, с. 79].

Суть першої функції виражається в безпосередньому управлінні людьми, виробничими, виховними, організаційними або технологічними процесами [30, с. 30–31; 31, с. 491–495]. Друга – охоплює коло обов'язків, пов'язаних з розпорядженням і управлінням державним, колективним або приватним майном, засобами виробництва та ін. суб'єкта [32, с. 62–63; 31, с. 495]

У частини суб'єктів, як свідчить це дослідження, функції та статус службової особи відсутні. Слід погодитися з думкою, що неможливо дати всебічне і об'єктивне визначення суб'єкта злочину (в частині, що стосується неслужбової особи) без розкриття змісту виробничих і професійних функцій, а також статусу такої особи, які такий суб'єкт виконує під час вчинення злочину [32, с. 80].

Ними є: 1) виробничі функції, в процесі яких відбувається процес виробництва; 2) професійні функції – відносно-постійний вид трудової діяльності, яка передбачає певну сукупність теоретичних знань, практичного досвіду і трудових навичок; 3) коло обов'язків такого працівника регламентується трудовим договором, контрактом, службовою інструкцією або іншими нормативно-відомчими актами [32, с. 62–71].

Поняття «приватна особа» і «службова особа», як стверджує В.К. Матвійчук, відноситься до різних систем відліку і їх (ці поняття) не можна порівнювати і протиставляти, а тому методично вірно розглядати конкретні системи в конкретних умовах (тобто в системі досліджуваних суспільних відносин) [32, с. 63]. Отже, повнота поняття «суб'єкт злочину» виявляється в тому, що воно повинно мати повноту об'єму цього поняття (тобто варто наповнити це поняття конкретним змістом). З цього приводу слід погодитися з позицією В.К. Матвійчука і положеннями формальної логіки, що при поділі певного поняття, у даному випадку «суб'єкт злочину», сума об'ємів понять – дільників (службова, неслужбова і приватна особа) має дорівнювати об'єму (обсягу)

діленого поняття [32, с. 64]. Отже, приватна особа як суб'єкта злочину — це фізична осудна особа, якій виповнився до моменту вчинення злочину вік кримінальної відповідальності, яка вчиняє злочин, не маючи функції та статусу службової та неслужбової особи, не знаходиться в трудових відносинах, діє як приватна особа не в інтересах суспільно корисної діяльності [32, с. 64].

Деяко іншу термінологію при визначенні суб'єкта злочину використовує В. Пакутін. Так, для позначення можливих суб'єктів конкретного злочину вчений вживає поняття «громадяни» поряд із службовими особами [32, с. 28]. Варто зауважити, що «використання терміна «громадянин» в поєднанні зі службовими особами як складових суб'єкта злочину неправомірне» [24, с. 93]. Дійсно, таке поєднання можливих суб'єктів окремого складу злочину призводить до відомої логічної помилки, тобто невідповідності членів поділу і їх перерізу, пересічення, перетину [24, с. 93], а отже, спричиняє відторгнення їх один від одного, адже очевидно, що службові особи також є громадянами. Крім того, при такому поєднанні вбачається і друга логічна помилка — неповнота ділення [24, с. 93], що є, на наш погляд, істотною методологічною помилкою. Автори, виходячи з механізму логіки мислення, використовуючи поняття «громадяни», не включають як можливих суб'єктів злочину осіб без громадянства, громадян іноземної держави, неслужбових і приватних осіб. Це ще раз підтверджує нашу позицію щодо суб'єкта злочину.

Поділ суб'єктів на загальний і спеціальний дійсно недостатній, тому що не відображає соціального й правового статусу суб'єкта [33, с. 484]. Це справді так, оскільки цей термін є певною абстракцією, позбавленою соціального змісту, тобто реальності суб'єкта як такого.

Автор вважає, що теоретичне вирішення питання про суб'єкт злочинів, передбачених стст. 361—361-1 КК України, повинно передусім слугувати практиці боротьби з цими злочинами. Розробки в науці кримінального права можуть бути сприйняті практикою лише в тому випадку, якщо в достатній мірі конкретизовані і базуються на реальних умовах життя суспільства, мають правові та соціальні основи кримінального закону.

Таким чином, вищезазначені основні методологічні й теоретичні підходи до суб'єкта злочинів і, зокрема, щодо злочинів, передбачених стст. 361—361-1 КК України, надають можливість дослідити суть цих злочинів.

Суб'єкт злочину несанкціоноване втручання в роботу електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), автоматизованих систем, комп'ютерних мереж чи мереж електрозв'язку (ст. 361 КК України).

Стосовно суб'єкта цього злочину в юридичній літературі існують такі судження: 1) М. В. Корчевский заявляє, що суб'єкт несанкціонованого втручання загальний, ним є фізична, осудна особа, що досягла 16-річного віку [34, с. 608]; 2) П. П. Андрушко переконує, що «суб'єктом цього злочину є особа, яка досягла 16-річного віку і таким можуть бути особи з персоналу АЕОМ, їх систем чи комп'ютерних мереж та сторонні особи. Суб'єктами злочину у формі розповсюдження комп'ютерного вірусу шляхом застосування програмних і технічних засобів, призначених для незаконного проникнення в АЕОМ, їх системи чи комп'ютерні мережі і здатних спричинити перекручення або зни-

щення комп'ютерної інформації чи її носіїв, можуть бути розробники таких програмних і технічних засобів, їх виготовлювачі, зокрема, виробники (розробники) програм з комп'ютерними вірусами, так звані «технопацюки», «хакери» та ін.» [35, с. 786]; 3) С.В. Гізімчук, Ю.В. Гродецький, В.І. Тютюгін зазначають, що суб'єктом цього злочину є будь-яка особа (фізична осудна, яка досягла 16-річного віку і не має права доступу до інформації, що обробляється в ЕОМ (комп'ютерах), АС, комп'ютерних мережах чи мережах електрозв'язку) [36, с. 484]; 4) А.В. Загика стверджує, що суб'єктом цього злочину «може бути осудна фізична особа, яка досягла 16-річного віку. Закон не вимагає, щоб ця особа займала певну посаду, здійснювала певну діяльність, отримала певну освіту [37, с. 750]; 5) А.М. Ришелюк вважає, що суб'єктом цього злочину може бути будь-яка осудна особа, яка на момент його вчинення досягла 16 років [38, с. 538]; 6) Д.С. Азаров заявляє, що суб'єкт цього злочину загальний [39, с. 834].

З наведених вище суджень стосовно суб'єкта злочину несанкціонованого втручання в роботу електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), автоматизованих систем, комп'ютерних мереж чи мереж електрозв'язку можна виокремити такі позитивні положення: 1) що суб'єктом цього злочину є фізична осудна особа, яка на момент його вчинення досягла 16-річного віку; 2) що суб'єктом цього злочину можуть бути особи з персоналу АЕОМ, їх систем чи комп'ютерних мереж та сторонні особи, які не мають права доступу до інформації, що обробляється в ЕОМ (комп'ютерах), АС, комп'ютерних мережах електрозв'язку; 3) що не має значення, щоб ця особа займала певну посаду, здійснювала певну діяльність, отримувала певну освіту. Проте цих положень, на наш погляд, недостатньо для визначення суб'єкта цього злочину. З метою належного формулювання визначення суб'єкта злочину, передбаченого ст. 361 КК, необхідно звернутися до класифікації цих суб'єктів. Так, А.П. Кузнецов звертає нашу увагу на таких суб'єктів, як: 1) пірати, що порушують, головним чином, авторське право; 2) хакери — суб'єкти, що отримують неправомірний доступ до комп'ютерів інших користувачів і файлів у них; 3) крєкери — це надто фахові порушники, які здатні обходити засоби безпеки [40, с. 27]. У той же час Д. В. Добровольський пропонує таку класифікацію крєкерів: 1) зламувач — це професійний крєкер, який здійснює злам комп'ютерної системи з метою копіювання комп'ютерної інформації тощо. Діє як у власних інтересах, так і в інтересах інших осіб; 2) вандали — це, як правило, автори «комп'ютерних вірусів», вчиняють злам комп'ютерної системи для її знищення або блокування комп'ютерної інформації; 3) жартівники — це особи, основною метою яких є злам комп'ютерної системи для її подальшого знищення або блокування [41, с. 62]. Існують також інші класифікації і характеристики «комп'ютерних злочинців». Але слід погодитися з А.А. Музикою, що всі ці характеристики мають значення для конкретизації ролі цих суб'єктів, характеру їх діянь, суспільної небезпечності, але вони не вирішують питання про ознаки суб'єкта злочину як елемента складу конкретного злочину [42, с. 269].

На підставі викладеного вище можна запропонувати таке визначення суб'єкта злочину, передбаченого ст. 361 КК України: «Суб'єктом злочину несанкціоноване втручання в роботу електронно-обчислювальних машин

(комп'ютерів) автоматизованих систем комп'ютерних мереж чи мереж електрозв'язку є фізична осудна, приватна, неслужбова особа (громадянин України, особа без громадянства, громадянин іноземної держави), якій до моменту вчинення злочину виповнилося 16 років, це можуть бути особи з персоналу АЕОМ, їх систем чи комп'ютерних мереж та сторонні особи (які не мають права доступу до інформації, що обробляються в ЕОМ чи мережах електрозв'язку)».

Суб'єкт злочину створення з метою використання, розповсюдження або збуту шкідливих програмних чи технічних засобів, а також їх розповсюдження або збут (ст. 361-1 КК України). Стосовно суб'єкта злочину, передбаченого стаття 361-1 КК, існують такі погляди: 1) С.В. Гізімчук, Ю.В. Гродецький, В.І. Тютюгін та М.В. Карчевський запевняють, що суб'єкт цього злочину загальний, ним є фізична осудна особа, що досягла 16-річного віку [36, с. 48; 34, с. 610]; 2) А.М. Ришелюк переконує, що суб'єкт цього злочину – загальний [38, с. 836]; 3) Т.М. Лопатіна заявляє, що суб'єктом злочину, передбаченого ст. 273 КК РФ (використання і поширення шкідливих комп'ютерних програм), є фізична особа, яка досягла 16 років, створила, поширила або використала шкідливу комп'ютерну програму чи іншу комп'ютерну інформацію, завідомо призначену для несанкціонованого знищення, блокування, модифікації, копіювання комп'ютерної інформації або нейтралізації засобів захисту комп'ютерної інформації [43, с. 402].

Аналіз наведених вище поглядів дає нам можливість виділити такі позитивні положення: 1) що суб'єктом цього злочину є фізична осудна особа, якій виповнилося 16 років; 2) що це особа, яка створила, розповсюдила або збула чи використала шкідливу комп'ютерну програму.

На підставі позитивних положень, зазначених вище, а також чинного законодавства (ст. 361-1 КК України), запропонуємо таке визначення суб'єкта злочину, передбаченого ст. 361-1 КК України: «Суб'єктом злочину створення з метою використання, розповсюдження або збуту шкідливих програмних чи технічних засобів, а також їх розповсюдження або збут, є фізична осудна, приватна, неслужбова особа (громадянин України, особа без громадянства, громадянин іноземної держави), якій до моменту вчинення злочину виповнилося 16 років, яка створила з метою використання або розповсюдження, або збуту шкідливих програмних чи технічних засобів, що призначені для несанкціонованого втручання в роботу електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), автоматизованих систем, комп'ютерних мереж чи мереж електрозв'язку».

Суб'єкт злочину несанкціоновані збут або розповсюдження інформації з обмеженим доступом, яка зберігається в електронно-обчислювальних машинах (комп'ютерах), автоматизованих системах, комп'ютерних мережах або на носіях такої інформації (ст. 361-2 КК України). Щодо суб'єкта злочину, передбаченого ст. 361-2 КК України, є такі думки: одні автори таким суб'єктом розуміють загальний суб'єкт [38, с. 541; 34, с. 612]; інші до такого суб'єкта відносять фізичну осудну особу, яка досягла 16-річного віку [36, с. 488].

Аналіз наведених нами поглядів свідчить, що визначення суб'єкта цього злочину є неточним і неповним. Згідно з приписами ст. 361-2 КК можна запро-

понувати визначення суб'єкта злочину, передбаченого ст. 361-2 КК України: «Суб'єктом злочину несанкціоновані збут або розповсюдження інформації з обмеженим доступом, яка зберігається в електронно-обчислювальних машинах (комп'ютерах), автоматизованих системах, комп'ютерних мережах або на носіях такої інформації є фізична осудна, неслужбова особа (громадянин України, особа без громадянства, громадянин іноземної держави), якій до моменту вчинення злочину виповнилося 16 років, що вчиняє несанкціоновані збут або розповсюдження інформації з обмеженим доступом, яка зберігається в електронно-обчислювальних машинах (комп'ютерах), автоматизованих системах, комп'ютерних мережах або на носіях такої інформації, створеної та захищеної відповідно до чинного законодавства».

Суб'єкт злочину несанкціоновані дії з інформацією, яка оброблюється в електронно-обчислювальних машинах (комп'ютерах), автоматизованих системах, комп'ютерних мережах або зберігається на носіях такої інформації, вчинені особою, яка має право на доступ до неї (ст. 362 КК України). Стосовно суб'єкта злочину, передбаченого ст. 362 КК України, існують такі судження: 1) С.В. Гізімчук, Ю.В. Гродецький, В.І. Тютюгін заявляють, що суб'єкт цього злочину — спеціальний: ним може бути особа осудна, фізична, яка досягла 16-річного віку і має право (на підставі трудових правовідносин чи договору, або інших юридичних підстав) доступу до комп'ютерної інформації або носіїв такої інформації, має право експлуатувати, використовувати за дорученням (і в межах доручення) власника ЕОМ (комп'ютери), АС, комп'ютерні мережі чи носії комп'ютерної інформації [36, с. 490]; 2) А.М. Ришелюк стверджує, що «суб'єкт цього злочину — спеціальний. Ним може бути фізична осудна особа, яка до моменту вчинення злочину досягла 16-річного віку і має право доступу до інформації, що є предметом цього посягання. У законі прямо не вказано на те, що суб'єкт під час вчинення злочину використовує зазначене право. Проте в разі умисного вчинення аналізованих діянь особою, яка не має права доступу до інформації, вчинене може кваліфікуватися за ст. 361 КК» [44, с. 839].

Аналіз зазначених вище поглядів дає змогу виокремити такі позитивні положення: 1) що суб'єктом цього злочину є фізична осудна особа, якій до моменту вчинення злочину виповнилося 16 років; 2) що це особа, яка має право доступу до комп'ютерної інформації або носіїв такої інформації; 3) що це особа, яка має право експлуатувати, використовувати за дорученням комп'ютери, АС, комп'ютерні мережі чи носії комп'ютерної інформації.

На підставі позитивних положень, які нами виокремлені з існуючих поглядів, а також приписів ст. 362 КК України можна запропонувати таке визначення суб'єкта злочину, передбаченого ст. 362 КК України: «Суб'єктом цього злочину може бути фізична осудна, неслужбова особа (громадянин України, особа без громадянства, громадянин іноземної держави), якій до моменту вчинення злочину виповнилося 16 років, якщо ця особа має право доступу до комп'ютерної інформації (на підставі трудових відносин або договору, або інших підстав), має право експлуатувати, використовувати за дорученням (і в межах доручення) власника ЕОМ, АС, комп'ютерної мережі чи носія комп'ютерної інформації».

Суб'єкт злочину порушення правил експлуатації електронно-обчислювальних машин комп'ютерів, автоматизованих систем, комп'ютерних мереж чи мереж електрозв'язку або порядку чи правил захисту інформації, яка в них обробляється (ст. 363 КК України). Стосовно суб'єкта злочину, передбаченого ст. 363 КК, є такі думки: одні фахівці суб'єкта цього злочину розуміють, як спеціального і стверджують, що «ним може бути лише особа, яка відповідає за експлуатацію ЕОМ, автоматизованих систем комп'ютерних мереж чи мереж електрозв'язку. Як правило, це їх адміністратор, який згідно з посадовими обов'язками має забезпечити належне функціонування зазначених машин, систем чи мереж у цілому або їх частини чи інших інфраструктур, що безпосередньо пов'язані з функціонуванням указанного обладнання і впливають на його роботу. Суб'єктом цього злочину не може бути особа, яка забезпечує дотримання лише, порядку чи правил захисту інформації і не відповідає за експлуатацію ЕОМ, автоматизованих систем комп'ютерних мереж чи мереж електрозв'язку» [44, с. 841]; інші наполягають, що суб'єктом цього злочину є особа фізична, осудна, яка досягла 16-річного віку і відповідає за експлуатацію ЕОМ (комп'ютерів), АС, комп'ютерних мереж електрозв'язку або повинна забезпечувати правила захисту інформації, яка в них обробляється (спеціальний суб'єкт) [36, с. 492–493].

Аналіз поглядів на суб'єкт злочину, передбаченого ст. 363 КК України, дає змогу виокремити такі позитивні положення: що суб'єктом цього злочину є фізична осудна особа, яка досягла 16 років; що це особа, яка відповідає за експлуатацію ЕОМ, комп'ютерів, АС, комп'ютерних мереж чи мереж електрозв'язку.

На підставі проведеного дослідження можна запропонувати визначення суб'єкта злочину, передбаченого ст. 364 КК України: «Суб'єктом злочину порушення правил експлуатації електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), автоматизованих систем, комп'ютерних мереж чи мереж електрозв'язку або порядку чи правил інформації, яка в них обробляється, є фізична осудна, неслужбова особа (громадянин України, особа без громадянства, громадянин іноземної держави), якій до моменту вчинення злочину виповнилося 16 років, це особа, яка відповідає за експлуатацію ЕОМ (комп'ютерів), АС, комп'ютерних мереж чи мереж електрозв'язку».

Суб'єкт злочину перешкоджання роботі електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), автоматизованих систем, комп'ютерних мереж чи мереж електрозв'язку шляхом масового розповсюдження повідомлень електрозв'язку (ст. 363-1 КК України). Стосовно суб'єкта цього злочину є такі думки: одні автори таким суб'єктом визнають будь-яку фізичну особу, що досягла 16-річного віку [36, с. 494]; інші заявляють, що суб'єкт цього злочину — загальний.

Аналіз цих поглядів дає нам можливість виділити такі позитивні положення: 1) що суб'єктом цього злочину є фізична особа; 2) особа, яка досягла 16 років.

На підставі викладеного вище можна запропонувати таке визначення цього злочину: «Суб'єктом злочину, передбаченого статтею 363-1 КК України, є фізична осудна, приватна, неслужбова особа (громадянин України, особа без

громадянства, громадянин іноземної держави), якій до моменту злочину виповнилося 16 років. Положення суб'єктів цих злочинів певною мірою знайшли своє відображення і в зарубіжному кримінальному законодавстві [45; 46; 47; 48; 49].

Висновки. На підставі дослідження можна зробити такі висновки: 1) автори існуючих публікацій стосовно суб'єкта злочинів, передбачених розділом XVI Особливої частини КК України, пропонують достатньо поверхневі визначення суб'єкта злочинів; 3) автори, як правило, використовують положення суперечливої класифікації суб'єкта злочинів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Абдуразаков С.А., Ахмедов Г.А.* Субъект преступления по Уголовному кодексу Узбекской ССР / С.А. Абдуразаков Г.А. Ахмедов // Вопросы совершенствования законодательства Узбекской ССР / [ред. кол. Г.А. Ахмедов и др.]. — Ташкент, 1970. — С. 137—147.

2. *Абшилова Г.В.* Некоторые особенности производства допроса с участием переводчика / Г.В. Абшилова // Российский следователь. — 2004. — № 10. — С. 18—20.

3. *Бородин С.В.* К вопросу совершенствования законодательства об уголовной ответственности несовершеннолетних / С.В. Бородин, Н.А. Носков // Современные тенденции развития уголовной политики и уголовного законодательства. — М., 1994. — С. 57—59.

4. *Владимиров В.А.* Субъект преступления по советскому уголовному праву: [лекция] / В.А. Владимиров, Г.А. Левицкий. — М. : МООП РСФСР, 1964. — 59 с.

5. *Наумов А.В.* Предприятие на скамье подсудимых / А.В. Наумов // Советская юстиция. 1992. — № 17—18. — С. 3—4.

6. *Орлов В.С.* Субъект преступления по советскому уголовному праву / В.С. Орлов. — М. : Госюриздат, 1958. — 260 с.

7. *Орымбаев В.С.* Специальные субъекты преступления / Р. Орымбаев; отв. ред. Г.И. Баймурзин. — Алма-Ата : Наука Каз ССР, 1977. — 152 с.

8. *Павлов В.Г.* Субъект преступления / В.Г. Павлов. — СПб : Юридический центр Пресс, 2001. — 318 с.

9. *Розенко В.І, Матвійчук В.К.* Суб'єкт злочину / В.І. Розенко, В.К., Матвійчук // Лекція. — К. : Українська академія внутрішніх справ, 2004. — 36 с.

10. *Светлов А.Я.* Ответственность за должностные преступления / А.Я. Светлов. — К. : Наукова думка, 1978. — 304 с.

11. *Протченко Б.А.* Понятие невменяемости в советском уголовном праве / Б.А. Протченко // Изд. вузов. Правоведение. — 1987. — С. 82—86.

12. *Тацій В.Я.* Суб'єкт злочину / В.Я. Тацій // Кримінальне право України. Загальна частина: Підручник для студ. юрид. спец. вищ. закл. освіти / [М. І. Бажанов, Ю.В. Баулін, В.І. Борисов та ін]; за ред. М.І. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тація. — К. — Х., 2001. — С. 130—141.

13. *Устименко В.В.* Субъект преступления (понятие и виды): Учеб. пособие / В.В. Устименко. — Х. : Харьк. юрид. ин.-т, 1989. — 140 с.

14. Полный курс уголовного права: В 5 т. / Под ред. докт. юрид. наук, проф., засл. деятеля науки РФ А.И. Коробеева. — СПб. : Р. Асланов, Юридический центр Пресс, 2008. — Т. 1: Преступление и наказание. — 2008. — 1133 с.

15. Кримінальне право України. Загальна частина: Практикум [Навч. посібник] / Костенко О.М., Козаченко І.П., Матвійчук В.К. та ін.; за заг. ред. В.К. Матвійчука. — К. : КНТ, 2006. — 432 с.

16. Шем'яков О.П. Суб'єкт злочину / О.П. Шем'яков // Кримінальне право України (Загальна частина) / Хохлова І.В., Шем'яков О.П. : [навч. посібник]. — К. : Центр навчальної літератури, 2006. — С.86–95.

17. Кримінальна відповідальність юридичних осіб в Україні: pro et contra Юридична газета. — № 24, 12 травня. — 2013. — 1.4–9.

18. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року // Відомості Верховної Ради України. — 2001. — № 25–26. — Ст. 131.

19. Красиков Ю.А. Доктрина русского уголовного права : источники и тенденции развития / Ю.А. Красиков // Современные тенденции развития уголовной политики и уголовного законодательства : тез. докл. науч. конф., (г. Москва, 27–28 января 1994 г.) / Под. ред. С.В. Бородин и др. — М., 1994. — С. 34–36.

20. Пионтковский А.А. Преступление в области природных богатств / А.А. Пионтковский // Курс советского уголовного права: В 6 т. / [редкол. : А.А. Пионтковский и др.] — М., 1971. — Т. 5. — С. 513–544.

21. Писарев А. Правовая охрана и защита лесов / А. Писарев // Советская юстиция. — 1982 — С. 7–10.

22. Пакутин В.Д. Ответственность за незаконную порубку леса / В.Д. Пакутин // Социалистическая законность — 1978. — № 11. — С. 40–42.

23. Баулін Ю.В. Злочини у сфер обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші злочини проти здоров'я населення / Ю.В. Баулін // Кримінальний кодекс України: науково-практичний коментар / [Ю. В. Баулін, В.І. Борисов, С.Б. Гавриш та ін.]; за заг. ред. В.В.Сташиса, В.Я. Тація. — К., 2003. — С. 830–899.

24. Матвійчук В.К. Теоретичні та практичні проблеми кримінально-правової охорони навколишнього природного середовища: [монографія] / В.К. Матвійчук. — К. : Національна академія управління, 2011. — 368 с.

25. Ожегов С.И. Словарь русского языка : ок. 5700 слов / Ожегов С.И.; под. ред. чл.-корр. АН СССР Н.Ю. Шведовой. — [19 изд., испр.]. — М. : Рус. Яз., 1987. — 846 с.

26. Даль В.Д. Толковый словарь живого великорусского языка: В 4 т./ В.И. Даль. — М. : Государственное издательство иностр. и национальных словарей, 1955. — Т. 4. — 1956. — 583 с.

27. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / [уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел]. — К.; Ірпінь : Перун, 2005. — 1728 с.

28. Матвейчук В.К. Уголовно-правовая борьба органов внутренних дел с преступным загрязнением водных объектов: Учеб. пособие / В.К. Матвейчук. — К. : НИ и РИО Украинской академии внутренних дел, 1992. — 79 с.

29. Попов М.И., Харитонов С.О. Злочини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язані з наданням публічних послуг / М.І. Попов, С.О. Харитонов // Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар: У 2 т. / За заг. ред. В.Я. Тація, В.П. Пшонки, В.І. Борисова, В.І. Тютюгіна. — 5-те вид. допов. — Х. : Право, 2013, т. 2 Особлива частина / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, В.І. Тютюгін та ін. — 2013. — С. 782–840.

30. Здравомыслов Б.В. Должностные преступления. Понятие и квалификация / Б.В. Здравомыслов. — М. : Юрид. лит., 1975. — 168 с.

31. *Мельник М.І.* Злочини у сфері службової діяльності / М.І. Мельник // Кримінальне право України. Особлива частина: Підруч. / [Ю.В. Александров, О.О. Дудоров, В.А. Клименко та ін.]; за ред. М.І. Мельника, В.А. Клименка. — К., 2004. — С. 491—513.

32. *Матвейчук В.К.* Уточнение понятия субъекта экологических преступлений на современном этапе развития общества и государства / В.К. Матвейчук // Проблемы борьбы зі злочинністю в Україні: тези доповідей і повідомлень респ. наук. конф. / АН України. Інститут держави і права ім. В.М. Корецького. — К., 1992. — С. 62—64.

33. *Гаврыш С.Б.* Уголовно-правовая охрана природной среды Украины. Проблемы теории и развития законодательства / С.Б. Гаврыш. — Харьков : Основа, 1994. — 640 с.

34. *Карчевський М.В.* Злочини у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку / М. В. Карчевський // Кримінальне право України (Особлива частина): підручник; за заг. ред. О.О. Дудорова, Є.О. Письменського — [2-ге вид.]. — К. : «ВД «Декор», 2013. — С. 604—617.

35. *Андрушко П.П.* Злочини у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж / П. П. Андрушко // Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України; За станом законодавства і постанов Пленуму Верховного Суду України на 1 грудня 2001 р.; За ред. С.С. Яценка. — К. : А.С.К., 2002. — С. 783—790.

36. *Гізімчук С.В., Гродецький Ю.В., Тютюгін В.І.* Злочини у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку / С.В. Гізімчук, Ю.В. Гродецький, В.І. Тютюгін // Кримінальне право України: Особлива частина: [підручник] / Ю.В.Баулін, В.І.Борісов, В.І. Тютюгін та ін.; за ред. проф. В.Я. Тація, В.І. Борісова, В.І. Тютюгіна. — 5-те вид., переробл. і допов. — Х. : Право, 2015. — С. 478—495.

37. *Загика А.В.* Преступления в сфере использования электронно-вычислительных машин (компьютеров), систем и компьютерных сетей / А.В. Загика // Уголовный кодекс Украины. Комментарий: под ред. Ю.А. Кармазина, Е.Л. Стрельцова. — Харьков, ООО «Одиссей», 2001. — С. 746—756.

38. *Ришелюк А.М.* Злочини у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку / А.М. Ришелюк // Кримінальне право України. Особлива частина: підручник (Ю.А. Клименко та ін.). — Вид. 2-ге, переробл. та допов.; за ред. М.І. Мельника, В.А. Клименка. — К. : Атіка, 2008. — С. 533—546.

39. *Азаров Д.С.* Злочини у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку / Д.С. Азаров // Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / Д.С. Азаров, В.К. Грищук, А.В. Савченко [та ін.]; за заг. ред. О.М. Джужі, А.В. Савченка, В.В. Чернея. — К. : Юрінком Інтер, 2016. — С. 830—843.

40. *Кузнецов А.П.* Ответственность за нарушение правил эксплуатации ЭВМ, систем ЭВМ или сети / А.П. Кузнецов // Правовые вопросы святы. — 2007. — № 2. — С. 29—31.

41. *Добровольский Д.В.* Актуальные проблемы борьбы с компьютерной преступностью (уголовно-правовые и криминологические проблемы): Дис. ... канд. юрид. наук / Д.В. Добровольский. — М., 2005. — 218 с.

42. *Музыка А.А.* Неправомерный доступ к компьютерной информации / А.А. Музыка // Энциклопедия уголовного права. Т. 25. Преступление в сфере компьютерной информации. — СПб : Издание профессора Малинина. — МИЭП при МПА Евр. Аз ЕС. — СПб., 2017. — С. 216—343.

43. *Лопатина Т. М.* Создание, использование и распространение вредоносных компьютерных программ (ст. 273 УК РФ) / Т. М. Лопатина // Энциклопедия уголовного права. Т. 25. Преступление в сфере компьютерной информации. — СПб : Издание профессора Малинина. — МИЭП при МПА Евр. Аз ЕС. — СПб., 2017. — С. 344—447.

44. *Ришелюк А.М.* Злочини у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку / А.М. Ришелюк // Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / Д.С. Азаров, В.К. Грищук, А.В. Савченко [та ін.]; за заг. ред. О.М. Джужі, А.В. Савченка, В.В. Чернея. — К. : Юрінком Інтер, 2016. — С. 333—352.

45. The Polish Penal Code / edited by candidate of law, assistant professor A.I. Lukashov, and Dj, prof. N.F. Kuznetsova introduction by candidate of law, assistant professor A.I. Lukashov and candidate of law E.A. Sarkisova, translated from Polish by D.A. Barilovitch. — St. Petersburg; "Yuridicheskyy Center Press", 2001. — 234 p.

46. The Bulgarian Penal Code / edited by candidate of Law, assistant professor A.I. Lukashov; introduction by Y.I. Aidarov. — St. Petersburg : "Yuridicheskyy Center — Press", 2001. — 298p.

47. The Swiss Penal Code / Preface by a member of the Council of Federation the Federal Assembly of the RF. N. Volkov; edited, translated from German, and introduction by Candidate of Law A.V. Serebrennikova. — St. Petersburg : "Yuridicheskyy Center — Press", 2002. — 366p.

48. THE JAPANESE PENAL CODE / Edited and introduction by Doctor of Law, prof. A.I. Korobeev. — St Petersburg : "Yuridicheskyy Center — Press", 2002. — 226p.

49. Criminal Legislation of Norway / Edited and introductory article by Doctor of Law, professor Yn. V. Golik; translated from Norwegian A.V. Zhmenya. — St. Petersburg : "Yuridicheskyy Center — Press", 2002. — 366p.

REFERENCES

1. *Abdurazakov S.A., Ahmedov G.A.* Subekt prestuplenija po Uголовnomu kodeksu Uzbekskoj SSR/ S.A. Abdurazakov G.A. Ahmedov // Voprosy sovershenstvovanija zakonodatel'stva Uzbekskoj SSR/ [red. kol. G.A. Ahmedov i dr.]. — Tashkent, 1970. — S. 137—147.

2. *Abshilava G.V.* Nekotorye osobennosti proizvodstva doprosa s uchastiem perevodchika / G.V. Abshilava // Rossijskij sledovatel'. — 2004. — № 10. — S. 18—20.

3. *Borodin S.V.* K voprosu sovershenstvovanija zakonodatel'stva ob uголовnoj otvetstvennosti nesovershennoletnih / S.V. Borodin, N.A. Noskov // Sovremennyye tendencii razvitija uголовnoj politiki i uголовного zakonodatel'stva. — M., 1994. — S. 57—59.

4. *Vladimirov V.A.* Subekt prestuplenija po sovetskomu uголовnomu pravu: [lekcija] / V.A. Vladimirov, G.A. Levickij. — M. : MOOP RSFSR, 1964. — 59 s.

5. *Naumov A.V.* Predpriyatje na skam'e podsudimyh / A.V. Naumov // Sovetskaja justicija. 1992. — № 17—18. — S. 3—4.

6. *Orlov V.S.* Subekt prestuplenija po sovetskomu uголовnomu pravu / V.S. Orlov. — M. : Gosjurizdat, 1958. — 260 s.

7. *Orymbaev V.S.* Special'nye subekty prestuplenija / R. Orymbaev; otv. red. G.I. Bajmurzin. — Alma-Ata : Nauka Kaz SSR, 1977. — 152 s.
8. *Pavlov V.G.* Subekt prestuplenija / V.G. Pavlov. — SPb : Juridicheskij centr Press, 2001. — 318 s.
9. *Rozenko V.I., Matviichuk V.K.* Subiekt zlochynu / V.I. Rozenko, V.K. Matviichuk // Lektsiia. — K. : Ukrainska akademiia vnutrishnikh sprav, 2004. — 36 s.
10. *Svetlov A.Ja.* Otvetstvennost' za dolzhnostnye prestuplenija / A.Ja. Svetlov. — K. : Naukova dumka, 1978. — 304 s.
11. *Protchenko B.A.* Ponjatie nevmenjaemosti v sovetskom ugodovnom prave / B.A. Protchenko // Izd. vuzov. Pravovedenie. — 1987. — S. 82–86.
12. *Tatsii V.Ya.* Subiekt zlochynu / V.Ya. Tatsii // Kryminalne pravo Ukrainy. Zahalna chastyna: Pidruchnyk dlja stud. yuryd. spets. vyshch. zakl. osvity / [M.I. Bazhanov, Yu.V. Baulin, V.I. Borysov ta in.]; za red.. M.I. Bazhanova, V.V. Stashysa, V.Ya. Tatsiia. — K. — Kh., 2001. — S. 130–141.
13. *Ustimenko V.V.* Subekt prestuplenija (ponjatie i vidy): Ucheb. posobie / V.V. Ustimenko. — H. : Har'k. jurid. in.-t, 1989. — 140 s.
14. Polnyj kurs ugodovnoho prava: V 5 t. / Pod red. dokt. jurid. nauk, prof., zasl. dejaelja nauki RF A.I. Korobeeva. — SPb. : R. Aslanov, Juridicheskij centr Press, 2008. — T. 1: Prestuplenie i nakazanie. — 2008. — 1133 s.
15. Kryminalne pravo Ukrainy. Zahalna chastyna: Praktykum [Navch. posibnyk] / Kostenko O.M., Kozachenko I.P., Matviichuk V.K. ta in.; za zah. red. V.K. Matviichuka. — K. : KNT, 2006. — 432 s.
16. *Shemiakov O.P.* Subiekt zlochynu / O.P. Shemiakov // Kryminalne pravo Ukrainy (Zahalna chastyna) / Khokhlova I.V., Shemiakov O.P. : [navch. posibnyk]. — K. : Tsentr navchalnoi literatury, 2006. — S.86–95.
17. Kryminalna vidpovidalnist yurydychnykh osib v Ukraini: pro et contra Yurydychna hazeta. — № 24, 12 travnia. — 2013. — 1.4–9.
18. Kryminalnyi kodeks Ukrainy vid 5 kvitnia 2001 roku // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. — 2001. — № 25–26. — St. 131.
19. *Krasikov Ju.A.* Doktrina ruskogo ugodovnoho prava : istochniki i tendencii razvitija / Ju.A. Krasikov // Sovremennye tendencii razvitija ugodovnoj politiki i ugodovnoho zakonodatel'stva : tez. dokl. nauch. konf., (g. Moskva, 27–28 janvarja 1994 g.) / Pod. red. S.V. Borodina i dr. — M., 1994. — S. 34–36.
20. *Piontkovskij A.A.* Prestuplenie v oblasti prirodnyh bogatstv / A.A. Piontkovskij // Kurs sovetskogo ugodovnoho prava: V 6 t. / [redkol. : A.A. Piontkovskij i dr.] — M., 1971. — T. 5. — S. 513–544.
21. *Pisarev A.* Pravovaja ohrana i zashhita lesov / A. Pisarev // Sovetskaja justicija. — 1982 — S. 7–10.
22. *Pakutin V.D.* Otvetstvennost' za nezakonnuju porubku lesa / V.D. Pakutin // Socialisticheskaja zakonnost' — 1978. — № 11. — S. 40–42.
23. *Baulin Yu.V.* Zlochyny u sfer obihu narkotychnykh zasobiv, psyhotropnykh rehovyn, yikh analohiv abo prekursoriv ta inshi zlochyny proty zdorovia naselennia / Yu.V. Baulin // Kryminalnyi kodeks Ukrainy: naukovo-praktychni komentar / [Yu.V. Baulin, V.I. Borysov, S.B. Havrysh ta in.]; za zah. red. V.V. Stashysa, V.Ya. Tatsiia. — K., 2003. — S. 830–899.
24. *Matviichuk V.K.* Teoretychni ta praktychni problemy kryminalno-pravovoi okhorony navkolyshnoho pryrodnoho seredovyshcha: [monohrafiia] / V.K. Matviichuk. — K. : Natsionalna akademiia upravlinnia, 2011. — 368 s.

25. *Ozhegov S.I.* Slovar' russkogo jazyka : ok. 5700 slov / Ozhegov S.I.; pod. red. chl.-korr. AN SSSR N.Ju. Shvedovoj. — [19 izd., ispr.]. — M. : Rus. Jaz., 1987. — 846 s.

26. *Dal' V.D.* Tolkovyj slovar' zhivogo velikoruskogo jazyka: V 4 t./ V.I. Dal'. — M. : Gosudarstvennoe izdatel'stvo inostr. i nacional'nyh slovarej, 1955. — T. 4. — 1956. — 583 s.

27. Velykyi tlumachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy (z dod. i dopov.) / [uklad. i holov. red. V.T. Busel]. — K.; Irpin : Perun, 2005. — 1728 s.

28. *Matvejchuk V.K.* Ugolovno-pravovaja bor'ba organov vnutrennih del s prestupnym zagriznieniem vodnyh obektov: Ucheb. posobie / V.K. Matvejchuk. — K. : NI i RIO Ukrainskoj akademii vnutrennih del, 1992. — 79 s.

29. *Popov M.I., Kharytonov S.O.* Zlochyny u sferi sluzhbovoi diialnosti ta profesiinoi diialnosti, poviazani z nadanniam publicznykh posluh / M.I. Popov, S.O. Kharytonov // Kryminalnyi kodeks Ukrainy. Naukovo-praktychnyi komentar: U 2 t. / Za zah. red. V.Ya. Tatsiia, V.P. Pshonky, V.I. Borysova, V.I. Tiutiuhina. — 5-te vyd. dopov. — Kh. : Pravo, 2013, t. 2 Osoblyva chastyna / Yu.V. Baulin, V.I. Borysov, V.I. Tiutiuhin ta in. — 2013. — S. 782—840.

30. Zdravomyslov B.V. Dolzhnostnye prestuplenija. Ponjatie i kvalifikacija / B.V. Zdravomyslov. — M. : Jurid. lit., 1975. — 168 s.

31. *Melnyk M.I.* Zlochyny u sferi sluzhbovoi diialnosti / M.I. Melnyk // Kryminalne pravo Ukrainy. Osoblyva chastyna: Pidruch. / [Yu.V. Aleksandrov, O.O. Dudorov, V.A. Klymenko ta in.]; za red. M.I. Melnyka, V.A. Klymenka. — K., 2004. — S. 491—513.

32. *Matvejchuk V.K.* Utochnenie ponjatija subekta jekologicheskikh prestuplenij na sovremennom jetape razvitija obshhestva i gosudarstva / V.K. Matvejchuk // Problemy borotby zi zlochynnistiu v Ukraini: tezy dopovidei i povidomlen resp. nauk. konf. / AN Ukrainy. Instytut derzhavy i prava im. V.M. Koretskoho. — K., 1992. — S. 62—64.

33. *Gavrysh S.B.* Ugolovno-pravovaja ohrana prirodnoj srody Ukrainy. Problemy teorii i razvitija zakonodatel'stva / S.B. Gavrysh. — Har'kov : Osnova, 1994. — 640 s.

34. *Karchevskiy M.V.* Zlochyny u sferi vykorystannia elektronno-obchysliuvalnykh mashyn (kompiuteriv), system ta kompiuternykh merezh i merezh elektrozviazku / M.V. Karchevskiy // Kryminalne pravo Ukrainy (Osoblyva chastyna): pidruchnyk; za zah. red. O.O. Dudorova, Ye.O. Pysmenskoho — [2-te vyd.]. — K. : «VD «Dekor», 2013. — S. 604—617.

35. *Andrushko P.P.* Zlochyny u sferi vykorystannia elektronno-obchysliuvalnykh mashyn (kompiuteriv), system ta kompiuternykh merezh / P.P. Andrushko // Naukovo-praktychnyi komentar do Kryminalnogo kodeksu Ukrainy; Za stanom zakonodavstva i postanov Plenumu Verkhovnoho Sudu Ukrainy na 1 hrudnia 2001 r.; Za red. S.S. Yatsenka. — K. : A.S.K., 2002. — S. 783—790.

36. *Hizimchuk S.V., Hrodetskyi Yu.V., Tiutiuhin V.I.* Zlochyny u sferi vykorystannia elektronno-obchysliuvalnykh mashyn (kompiuteriv), system ta kompiuternykh merezh i merezh elektrozviazku / S.V. Hizimchuk, Yu.V. Hrodetskyi, V.I. Tiutiuhin // Kryminalne pravo Ukrainy: Osoblyva chastyna: [pidruchnyk] / Yu.V. Baulin, V.I. Borisov, V.I. Tiutiuhin ta in.; za red. prof. V.Ya. Tatsiia, V.I. Borisova, V.I. Tiutiuhina. — 5-te vyd., pererobl. i dopov. — Kh. : Pravo, 2015. — S. 478—495.

37. *Zagika A.V.* Prestuplenija v sfere ispol'zovanija jelektronno-vychislitel'nykh mashyn (komp'juterov), sistem i komp'juternykh setej / A.V. Zagika // Ugolovnyj kodeks Ukrainy. Kommentarij: pod red. Ju.A. Karmazina, E.L. Strel'cova. — Har'kov, OOO "Odissej", 2001. — S. 746—756.

38. Rysheliuk A.M. Zlochyny u sferi vykorystannia elektronno-obchysliuvalnykh mashyn (kompiuteriv), system ta kompiuternykh merezh i merezh elektrozviazku / A.M. Rysheliuk // Kryminalne pravo Ukrainy. Osoblyva chastyna: pidruchnyk

(Yu.A. Klmenko ta in.). — Vyd. 2-he, pererobl. ta dopov.; za red. M.I. Melnyka, V.A. Klymenka. — K. : Atika, 2008. — S. 533—546.

39. *Azarov D.S.* Zlochyny u sferi vykorystannia elektronno-obchysliuvalnykh mashyn (kompiuteriv), system ta kompiuternykh mrezh i mrezh elektrozv'язku / D.S. Azarov // Naukovo-praktychnyi komentar Kryminalnogo kodeksu Ukrainy / D.S. Azarov, V.K. Hryshchuk, A.V. Savchenko [ta in.]; za zah. red. O.M. Dzhuzhi, A.V. Savchenka, V.V. Cherneia. — K. : Yurinkom Inter, 2016. — S. 830—843.

40. Kuznecov A.P. Otvetstvennost' za narushenie pravil jekspluatsii JeVM, sistem JeVM ili seti / A.P. Kuznecov // Pravovye voprosy svjati. — 2007. — № 2. — S. 29—31.

41. *Dobrovol'skij D.V.* Aktual'nye problemy bor'by s komp'yuternoju prestupnost'ju (ugolovno-pravovye i kriminologicheskie problemy): Dis. ... kand. jurid. nauk / D.V. Dobrovol'skij. — M., 2005. — 218 s.

42. *Muzyka A.A.* Nepravomernyj dostup k komp'yuternoju informacii / A.A. Muzyka // Jenciklopedija ugolovnogo prava. T. 25. Prestuplenie v sfere komp'yuternoju informacii. — SPb : Izdanie profesora Malinina. — MIJeP pri MPA Evr. Az ES. — SPb., 2017. — S. 216—343.

43. *Lopatina T.M.* Sozdanie, ispol'zovanie i rasprostranenie vredonosnykh komp'yuternykh programm (st. 273 UK RF) / T.M. Lopatina // Jenciklopedija ugolovnogo prava. T. 25. Prestuplenie v sfere komp'yuternoju informacii. — SPb : Izdanie profesora Malinina. — MIJeP pri MPA Evr. Az ES. — SPb., 2017. — S. 344—447.

44. *Rysheliuk A.M.* Zlochyny u sferi vykorystannia elektronno-obchysliuvalnykh mashyn (kompiuteriv), system ta kompiuternykh mrezh i mrezh elektrozv'язku / A.M. Rysheliuk // Naukovo-praktychnyi komentar Kryminalnogo kodeksu Ukrainy / D.S. Azarov, V.K. Hryshchuk, A.V. Savchenko [ta in.]; za zah. red. O.M. Dzhuzhi, A.V. Savchenka, V.V. Cherneia. — K. : Yurinkom Inter, 2016. — S. 333—352.

45. The Polish Penal Code / edited by candidate of law, assistant professor A.I. Lukashov, and Dj, prof. N. F. Kuznetsova introduction by candidate of law, assistant professor A. I. Lukashov and candidate of law E. A. Sarkisova, translated from Polish by D. A. Barilovitch. — St. Petersburg; “Yundicheskyy Centei Press”, 2001.— 234 p.

46. The Bulgarian Penal Code / edited by candidate of Law, assistant professor A.I. Lukashov; introduction by Y.I. Aidarov. — St. Petersburg : “Yuridicheskyy Center — Press”, 2001. — 298p.

47. The Swiss Penal Code / Preface by a member of the Council of Federation the Federal Assembly of the RF. N. Volkov; edited, translated from German, and introduction by Candidate of Law A.V. Serebrennikova. — St Petersburg : “Yuridicheskyy Center — Press”, 2002. — 366p.

48. THE JAPANESE PENAL CODE / Edited and introduction by Doctor of Law, prof. A.I. Korobeev. — St Petersburg : “Yuridicheskyy Center — Press”, 2002. — 226p.

49. Criminal Legislation of Norway / Edited and introductory article by Doctor of Law, professor Yn.V. Golik; translated from Norwegian A.V. Zhmenya. — St. Petersburg : “Yuridicheskyy Center — Press”, 2002. — 366p.

Харь І.О. Суб'єкт злочинів у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку

У статті проведено дослідження суб'єкта злочинів у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку. Автор з'ясовує деякі положення, що стосуються суб'єкта злочину взагалі і, зокрема, суб'єкта злочину, передбаченого розділом XVI Особливої

частини КК України. Проаналізовано погляди авторів на суб'єкт злочинів, передбачених стст. 361–363-3 КК України, та запропоновано їх авторське визначення.

Ключові слова: злочини, суб'єкт злочину, несанкціоновані втручання, комп'ютери, мережі електрозв'язку, приватна особа, неслужбова особа, особа, яка має доступ до комп'ютерної інформації.

Харь И.А. Субъект преступлений в сфере использования электронно-вычислительных машин (компьютеров), систем и компьютерных сетей и сетей электросвязи

В статье проведено исследование субъекта преступлений в сфере использования электронно-вычислительных машин (компьютеров), систем и компьютерных сетей и сетей электросвязи. Автор выясняет некоторые положения, касающиеся субъекта преступления вообще и, в частности, субъекта преступления, предусмотренного разделом XVI Особенной части УК Украины. Анализируются взгляды авторов на субъект преступлений, предусмотренных в стст. 361-363-3 УК Украины, и предлагается их авторское определение.

Ключевые слова: преступления, субъект преступления, несанкционированные вмешательства, компьютеры, сети электросвязи, частное лицо, неслужебных лицо, лицо, имеющее доступ к компьютерной информации.

Khar I. Subject of Crimes in the Sphere of Using of Electronic Computing Machines (Computers), Computer Systems and Networks, and Telecommunications Networks

In this article, the research of a subject of crimes in the sphere of using of electronic computing machines (computers), computer systems and networks, and telecommunications networks is conducted. Selected issues concerning a subject of a crime in general and a subject of a crime provided for by the Chapter XVI of the Special Part of the Criminal Code of Ukraine, in particular, are investigated. The scientific viewpoints on the matter of subjects of crimes under Articles 361–363-3 of the Criminal Code of Ukraine are analyzed. The author's definition of subjects of the mentioned crimes is suggested.

Keywords: Crimes; Subject of a Crime; Unauthorized Tampering; Computers; Telecommunications Network; Private Person; Nonpublic Individual; Person Having Direct Access to the Computer Information.

Стаття надійшла до редакції 01.06.2017.

УДК 343

V. Yu. Shestakov

SUBJECTIVE ASPECT OF A CRIME OF ILLEGAL HUNTING

В.Ю. Шестаков

*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінального права,
кримінології, цивільного та господарського права
ВНЗ «Національна академія управління»
м. Київ*

СУБ'ЄКТИВНА СТОРОНА СКЛАДУ ЗЛОЧИНУ НЕЗАКОННЕ ПОЛЮВАННЯ

Постановка проблеми. Питання, що стосується суб'єктивної сторони злочину незаконне полювання, має важливе значення для теорії кримінального права та правозастосовної діяльності правоохоронних органів і суду. Така значущість суб'єктивної сторони злочину, передбаченого ст. 248 КК України, підтверджує актуальність його дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню проблеми суб'єктивної сторони злочину незаконне полювання, передбаченого ст. 248 КК України, присвятили свої праці такі вчені, як: В.І. Андрейцев, Ю.С. Богомяков, В.І. Борисов, Т.Д. Бушуєва, С.Б. Гавриш, В.Г. Гончаренко, В.К. Гришук, М.С. Грінберг, П.С. Дагель, С.А. Данилюк, О.О. Дудоров, В.К. Матвійчук, С.А. Голуб. Проте до цього часу ця проблема не знайшла свого належного вирішення.

Метою статті є дослідження суб'єктивної сторони злочину незаконне полювання, передбаченого ст. 248 КК України.

Основні результати дослідження. Проблема суб'єктивної сторони злочинів і досліджуваного складу злочину, зокрема, відноситься до числа найменш вивчених. Це робить її надто актуальною, особливо в період дії чинного КК України в сфері боротьби зі злочинами, що стосуються навколишнього природного середовища. Невирішеність багатьох питань, що стосуються суб'єктивної сторони цього складу злочину, вимагає розгляду деяких загальних питань цієї проблеми, без яких подальше дослідження може мати певні труднощі та дискусійні моменти.

Не претендуючи на їх остаточне вирішення і маючи на увазі обмежений обсяг статті, ми зосередимося на вивченні лише тих із них, що безпосередньо пов'язані з висновками по темі нашого дослідження.

У юридичній літературі суб'єктивна сторона складу злочину і, зокрема, передбаченого ст. 248 Кримінального кодексу України, визначається як психічне ставлення особи до вчиненого нею діяння та його наслідків з певною

формою вини, мотивом і метою [1, с. 115]. Таким чином, однією і тією ж формою психічного ставлення позначається і частина, і ціле — суб'єктивна сторона і вина, що є певною проблемою.

Іноді вказується дещо інакше: психічне ставлення особи до вчиненого нею суспільно небезпечного діяння та його наслідків характеризується виною, мотивом і метою злочину [2, с. 161; 3, с. 142]. Проте і таке визначення не повністю обґрунтоване, оскільки психічне ставлення суб'єкта являє собою винуватість у формі умислу і необережності, а вся суб'єктивна сторона включає в себе не лише названі, але й інші компоненти, зокрема емоції, що проявляються в злочинній поведінці.

Існує думка, що під суб'єктивною стороною злочину слід розуміти психічну діяльність особи, безпосередньо зв'язану з вчиненням злочину [4, с. 6]. Ця думка найбільш мотивована, оскільки вона не збігається з визначенням вини, передбаченим ст. 23 КК України. Отже, ототожнення вини із суб'єктивною стороною злочину є недостатньо обґрунтованим. Проте найбільш обґрунтованим, на наш погляд, є таке визначення суб'єктивної сторони злочину: „Це внутрішня сторона злочину як асоціального мотиваційного вчинку, яка є психічною діяльністю особи, що відображає її ціннісно-сміслову ставлення до вчиненого нею суспільно небезпечного діяння, наслідків і має разом з наслідками злочину особистісний зміст та характеризується виною, мотивом, метою і емоціями [5, с. 178].

Не вдаючись у подальшу дискусію з приводу визначення, ми вважаємо, що необхідно взяти все істотне з цих визначень і використати в дослідженні суб'єктивної сторони складу злочину незаконне полювання. В цьому аспекті слід зазначити, що ознаки суб'єктивної сторони конкретного складу злочину або називаються в диспозиції статті Кримінального кодексу України, або визначаються характером злочинного посягання. Вони мають неоднакове призначення. Так, вина є обов'язковою ознакою складу злочину. Без неї відсутній склад злочину, а тому не може бути кримінальної відповідальності (ст. 62 Конституції України, ст.2 КК України).

Вина, як відомо, виражається в психічному ставленні особи до вчиненого злочину у формі умислу і необережності [6, с. 179]. Зміст же форми вини розкривається в стст. 24 і 25 КК України. Наука кримінального права розглядає винуватість особи, виражену в злочині, як факт об'єктивної дійсності (тобто як об'єктивну істину), яку повинен встановити дізнавач, слідчий, прокурор, суд. При цьому теорія кримінального права України відкидає «оціночний» критерій розуміння вини, що мав місце в працях деяких вчених. Так, вважаючи невдалим визначення поняття вини в традиційному її розумінні, Б.С. Утевський запропонував своє визначення, вмістивши в нього оціночний момент [7, с. 103]. Його концепція про винуватість як оціночну категорію, що виражена в негативному судженні судді про поведінку підсудного, взята на озброєння практиками, могла б мати негативний вплив на діяльність органів правосуддя.

Методологічною основою пізнання психіки особи до вчиненого нею злочину є критерій її з'ясування через аналіз діяльності особи, яка вчинила злочин [8, с. 8]. Ось чому суб'єктивна сторона злочину повинна встановлюва-

тись через перелік юридично значимих ознак об'єктивної сторони складу злочину, на підставі яких проводиться розподіл злочинів з формальним або матеріальним складом. Вони неоднаково відображаються у свідомості винного. Тому в юридичній науці приділяється значна увага з'ясуванню змісту вини у злочинах з формальним складом, до яких відноситься і незаконне полювання (за винятком вчинення цього злочину, що завдав істотної шкоди (ч. 1 ст. 248 КК України).

Як відомо, з цього питання в науці кримінального права існує дві точки зору: одні автори стверджують, що у злочинах з формальним складом вина виражається в психічному ставленні не лише до дій, але й до наслідків [9, с. 27; 10, с. 6]; інші вважають, що у формальних складах, де наслідок не є ознакою об'єктивної сторони таких складів злочину, психічне ставлення до нього не впливає на форму вини і кваліфікацію злочинів (тобто в злочинах з формальними складами форма вини визначається психічним ставленням до дій) [11, с. 74].

Ми повністю поділяємо другу точку зору, тому що вона не ігнорує різницю між матеріальними і формальними складами, що обумовлена їх законодавчою конструкцією.

Виходячи з таких загальних методологічних передумов, перейдемо до розгляду суб'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ст. 248 Кримінального кодексу України. Це питання необхідно розглядати виходячи: 1) з позиції існуючих точок зору на вину стосовно злочинного полювання; 2) з позиції конструкції указанного складу злочину і можливого ставлення особи до дій і наслідків, а також на підставі існуючої практики.

В юридичній літературі існують такі точки зору щодо вини у злочині, передбаченому ст. 248 КК. Так, одні автори вважають, що цей злочин може вчинятися з умислом або необережною формою вини [12, с. 528; 13 с. 561; 14, с. 444]; інші наполягають, що ці злочини вчиняються у формі умислу відносно діяння і наслідків [15, с. 417]. Існує думка, що злочин передбачений ст. 248 КК, характеризується умислом [16, с. 663].

Варто зазначити, що автори першої точки зору не враховують конструкцію складу злочину, нормативне і наукове визначення полювання, що й сприяло такому сприйняттю вини. Більш прийнятною в цьому аспекті є позиція авторів другої і третьої точок зору. В той же час і вони не враховують того, що ставлення до наслідків (істотна шкода) можливе також із побічним умислом.

У ст. 248 Кримінального кодексу України відсутні будь-які вказівки щодо форм вини та інших ознак суб'єктивної сторони цього складу злочину. Разом з тим структура об'єктивної сторони незаконного полювання, характер дії, знаряддя і засоби його вчинення, способи, які застосовували виконавці, а також наслідки злочину вказують на те, що цей злочин чиниться умисно. Мотиви умисних діянь можуть бути різними. Однак вони на кваліфікацію вчиненого не впливають, а можуть лише бути враховані судом під час призначення певної міри покарання.

Для того, щоб надати теоретичні пояснення і практичні рекомендації правоохоронним органам із зазначеної проблеми, необхідно звернутися до дій, які винний вчинив під час незаконного полювання. З об'єктивної сторони зло-

чин виражається у: 1) порушенні правил полювання, якщо воно заподіяло істотну шкоду; 2) незаконному полюванні в заповідниках або на інших територіях та об'єктах природно-заповідного фонду; 3) полюванні на звірів, птахів чи інші види тваринного світу, що занесені до Червоної книги України. Вказані дії, що вчиняє винний, дають підстави констатувати, що особа не може займатись пошуком, вистежувати з метою добування, вилову, переслідування звірів і птахів з необережності і, тим більше, з побічним умислом (про це свідчить аналіз 100% кримінальних справ). Те ж саме можна сказати і про такі дії, коли винний здійснює їх тільки з конкретним наміром. Це стосується такої ситуації, коли винний перебуває в угіддях з рушницею (в т.ч. й у зібраному вигляді), з ловчими птахами, капканами й іншим знаряддям полювання поза дорогами загального користування з добутою продукцією, якщо ці дії завдали істотної шкоди.

Вчинення злочину з формальним складом неможливе з побічним умислом, тому що останній передбачає допущення шкідливих наслідків, що є характерним тільки для злочинів з матеріальним складом. Ці висновки підтверджуються проведенням нами опитуванням працівників правоохоронних органів, що займалися розслідуванням справ з незаконного полювання (97% із 100 опитаних вказали на прямий умисел вчинення цих злочинів).

У практичній діяльності може виникнути питання про форму й види вини, коли незаконним полюванням спричиняється істотна шкода, що характерне для злочинів з матеріальним складом. У цьому випадку дії, що можуть призвести до шкоди в результаті переслідування з метою добування, вистежування з метою добування й самого добування звірів і птахів, можливі із прямим умислом, а також і побічним — до наслідків, незважаючи на те, що незаконне полювання є цілеспрямованим. Наша думка підтверджується і наявністю соціальної обумовленості зазначених норм, а також свідчить про те, що вони прийняті з метою боротьби з цілеспрямованим знищенням мисливських звірів і птахів. Ми маємо в цьому підтримку юристів і судової практики [17; с. 114; 18, с. 396].

Таким чином, підводячи підсумок вищевикладеному, необхідно відзначити, що інтелектуальний момент умислу в незаконному полюванні характеризується усвідомленням небезпечного характеру цих дій, а для складів злочинів з матеріальним складом — і передбаченням суспільно небезпечних наслідків. Інакше кажучи, суб'єкт усвідомлює суспільну небезпечність таких дій, які порушують або ставлять під загрозу порушення суспільні відносини, що забезпечують охорону, раціональне використання, оздоровлення та відтворення мисливських звірів і птахів. У тих випадках, коли особа не усвідомлює хоча б однієї з указаних ознак об'єктивної сторони, не існуватиме складу злочину, передбаченого ст. 248 Кримінального кодексу України.

Вольовий момент умислу в незаконному полюванні характеризується бажанням вчинити такі дії як незаконне полювання, а стосовно наслідків (ч. 1 ст. 248 КК) — бажанням настання таких наслідків або свідомим їх допущенням.

На підставі викладеного можна стверджувати, що законодавча конструкція об'єктивної сторони незаконного полювання, характер дій, знарядь і засобів його вчинення, а також способів, що застосовуються винними, та

наслідки вказують на те, що ці злочини вчиняються тільки з прямим умислом. Мотиви умисного діяння можуть бути різними. Однак вони на кваліфікацію вчиненого не впливають, а лише можуть бути враховані судом під час призначення міри покарання.

Правильно відмічав Б.С. Вікторов, що «безмотивних діянь не існує...» [19, с. 15]. Тому відповідно до п. 2 ст. 64 КПК України та ст. 234 цього ж законодавчого акта органи дізнання, суд у кожній кримінальній справі зобов'язані встановити форму вини, мотив і мету вчинення певного злочину. Обґрунтуванню вини, чіткому з'ясуванню мотивів і мети незаконного полювання слід приділяти більше уваги, ніж це робиться на практиці. Адже якщо метою цього злочину була нажива, то це підвищує значно суспільну небезпечність його і має бути враховано судом під час призначення відповідної міри покарання.

Як свідчить вивчення нами юридичної літератури та кримінальних справ з незаконного полювання, вихідним моментом вчинення цього злочину є усвідомлення мотиву, яке супроводжується постановкою суб'єктом певної мети. Без проникнення у психологічну структуру правова оцінка злочину ускладнюється. Але у відомих працях цей аспект, на жаль, глибоко не досліджувався [20, с. 20–21; 21, с. 26–27; 22, с. 40]. Тільки С.Б. Гавриш робить спробу сформулювати цю проблему, але лише на постановочному рівні [23, с. 199].

На основі репрезентативного фактичного матеріалу встановлена суть мети та мотиву злочинів, передбачених ст. 248 КК України, що вчиняються в Україні. Ця суть проявляється у:

1) задоволення егоїстичних потреб або любительських інтересів — 25% справ зазначеної категорії;

2) нажива — 50% досліджуваних справ про незаконне полювання;

3) інша мета — 25% справ, що нами вивчені із всього масиву справ.

Мета (перспектива) — джерело спрямованості суб'єкта, його активності.

Вона, як показує вивчення кримінальних справ цієї категорії, відображає уявну модель майбутнього (чого б хотіла досягнути особа в результаті своїх дій). При цьому в кожному конкретному випадку може бути не одна мета дії, але певна з них все ж домінує і це логічно, тому що вона має певні порядки домінант. Таким чином, мотиви злочинів, передбачених ст. 248 КК України, як свідчить наше дослідження, є:

1) егоїзм, безвідповідальність — 25% вивчених нами справ;

2) користь — 70% проаналізованих справ зазначеної категорії;

3) інший мотив — 5% досліджених нами кримінальних справ.

Мотив — це завжди психологічна причина вчинку. Як такі виступають усвідомлені спонукання, інтереси, емоції тощо.

Як свідчать результати дослідження, спектр мети та мотивів досить широкий і різнобарвний. Його аналіз та доведення до потенційних суб'єктів (порушників закону) може виконувати превентивну роль, а саме: запобігання досліджуваному злочину. Зокрема, не важко бачити, що деякі мотиви виконують роль спонукальних сил, які штовхають людину на вчинення конкретної дії. Мотиви можна розділяти на раціональні (пов'язані з потребою) та емоційні. Мотив зазначеного злочину можна визначити як усвідомлене спонукання

(потяг) до вчинення незаконного полювання. Саме такий підхід і ставлення до цих ознак матиме вагоме значення для теорії кримінального права та практики.

У публікаціях за останні роки стосовно суб'єктивної сторони, досліджуваних складів злочинів з'явилися судження, що ці злочини характеризуються умисною або необережною виною [24, с. 561; 25, с. 692; 26, с. 528]. Зазначені судження зроблені без достатнього обґрунтування.

Існує ще думка, що незаконне полювання характеризується прямим і побічним умислом (при настанні наслідків) [27, с. 213]. Положення щодо суб'єктивної сторони подібних видів злочинів певною мірою знайшли своє відображення і в зарубіжному кримінальному законодавстві [28; 29; 30; 31; 32].

Висновки. Все вищезазначене, а також дослідження досудового слідства і судової практики свідчить, що злочин, передбачений ст. 248 КК України, може вчинятися лише з прямим умислом, коли про нього йде мова як про злочини з формальним складом. Натомість за ознакою істотної шкоди психічне ставлення можливе як з прямим, так і побічним умислом до наслідків.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Уголовный кодекс Украины: Научно-практический комментарий. — К. : Правові джерела, 1998. — 1088 с.

2. *Светлов А.Я.* Субъективная сторона преступления / А.Я. Светлов // Уголовное право Украинской ССР на современном этапе: Часть общая. — К. : Изд-во «Наукова думка», 1985. — С. 160—188.

3. *Ломако В.А.* Поняття і значення суб'єктивної сторони злочину / В.А. Ломако // Кримінальне право України: Загальна частина: Підручник для студентів вищ. спец. закладів освіти / М.І. Бажанов, Ю.Ю. Баулін, В.І. Борисов та ін.; За ред. професорів М.І. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тація. — Київ —Харків : Юрінком Інтер — Право, 2001. —С. 142—144.

4. *Рарог А.И.* Субъективная сторонаи квалификация пре ступлений / А.И. Рарог. — М. : ООО «Прообразование», 2001. — 135 с.

5. *Нікітіна І.В., Матвійчук В.К., Нікітін Ю.В.* Психолого-кримінологічні детермінанти визначення суб'єктивної сторони злочину : новий аспект / І.В. Нікітіна, В.К. Матвійчук, Ю.В. Нікітін // Проблеми пенітенціарної теорії і практики: Щорічний бюлетень Київського інституту внутрішніх справ. — Київ : КІВС, 2004. — С. 171—178.

6. Советское уголовное право: Общая часть. — М. : Изд-во МГУ, 1981. — 517 с.

7. *Утевский Б.С.* Вина в советском уголовном праве / Б. С. Утевский . — М. : Госюриздат, 1950. — 319 с.

8. *Дагель П.С., Михеев Р.И.* Установление субъективной стороны преступления / П.С. Дагель, Р.И. Михеев. — Владивосток : ДВГУ, 1972. — 136

9. *Никифоров Б.С.* Об умысле по действующему законодательству / Б.С. Никифоров // Советское государство и право. — 1965. — № 6. — С. 26—28.

10. *Тацкий В.Я.* Ответственность за хозяйственные преступления: Объект и система / В.Я. Тацкий. — Харьков : Вища школа, 1984. — 231 с.

11. *Дагель П.С.* Проблемы вины в советском уголовном праве / П.С. Дагель // Ученые записки ДВГУ. — Владивосток, 1969. — Вып.21. — Ч. 1.— С. 60—74.

12. *Панько М.М.* Комментарий к ст. 248 УК Украины / М.М. Панько // Уголовный кодекс Украины. Комментарий: Под редакцией Ю.А. Кармазина и Е.Л. Стрельцова. — Харьков, ООО «Одиссей», 2001. — С. 526—528.

13. *Клименко В.А.* Коментар до ст. 248 КК України / В.А. Клименко // Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України: За станом законодавства і постанов Пленуму Верховного суду України на 1 грудня 2001 р. / за ред. С.С. Яценка. — К. : А.С.К., 2002. — С. 556—562.

14. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України. Під загальною редакцією Потебенька М. О., Гончаренка В. Г. — К. : «Форум», 2001, у 2-х ч. — Ч. 2. — 984 с.

15. *Крупко Д.І.* Уголовно-правовая охрана живых организмов / Д.І. Крупко // Уголовное право Украины. Общая и Особенная части: Учебник / Под редакцией заслуженного деятеля науки и техники Украины, доктора юрид. наук, профессора Е.Л. Стрельцова. — Харьков : ООО «Одиссей», 2002. — С. 415—420.

16. *Дудоров О.О.* Коментар до ст. 248 КК України / О.О. Дудоров // Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України від 5 квітня 2001 року / За ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. — К. : Канон, 2001. — С. 660—664.

17. *Строгович М.С.* Основные вопросы советской социалистической законности / М.С. Строгович. — М. : Наука, 1966. — 252 с.

18. *Матвійчук В.К.* Екологічні злочини : злочини в сфері охорони, раціонального використання, відтворення та оздоровлення навколишнього природного середовища / В.К. Матвійчук // Кримінальне право. Особлива частина. Підручник. / Відп. ред. Шакун В.І. — К. : НАВСУ «Правові джерела», 1998. — С. 365—402.

19. *Викторов Б.А.* Цель и мотивы в тяжких преступлениях / Б.А. Викторов. М. : Госюриздат, 1963. — 82 с.

20. *Шировков В.А.* Преступления в области охраны окружающей среды / В.А. Широков. — Хабаровск : Хабаровская высшая школа МВД СССР, 1985. — 64 с.

21. *Жевлаков Э.Н.* Преступления против природных богатств СССР / Э.Н. Жевлаков. — М. : ВЮЗИ, 1983. — 80 с.

22. *Повелицына П.Ф.* Уголовно-правовая охрана природы в СССР / П.Ф. Повелицына. — М. : Юрид. лит., 1981. — 88 с.

23. *Гавриш С.Б.* Уголовно-правовая охрана природной среды Украины: Проблемы теории и развитие законодательства / С.Б. Гавриш. — Харьков : Вища школа, 1994. — 640 с.

24. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України. Під загальною редакцією Потебенька М. О., Гончаренка В. Г. — К. : «Форум», 2001, у 2-х ч. — Ч. 2. — 984 с.

25. *Гавриш С.Б.* Коментар до ст. 248 КК України / С. Б. Гавриш // Кримінальний кодекс України: Науково-практичний коментар / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, С.Б. Гавриш та ін.; За заг. ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. — К. : Концерн «Видавничий дім «Ін Юре», 2003. — С. 689—693.

26. *Панько М.М.* Комментарий к ст. 248 УК Украины / М.М. Панько // Уголовный кодекс Украины. Комментарий: Под редакцией Ю.А. Кармазина и Е.Л. Стрельцова. — Харьков, ООО «Одиссей», 2001. — С. 526—528.

27. *Лопашенко Н.А.* Экологические преступления: Комментарий к гл. 26 УК РФ / Н. А. Лопашенко. — СПб. : «Издательство «Юридический центр Пресс», 2002. — 802 с.

28. The Polish Penal Code / edited by candidate of law, assistant professor A.I. Lukashov, and Dj, prof. N. F. Kuznetsova introduction by candidate of law, assistant professor A.I. Lukashov and candidate of law E.A. Sarkisova, translated from Polish by D.A. Barilovitch. — St. Petersburg : “Yundichesky Centei Press”, 2001.— 234 p.

29. The Bulgarian Penal Code / edited by candidate of Law, assistant professor A.I. Lukashov; introduction by Y.I. Aidarov. — St. Petersburg : “Yuridicheskyy Center — Press”, 2001. — 298p.

30. The Swiss Penal Code / Preface by a member of the Council of Federation the Federal Assembly of the RF. N. Volkov; edited, translated from German, and introduction by Candidate of Law A.V. Serebrennikova. — St Petersburg : “Yuridicheskyy Center — Press”, 2002. — 366p.

31. THE JAPANESE PENAL CODE / Edited and introduction by Doctor of Law, prof. A.I. Korobeev. — St Petersburg : “Yuridicheskyy Center — Press”, 2002. — 226p.

32. Criminal Legislation of Norway / Edited and introductory article by Doctor of Law, professor Yn. V. Golik; translated from Norwegian A.V. Zhmenya. — St. Petersburg : “Yuridicheskyy Center — Press”, 2002. — 366p.

REFERENCES

1. Uголовnyj kodeks Ukrainy: Nauchno-prakticheskij kommentarij. — K. : Pravovi dzherela, 1998. — 1088 s.

2. *Svetlov A.Ja.* Subektivnaja storona prestuplenija / A.Ja. Svetlov // Uголовnoe pravo Ukrainskoj SSR na sovremennom jetape: Chast' obshhaja. — K. : Izd-vo «Naukova dumka», 1985. — S. 160—188.

3. *Lomako V.A.* Poniattia i znachennia subiektyvnoi storony zlochynu / V.A. Lomako // Kryminalne pravo Ukrainy: Zahalna chastyna: Pidruchnyk dlia studentiv vyshch. spets. zakladiv osvity / M.I. Bazhanov, Yu.Yu. Baulin, V.I. Borysov ta in.; Za red. profesoriv M.I. Bazhanova, V.V. Stashysa, V.Ya. Tatsiia. — Kyiv — Kharkiv : Yurinkom Inter — Pravo, 2001. — S. 142—144.

4. *Rarog A.I.* Subektivnaja storonai kvalifikacija prestuplenij / A.I. Rarog. — M. : OOO “Proobrazovanie”, 2001. — 135 s.

5. *Nikitina I.V., Matviichuk V.K., Nikitin Yu.V.* Psykholoho-kryminolohichni determinanty vyznachennia subiektyvnoi storony zlochynu : novyi aspekt / I.V. Nikitina, V.K. Matviichuk, Yu.V. Nikitin // Problemy penitentsiarnoi teorii i praktyki: Shchorichnyi biuletен Kyivskoho instytutu vnutrishnikh sprav. — Kyiv : KIVS, 2004. — S. 171—178.

6. Sovetskoe uголовnoe pravo: Obshhaja chast'. — M. : Izd-vo MGU, 1981. — 517 s.

7. *Utevskij B.S.* Vina v sovetskom uголовnom prave / B.S. Utevskij . — M. : Gosjurizdat, 1950. — 319 s.

8. *Dagel' P.S., Miheev R.I.* Ustanovlenie subektivnoj storony prestuplenija / P.S. Dagel', R.I. Miheev. — Vladivostok : DVGU, 1972. — 136

9. *Nikiforov B.S.* Ob umysle po dejstvujushhemu zakonodatel'stvu / B.S. Nikiforov // Sovetskoe gosudarstvo i pravo. — 1965. — № 6. — S. 26—28.

10. *Tacij V.Ja.* Otvetstvennost' za hozhajstvennye prestuplenija: Obekt i sistema / V.Ja. Tacij. — Har'kov : Vishha shkola, 1984. — 231 s.

11. *Dagel' P.S.* Problemy viny v sovetskom uголовnom prave / P.S. Dagel' // Uchenye zapiski DVGU. — Vladivostok, 1969. — Vyp.21. — Ch. 1. — S. 60—74.

12. *Pan'ko M.M.* Kommentarij k st. 248 UK Ukrainy / M.M. Pan'ko // Uголовnyj kodeks Ukrainy. Kommentarij: Pod redakciej Ju.A. Karmazina i E.L. Strel'cova. — Har'kov, OOO “Odissej”, 2001. — S. 526—528.

13. *Klymenko V.A.* Komentar do st. 248 KK Ukrainy / V.A. Klymenko // Naukovo-praktychnyi komentar do Kryminalnogo kodeksu Ukrainy: Za stanom zakonodavstva i postanov Plenumu Verkhovnoho sudu Ukrainy na 1 hrudnia 2001 r. / za red. S.S. Yatsenka. — K. : A.S.K., 2002. — S. 556—562.

14. Naukovo-praktychnyi komentar do Kryminalnogo kodeksu Ukrainy. Pid zahalnoiu redaktsiieiu Potebenka M.O., Honcharenka V.H. — K. : «Forum», 2001, u 2-kh ch. — Ch. 2. — 984 s.

15. *Krupko D.I.* Ugolovno-pravovaja ohrana zhivyh organi zmov / D.I. Krupko // Ugolovnoe pravo Ukrainy. Obshhaja i Osobennaja chasti: Uchebnik / Pod redakciej zasluzhennogo dejatelja nauki i tehniky Ukrainy, doktora jurid. nauk, professora E.L. Strel'cova. — Har'kov : OOO "Odissej", 2002. — S. 415—420.

16. *Dudorov O.O.* Komentar do st. 248 KK Ukrainy / O.O. Dudorov // Naukovo-praktychnyi komentar Kryminalnogo kodeksu Ukrainy vid 5 kvitnia 2001 roku / Za red. M.I. Melnyka, M.I. Khavroniuka. — K. : Kanon, 2001. — S. 660—664.

17. *Strogovich M.S.* Osnovnye voprosy sovetskoj socialisticheskoj zakonnosti / M.S. Strogovich. — M. : Nauka, 1966. — 252 s.

18. *Matviichuk V.K.* Ekologichni zlochyny : zlochyny v sferi okhorony, ratsionalnogo vykorystannia, vidtvorennia ta ozdorovlennia navkolyshnogo pryrodnoho seredovyssha / V.K. Matviichuk // Kryminalne pravo. Osoblyva chastyna. Pidruchnyk. / Vidp.red. Shakun V.I. — K. : NAVSU "Pravovi dzherela", 1998. — S. 365—402.

19. *Viktorov B.A.* Cel' i motyvy v tjazhkih prestuplenijah / B.A. Viktorov. M. : Gosjurizdat, 1963. — 82 s.

20. *Shirokov V.A.* Prestuplenija v oblasti ohrany okruzhajushhej srody / V.A. Shirokov. — Habarovsk : Habarovskaja vysshaja shkola MVD SSSR, 1985. — 64 s.

21. *Zhevlakov Je.N.* Prestuplenija protiv prirodnyh bogatstv SSSR / Je.N. Zhevlakov. — M. : VJuZI, 1983. — 80 s.

22. *Povelicyna P.F.* Ugolovno-pravovaja ohrana prirody v SSSR / P.F. Povelicyna. — M. : Jurid. lit., 1981. — 88 s.

23. *Gavrysh S.B.* Ugolovno-pravovaja ohrana prirodnoj srody Ukrainy: Problemy teorii i razvitie zakonodatel'stva / S.B. Gavrysh. — Har'kov : Vyshcha shkola, 1994. — 640 s.

24. Naukovo-praktychnyi komentar do Kryminalnogo kodeksu Ukrainy. Pid zahalnoiu redaktsiieiu Potebenka M.O., Honcharenka V.H. — K. : «Forum», 2001, u 2-kh ch. — Ch. 2. — 984 s.

25. *Havrysh S.B.* Komentar do st. 248 KK Ukrainy / S.B. Havrysh // Kryminalnyi kodeks Ukrainy: Naukovo-praktychnyi komentar / Yu.V. Baulin, V.I. Borysov, S.B. Havrysh ta in.; Za zah. red. V.V. Stashysa, V.Ya. Tatsiia. — K. : Kontsern "Vydavnychiy dim "In Yure", 2003. — S. 689—693.

26. *Pan'ko M.M.* Kommentarij k st. 248 UK Ukrainy / M.M. Pan'ko // Ugolovnyj kodeks Ukrainy. Kommentarij: Pod redakciej Ju.A. Karmazina i E.L. Strel'cova. — Har'kov, OOO "Odissej", 2001. — S. 526—528.

27. *Lopashenko N.A.* Jekologicheskie prestuplenija: Kommentarij k gl. 26 UK RF / N.A. Lopashenko. — Spb. : «Izdatel'stvo «Juridicheskij centr Press», 2002. — 802 s.

28. The Polish Penal Code / edited by candidate of law, assistant professor A.I. Lukashov, and Dj, prof. N. F. Kuznetsova introduction by candidate of law, assistant professor A.I. Lukashov and candidate of law E.A. Sarkisova, translated from Polish by D.A. Barilovitch. — St. Petersburg : "Yundicheskyy Centei Press", 2001. — 234 p.

29. The Bulgarian Penal Code / edited by candidate of Law, assistant professor A.I. Lukashov; introduction by Y.I. Aidarov. — St. Petersburg : "Yuridicheskyy Center — Press", 2001. — 298p.

30. The Swiss Penal Code / Preface by a member of the Council of Federation the Federal Assembly of the RF. N. Volkov; edited, translated from German, and introduction by Candidate of Law A.V. Serebrennikova. — St Petersburg : "Yuridicheskyy Center — Press", 2002. — 366p.

31. THE JAPANESE PENAL CODE / Edited and introduction by Doctor of Law, prof. A.I. Korobeev. — St Petersburg : “Yuridichesky Center — Press”, 2002. — 226p.

32. Criminal Legislation of Norway / Edited and introductory article by Doctor of Law, professor Yn.V. Golik; translated from Norwegian A.V. Zhmenya. — St. Petersburg : “Yuridichesky Center — Press”, 2002. — 366p.

Шестаков В.Ю. Суб'єктивна сторона складу злочину незаконне полювання

У статті досліджується питання, що стосується суб'єктивної сторони злочину незаконне полювання. Дане дослідження має важливе значення для теорії кримінального права та правозастосовної діяльності правоохоронних органів і суду. Автор робить висновки щодо ознак суб'єктивної сторони даного виду злочину.

Ключові слова: незаконне полювання, суб'єктивна сторона злочину, прямий умисел, побічний умисел, формальний склад, істотна шкода, психічне ставлення, наслідки.

Шестаков В.Ю. Субъективная сторона состава преступления незаконная охота

В статье исследуется вопрос, касающийся субъективной стороны преступления незаконная охота. Данное исследование имеет важное значение для теории уголовного права и правоприменительной деятельности правоохранительных органов и суда. Автор делает выводы относительно признаков субъективной стороны данного вида преступления.

Ключевые слова: незаконная охота, субъективная сторона преступления, прямой умысел, непрямой умысел, формальный состав, существенный вред, психическое отношение, последствия.

Shestakov V. Subjective Aspect of a Crime of Illegal Hunting

In this article, the subjective aspect of a crime of illegal hunting is researched. This paper has significant importance for criminal law theory and law enforcement practice of law enforcement authorities and courts. The features of the subjective aspect of a crime of illegal hunting are defined.

Keywords: Illegal Hunting; Subjective Aspect of a Crime; Direct Intention; Indirect Intention; Formally Defined Crime; Essential Damage; Mental Attitude; Consequences

Стаття надійшла до редакції 07.06.2017.

УДК 343.97:343.77

Yu. Turlova

ON THE ISSUE OF THE METHODOLOGY FOR RESEARCH OF THE ENVIRONMENTAL CRIME DETERMINANTS

Ю.А. Турлова,
*кандидат юридичних наук,
старший радник юстиції,
докторант відділу проблем кримінального права,
кримінології та судоустрою
Інституту держави і права ім. В.М. Корецького
Національної академії наук України
м. Київ*

ДО ПИТАННЯ МЕТОДОЛОГІЇ ДОСЛІДЖЕННЯ ДЕТЕРМІНАНТ ЕКОЛОГІЧНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ

Постановка проблеми. Стрімкий розвиток цивілізації в останні десятиліття ставить перед усіма державами світу потужні екологічні виклики. Наявна кризова екологічна ситуація в Україні істотно зумовлена наслідками масштабної екологічної злочинності, небезпечність якої пов'язана не тільки з існуванням доволі високого рівня екологічних злочинів, до яких належать різноманітні форми злочинних посягань на навколишнє середовище та його окремі елементи, але й зміни характеру екологічної злочинності. До таких змін варто віднести її комерціалізацію, професіоналізацію, наявність корупційних і транснаціональних зв'язків, що свідчить про трансформацію екологічної злочинності в більш організовані форми.

Очевидно, що для ефективної протидії цьому феномену насамперед необхідно мати чіткі уявлення про його сучасний стан і детермінуючі чинники. Саме тому необхідною передумовою наукового дослідження проблем протидії екологічній злочинності в Україні, зокрема й щодо її детермінант, має бути визначення методологічних засад його проведення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасній вітчизняній кримінологічній літературі теоретичні проблеми детермінації злочинності стали предметом дослідження на рівні монографій і докторських дисертацій у пра-

цях А.М. Бойка [1] та С.І. Нежурбиди [2]. Питання, що стосуються особливостей детермінації екологічної злочинності, аналізували такі українські вчені, як Н.Г. Іванова, Т.В. Корнякова, О.В. Мельник, Г.С. Поліщук та інших науковці.

Водночас, визнаючи важливість праць зазначених авторів, вважаємо дослідження детермінаційного комплексу екологічної злочинності, зокрема методології такого дослідження, актуальним і вартим поглибленого вивчення.

Метою дослідження є аналіз загальнотеоретичних і методологічних проблем детермінації злочинності в українській кримінології та застосування обраного методологічного інструментарію до об'єкта дослідження — екологічної злочинності.

Основні результати дослідження. Проблема детермінації злочинності загалом, окремих її видів і конкретного злочину зокрема є однією з центральних у кримінології. Можна сказати, що вся історія кримінології як науки є спробою дати відповідь на цю проблему. Важливість розв'язання даної проблеми полягає в тому, що без цього практично неможливе ефективне запобігання злочинності.

Разом з тим наші уявлення про предмет дослідження, зокрема про екологічну злочинність та її детермінанти, залежні від нашого методологічного підходу, від того, як ми розуміємо та вивчаємо ці явища. Глибина теоретичного осмислення феномену екологічної злочинності та її детермінаційного комплексу значною мірою залежить від методологічного інструментарію дослідження, оволодіння широким спектром методів вивчення явищ навколишньої дійсності, пошуку адекватних сутності явищ прийомів і методів дослідження.

Обрання автором певної методології наукового дослідження завжди є одним із найбільш відповідальних етапів його проведення, адже постійне оновлення та відкриття нових концепцій, парадигм, ідей зумовлює і зміни відповідних засобів пізнання нового, тобто методології пізнання.

Як відомо, методологія будь-якої науки, у тому числі й кримінології, має важливе значення, адже вона завжди прив'язується до предмета дослідження і визначає надійність і достовірність його результатів. Як теорії детермінації злочинності, так і методи її дослідження характеризуються надзвичайною чисельністю, різноманітністю та швидкозмінністю. На думку Я.І. Гілінського, це зумовлено складністю (а частіше неможливістю) виокремлення причинно-наслідкового зв'язку з усієї сукупності взаємодій навіть у фізичних та біологічних системах, не кажучи вже про соціальні, а також тим, що злочинність не має природних кордонів у реальності, а є соціальним конструктом [3, с. 156].

Визнаючи важливість досліджень і узагальнень існуючих детермінаційних теорій, зауважимо, що однією з фундаментальних праць останніх років, в якій ґрунтовно досліджуються зазначені питання, є праця С.І. Нежурбиди. У ній зокрема систематизовано доктринальні погляди на причини злочинів античних філософів, представників науково-філософських течій різних періодів, надано характеристику феноменології вчення про причинність злочинності й охарактеризовано еволюцію теорій причин злочинності, а також з використанням методологічних основ теорії злочинної установки запропоновано її інструментарій для розкриття механізму спричинення шкоди охоронюваним суспільним цінностям [4, с. 31].

Водночас, як справедливо зауважує Ю.В. Орлов, фундаментальні питання криміногенної детермінації, які стосуються інтерпретації емпіричної інформації, візуалізації зв'язків між явищами й процесами, ідентифікації їх із проявами сутності злочинності перебувають на орбіті конкурування різних методологій, зростаюча кількість яких, на жаль, не забезпечується аналогічною тенденцією щодо їх якості. В низці випадків це є причиною теоретично необґрунтованого в достатній мірі перенесення окремих філософських напрямів в площину кримінологічних досліджень [5, с. 329].

Зауважимо, що загальнофілософське поняття детермінізму відображає залежність певних речей у їх існуванні, а також їх трансформацію під впливом певних факторів, тобто будь-яких інших явищ (подій, процесів тощо). Таке відношення детермінації пов'язане з уявленням про закономірний характер існування і зміни дійсності, адже саме поняття закономірності підтверджує ту думку, що все існуюче і все виникаюче у світі зумовлено стійко діючими факторами [6, с. 31].

Найчастіше терміном «детермінанти злочинності» у науковій літературі охоплюються причини та умови вчинення злочинів. При цьому, виходячи з філософського тлумачення терміна «причина», певне явище (процес, подія) може називатися причиною іншого явища (процесу, події), якщо перше передує другому в часі та є необхідною умовою виникнення та розвитку другого явища. На думку О.М. Джужі, причинами злочинності є такі процеси і явища, що породжують злочинність як свій безпосередній наслідок, а умовами злочинності слід вважати такі об'єктивні обставини суспільної дійсності, які самі по собі не породжують злочинність, але «відкривають шлях» для дії причин, полегшують настання суспільно небезпечних наслідків [7, с. 79–80].

В.М. Кудрявцев зазначає, що умови в сукупності з причинами створюють так звану повну причину того чи іншого явища [8, с. 17].

Водночас питання, що саме слід вважати причинами та умовами вчинення злочинів, у кримінології не знайшло свого однозначного трактування. Поширеною є позиція, відповідно до якої під ними розуміють соціально-психологічні детермінанти, що включають елементи економічної, політичної, правової та побутової психології на різних рівнях суспільної свідомості [9, с. 44].

Не погоджуючись з визначенням дефектів психології причинами вчинення злочинів, О.М. Костенко цілком справедливо вказує на помилковість такої конструкції: детермінуючі поведінку потреби, мотиви, інтереси Н.Ф. Кузнецова розглядає як елементи людської психології і у зв'язку з цим ототожнює «регулятор діяльності» і «причину діяльності», вважаючи, що свідомість є «регулятором, причиною діяльності». Насправді ж, потреби, мотиви, інтереси, спонукаючи людину до діяльності, відображаються при цьому в психіці та стають «ідеальними силами». Ці «ідеальні сили», будучи елементами психології, регулюють поведінку, що детермінується потребами, мотивами, інтересами. Самі ж вони, відображаючись у психіці людини, не перестають бути елементами «предметного буття людини» і детермінувати її поведінку [10, с. 20–21]. Погляди щодо сутності детермінант злочинності були розвинені О.М. Костенком у межах концепції соціального натуралізму [11].

Водночас на суттєві недоліки такого підходу щодо розуміння детермінант злочинності вказує О.Л. Тимчук, який вважає, що зазначена теорія ґрунтується на сумнівній методологічній базі, а також зміщує детермінанти злочинності та причини окремого злочину [12, с. 94].

Дещо подібною до детермінаційно-регулятивної моделі кримінальної поведінки О.М. Костенка є позиція В.М. Кудрявцева, який серед причин та умов злочинності виділив суб'єктивні й об'єктивні. Суб'єктивні причини, у його розумінні, — це певні елементи соціальної психології, що суперечать ідеології суспільства і знаходять своє вираження у спотворених потребах, інтересах, цілях, мотивах, моральних цінностях і правосвідомості осіб, які вчиняють правопорушення. Об'єктивні причини — це певні суперечності у суспільному житті, економічних і соціальних відносинах людей. Суб'єктивні умови — це демографічні й соціально-психологічні особливості населення (риса характеру, вік, стать тощо). Об'єктивні умови — це недоліки організаційного і технічного порядку, що підтримують, а інколи й живлять дію суб'єктивних і об'єктивних причин правопорушень [8, с. 126].

Визначаючи методологічні засади аналізу детермінант екологічної злочинності, зауважимо, що ми поділяємо позицію науковців, які вважають найбільш ефективною для вивчення детермінаційного комплексу злочинності методологію, що ґрунтується на положеннях діалектичного детермінізму та, відповідно, розглядає детермінацію злочинності як системний феномен.

Саме ця система способів, методів світобачення й пізнавальної діяльності забезпечує можливість здійснення синтезу тези й антитези та в результаті сформуванню комплексне бачення детермінації злочинності, яка виявляється безперервним процесом, рухом соціальної матерії. Феноменологія цього процесу ґрунтується на системному компонуванні наукових концепцій, теорій детермінації, що виражають ті чи інші аспекти генези кримінальних практик як діалектичної антитези. Зворотна ж інтенція до тези здійснюється через синтез емпіричного й теоретичного, особливого й загального та виводить на розуміння сутності, тобто тези (за Г.В. Ф. Гегелем — «речі в собі») про детерміністичну природу злочинності. Останнє має слугувати інформаційним базисом кримінально-превентивної системи, до якого інтегруватиметься інформація іншого роду — про функціональні спроможності об'єктів протидії злочинності, кримінологічний прогноз тощо [5, с. 329].

Отже, ґрунтуючись на зазначених методологічних поняттях, розглянемо особливості детермінації екологічної злочинності.

Застосування методів діалектичного детермінізму до предмета дослідження дає змогу визначити певні концептуальні положення щодо сутності екологічної злочинності та її детермінант:

- екологічна злочинність є соціальним і масовим явищем, відтак її детермінація має опосередкований, ймовірнісний характер;
- екологічна злочинність аналізується у взаємодії та взаємозалежності з іншими явищами і процесами, у тому числі й різними формами соціальної патології;

- одночасно з різноманітними соціальними явищами вивчається і особа екологічного злочинця як продукт суспільного розвитку;

- важливим є вивчення екологічної злочинності та її детермінант в динаміці, а також їх прогнозування;

- необхідним є врахування різного впливу соціальних явищ на злочинність, їх взаємодія та суперечності, адже запобіжна діяльність — це не тільки усунення негативних чинників, але й стимулювання позитивних факторів, їх розвиток і заохочення.

При цьому варто також звернути увагу на застосування методу факторного аналізу, тобто комплексного, диференційованого дослідження соціального середовища та екологічної злочинності на рівні взаємозалежних сукупностей.

Зважаючи на те, що взаємозв'язки між злочинністю та її детермінантами мають не динамічний, а статистичний кореляційний характер, у науковій літературі обґрунтовується застосування в кримінологічних дослідженнях методу парної кореляції, що дає змогу виявити залежності між явищами. За допомогою таких досліджень можливим є встановлення наявності детермінуючих зв'язків злочинності (а також їх щільності) з такими явищами, як рівень безробіття в регіоні, характер виробничої діяльності, середній рівень доходів, міграція, урбанізація, соціальна та вікова структура населення тощо [13, с. 80].

Не заперечуючи щодо справедливості наведених міркувань, зауважимо, що результатом факторного аналізу є лише констатація того, що злочинність і певні явища взаємопов'язані. Такий підхід характерний для позитивістів (вчених, які заперечують можливість пізнання глибинної сутності взаємозв'язку явищ). Детально досліджуючи характер залежності (пряма або зворотна), вимірюючи величину зв'язку (коефіцієнт кореляції), позитивісти не досліджують сам механізм причинної зумовленості, який залишається для них чорним ящиком [14, с. 30].

Водночас, незважаючи на недостатність факторного аналізу, його застосування є доцільним у випадку, якщо відбувається не ізольовано, а у сукупності з якісним аналізом детермінаційного комплексу.

Аналіз злочинності, у тому числі й екологічної, та її детермінант з позицій діалектичного детермінізму надає можливість більш повно визначити детермінуючі зв'язки. Отже, вважаємо найбільш ефективною для вивчення детермінаційного комплексу екологічної злочинності методологію, що ґрунтується на положеннях діалектичного детермінізму, та включає: поєднання факторного аналізу з якісним; узагальнення та диференціацію детермінуючих факторів. Схожі питання детермінаційного комплексу злочинності розглядаються і в зарубіжній науковій літературі [15–18], але це потребує більш детальнішого вивчення та дослідження не в одній науковій статті.

Висновки. Проведене дослідження засвідчує, що передумовою наукового дослідження особливостей детермінації екологічної злочинності в Україні має бути визначення методологічних засад його проведення. Найбільш продуктивним і виваженим є підхід, що ґрунтується на методології діалектичного детермінізму. Застосування його методів до предмета дослідження дає змогу

визначити певні концептуальні положення, що стосуються сутності екологічної злочинності та її детермінант.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Бойко А.М.* Детермінація економічної злочинності в Україні в умовах переходу до ринкової економіки (теоретико-кримінологічне дослідження): монографія / А.М. Бойко. — Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2008. — 380 с.
2. *Нежурбіда С.* Етіологія злочину : Теорії, аналіз, результат : монографія / С. Нежурбіда. — Чернівці : Друк Арт, 2013. — 432 с.
3. *Гилинский Я.И.* Криминология: теория, история, эмпирическая база, социальный контроль: курс лекций / Я.И. Гилинский. — СПб. : Питер, 2009. — 504 с.
4. *Нежурбіда С.І.* Криминологічне вчення про причинність злочинності: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08 / С.І. Нежурбіда. — К., 2015. — 34 с.
5. *Орлов Ю.В.* Політико-кримінологічна теорія протидії злочинності : монографія / Ю.В. Орлов. — Харків : Діса плюс, 2016. — 656 с.
6. *Аскин Я.Ф.* К вопросу о категориях детерминизма / Я.Ф. Аскин // Современный детерминизм и наука : сб. ст. — Новосибирск : Наука, Сиб. отд-ние, 1975. — Т. 1. — С. 31—34.
7. Курс криминології : підруч. : у 2 кн. / [Джужа О.М., Михайленко П.П., Кулик О.Г. та ін.] ; за заг. ред. О.М. Джужі. — К. : Юрінком Інтер, 2001. — Кн. 1 : Загальна частина. — 2001. — 352 с.
8. *Кудрявцев В.Н.* Генезис преступления. Опыт криминологического моделирования / Кудрявцев В.Н. — М. : ФОРУМ-ИНФРА-М, 1998. — 215 с.
9. *Кузнецова Н.Ф.* Проблемы криминологической детерминации / Кузнецова Н.Ф. ; под ред. В.Н. Кудрявцева. — М. : Изд-во Моск. ун-та, 1984. — 200 с.
10. *Костенко А.Н.* Принцип отражения в криминологии (системное исследование психологического механизма криминального поведения) / Костенко А.Н. — К. : Наук. думка, 1987. — 124 с.
11. *Костенко О.М.* Модернізація доктрини сучасної криминології у парадигмі соціального натуралізму / О.М. Костенко // Вісник Асоціації кримінального права України. — 2014. — № 1(2). — С. 190—208.
12. *Тимчук О.Л.* Окремі аспекти проблеми детермінації злочинності у сучасній українській криминології / О.Л. Тимчук // Науковий вісник Херсонського державного університету. — 2016. — Випуск 6. Том 3. — С. 91—95.
13. *Поліщук Г.С.* Деякі питання методології аналізу детермінант злочинності / Г.С. Поліщук // Криминологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення : Тези доповідей наук.-теор.конф. (м. Київ, 20 березня 2014 року) / Ред. кол. В.В. Коваленко, В.В. Черней, О.М. Джужа, В.В.Василевич та ін. — К. : Національна акад. внутр. справ, 2014. — 354 с.
14. *Иншаков С.М.* Криминология: Учебник / С.М. Иншаков. — М. : Юриспруденция, 2000. — 432 с.
15. *Ed. By Clutterbuck R.* The future of political violence: Destabilization, disorder & terrorism / Ed. By Clutterbuck R. — Basingstoke. — L. : Macmillan, 1986. — XV. — P. 21—24.
16. *Buckelew A.H.* Terrorism & the American response / Buckelew A.H. — San Rafael (Cal.): MIRA, 1984. — IV. — P. 18.
17. *Bell J.* A time of terror: how democratic societies respond to revolutionary violence / Bell J. N. Y. : Basic Books, 1978. — P. 57.

18. *Zazworka G.* Psychologische Kriegsführung / *Zazworka G.* — Berlin, 1962. — S. 530.

REFERENCES

1. *Boiko A.M.* Determinatsiia ekonomichnoi zlochynnosti v Ukraini v umovakh perekhodu do rynkovoï ekonomiky (teoretyko-kryminolohichne doslidzhennia): monohrafiia / *A.M. Boiko.* — Lviv : LNU im. Ivana Franka, 2008. — 380 s.
2. *Nezhurbida S.* Etiolohiia zlochynu : Teorii, analiz, rezultat : monohrafiia / *S. Nezhurbida.* — Chernivtsi : Druk Art, 2013. — 432 s.
3. *Gilinskij Ja.I.* Kriminologija: teoriya, istoriya, empiricheskaja baza, social'n'ij kontrol': kurs lekcij / *Ja.I. Gilinskij.* — SPb. : Piter, 2009. — 504 s.
4. *Nezhurbida S.I.* Kryminolohichne vchennia pro prychnnist zlochynnosti: avtoref. dys. ... d-ra yuryd. nauk: 12.00.08 / *S.I. Nezhurbida.* — K., 2015. — 34 s.
5. *Orlov Yu.V.* Polityko-kryminolohichna teoriia protydii zlochynnosti : monohrafiia / *Yu.V. Orlov.* — Kharkiv : Disa plus, 2016. — 656 s.
6. *Askin Ja.F.* K voprosu o kategorijah determinizma / *Ja.F. Askin* // *Sovremennij determinizm i nauka : sb. ct. — Novosibirsk : Nauka, Sib. otd-nie, 1975. — T. 1. — S. 31–34.*
7. Kurs kryminolohii : pidruch. : u 2 kn. / [Dzhuzha O.M., Mykhailenko P.P., Kulyk O.H. ta in.] ; za zah. red. O.M. Dzhuzhi. — K. : Yurinkom Inter, 2001. — Kn. 1 : Zahalna chastyna. — 2001. — 352 s.
8. *Kudrjavcev V.N.* Genезis prestuplenija. Opyt kriminologicheskogo modelirovaniia / *Kudrjavcev V.N.* — M. : FORUM-INFRA-M, 1998. — 215 s.
9. *Kuznecova N.F.* Problemy kriminologicheskoi determinacii / *Kuznecova N.F.* ; pod red. V.N. Kudrjavceva. — M. : Izd-vo Mosk. un-ta, 1984. — 200 s.
10. *Kostenko A.N.* Princip otrazhenija v kriminologii (sistemnoe issledovanie psihologicheskogo mehanizma kriminal'nogo povedenija) / *Kostenko A.N.* — K. : Nauk. dumka, 1987. — 124 s.
11. *Kostenko O.M.* Modernizatsiia doktryny suchasnoi kryminolohii u paradyhmi sotsialnoho naturalizmu / *O.M. Kostenko* // *Visnyk Asotsiatsii kryminalnoho prava Ukrainy.* — 2014. — № 1(2). — S. 190–208.
12. *Tymchuk O.L.* Okremi aspekty problemy determinatsii zlochynnosti u suchasniï ukrainzii kryminolohii / *O.L. Tymchuk* // *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu.* — 2016. — Vypusk 6. Tom 3. — S. 91–95.
13. *Polishchuk H.S.* Deiaki pytannia metodolohii analizu determinant zlochynnosti / *H.S. Polishchuk* // *Kryminolohichna teoriia i praktyka: dosvid, problemy sohodennia ta shliakhy yikh vyrishennia : Tezy dopovidei nauk.-teor.konf. (m. Kyiv, 20 bereznia 2014 roku) / Red. kol. V.V. Kovalenko, V.V. Cherniei, O.M. Dzhuzha, V.V. Vasylevych ta in. — K. : Natsionalna akad. vnutr. sprav, 2014. — 354 s.*
14. *Inshakov S.M.* Kriminologija: Uchebnik / *S.M. Inshakov.* — M. : Jurisprudencija, 2000. — 432 s.
15. *Ed. By Clutterbuck R.* The future of political violence: Destabilization, disorder & terrorism / *Ed. By Clutterbuck R.* — Basingstoke. — L. : Macmillan, 1986. — XV. — P. 21–24.
16. *Buckelew A.H.* Terrorism & the American response / *Buckelew A.H.* — San Rafael (Cal.): MIRA, 1984. — IV. — P. 18.
17. *Bell J.* A time of terror: how democratic societies respond to revolutionary violence / *Bell J.* N. Y. : Basic Books, 1978. — P. 57.
18. *Zazworka G.* Psychologische Kriegsführung / *Zazworka G.* — Berlin, 1962. — S. 530.

Турлова Ю.А. До питання методології дослідження детермінант екологічної злочинності

У статті приділено увагу методологічним засадам дослідження детермінаційного комплексу екологічної злочинності. Наголошено, що найбільш продуктивним і виваженим є підхід, що ґрунтується на методології діалектичного детермінізму. Застосування його методів до предмета дослідження дало змогу авторці визначити певні концептуальні положення щодо сутності екологічної злочинності та її детермінант.

Ключові слова: методологія, детермінація, екологічна злочинність, дослідження, діалектичний детермінізм.

Турлова Ю.А. К вопросу методологии исследования детерминант экологической преступности

В статье уделено внимание методологическим основам исследования детерминационного комплекса экологической преступности. Отмечено, что наиболее продуктивным и взвешенным является подход, основанный на методологии диалектического детерминизма. Применение его методов к предмету исследования позволило автору определить концептуальные положения о сущности экологической преступности и ее детерминант.

Ключевые слова: методология, детерминация, экологическая преступность, исследования, диалектический детерминизм.

Turlova Yu. On the Issue of the Methodology for Research of the Environmental Crime Determinants

The article focuses on the methodological grounds for research of the set of environmental crime determinants. The author notes that the most productive and well-balanced approach is based on the methodology of dialectical determinism. Its methods applied to the subject matter of the research allowed the author to make certain conceptual statements about the nature of the environmental crime and its determinants.

Keywords: Methodology; Determination; Environmental Crime; Research; Dialectical Determinism;

Стаття надійшла до редакції 10.07.2017.

УДК 343.985

P. Kubrak

**COMPARATIVE STUDY OF THE BEGINNING OF THE
CRIMINAL PROCEEDING IN UKRAINE UNDER
CODES OF CRIMINAL PROCEEDINGS OF UKRAINE
OF 1961 AND 2012**

*П.М. Кубрак,
кандидат юридичних наук,
доцент, адвокат Ради
адвокатів Київської області
м. Київ*

**ПОРІВНЯЛЬНЕ СПІВВІДНОШЕННЯ ПОЧАТКУ
КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ В УКРАЇНІ
ЗА КПК УКРАЇНИ 1961 ТА 2012 РОКІВ**

Постановка проблеми. Проведене у статті дослідження витоків трансформації кримінального судочинства України за судово-правовою реформою 1958 р. дає можливість простежити досягнення та недоліки формування судової системи, складовою частиною, якою було попереднє слідство України. Поставлені у той період питання щодо реформування досудового слідства є актуальними і сьогодні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. З'ясуванням зазначених проблем у різні періоди розвитку кримінального процесу України займалися такі вчені, як: Ю.П. Аленін, С.А. Альперт, М.І. Бажанов, Ю.М. Грошевий, А.Я. Дубинський, В.С. Кузьмічов, Є.Д. Лук'янчиков, В.Т. Маляренко, О.Р. Михайленко, А.М. Погорецький, Б.В. Романюк, О.Ю. Татаров, М.Є. Шумило та ін. Проте до цього часу зазначена проблема не знайшла свого належного вирішення.

Мета статті полягає у дослідженні історико-правових передумов становлення та розвитку досудового провадження в Україні.

Основні результати дослідження. Відповідно до ст. 2 чинного Кримінального процесуального кодексу України завданнями кримінального провадження є захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального

провадження, а також забезпечення швидкого, повного й неупередженого розслідування і судового розгляду для того, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура.

За КПК України 2012 р. першою стадією кримінального провадження є досудове розслідування. Для виконання завдань кримінального судочинства важливим є з'ясування сутності початку кримінального провадження: приводів і підстав. Вказане процесуальне явище є актуальною проблемою для теорії та практики кримінального судочинства, адже від обґрунтованості, законності, своєчасності початку кримінального провадження залежить успіх розкриття злочину та виконання завдань, які стоять перед досудовим провадженням.

Важливим є формування положень теорії та практики кримінального процесуального провадження щодо забезпечення своєчасного, законного й обґрунтованого початку досудового розслідування за КПК України 2012 року. Досягнення поставленої мети реалізується завдяки вирішенню таких основних наукових завдань: а) висвітлити генезу початку кримінального провадження в кримінальному процесуальному законодавстві України; б) у межах статті проаналізувати наукові підходи щодо сутності початку кримінального провадження в кримінальному процесі України й охарактеризувати сучасний стан розробленості цього питання; в) виходячи з порівняльного юридичного аналізу, з'ясувати сутність початку досудового розслідування за КПК України 2012 року.

Проблеми досудового провадження, зокрема питання з'ясування певних приводів і підстав ще до порушення кримінальної справи, початку кримінального провадження вивчали такі вчені, як Ю.М. Грошевой, В.С. Зеленецький, В.А. Колесник, О.Р. Михайленко, М.А. Погорецький, М.С. Строгович, М.Є. Шумило та інші.

Після прийняття 13 квітня 2012 року Верховною Радою Україною Кримінального процесуального кодексу України і визнання досудового розслідування початком кримінального провадження, виникає необхідність дослідження цього питання.

Однією з обов'язкових передумов успішного виконання завдань кримінального провадження, відповідно до ст. 2 зазначеного КПК України, є своєчасний, законний та обґрунтований початок кримінального провадження — досудового розслідування.

Зазначене процесуальне явище є однією з проблемних і дискусійних тем у теорії та практиці кримінального судочинства. Для з'ясування сутності початку провадження досудового розслідування за новим КПК України важливо дослідити еволюцію цього інституту в історії українського процесу. Ю.М. Грошевой, досліджуючи проблеми сучасного кримінального процесу, звертає увагу на те, що в період здійснення судових реформ в Україні «досить корисно звернутися до дореволюційного законодавства, яке втілило в собі багато прогресивних ідей, безсумнівно, цікавих, актуальних для майбутніх змін» [1, с. 11].

Так, Статут кримінального судочинства (далі СКС) 1864 р., як і прийнятий КПК України 2012 р., не передбачав стадії порушення кримінальної справи. Порушення кримінальної справи відповідно до ст. 297 СКС було юридичним актом уповноваженої на це службової особи про початок попереднього розслідування [1, с. 297].

25 грудня 1958 року Верховною Радою СРСР був прийнятий Закон «Про Основи кримінального судочинства СРСР», який у цілому відображав радянську модель кримінального процесу й ідеологію, притаманну колишньому СРСР, і сформував інститут порушення кримінальної справи. На думку М.А. Погорецького, післяреволюційний період розвитку кримінально-процесуального права характеризувався спрощеною процесуальною формою, зуженням компетенції досудового слідства та розширенням повноважень органів дізнання [8, с. 45].

Законом УРСР від 28 грудня 1960 року був прийнятий і набув чинності з 1 квітня 1961 року Кримінальний процесуальний кодекс України. Започаткована після 1917 р. тенденція щодо зближення дізнання з досудовим слідством знайшла свою реалізацію: поряд із досудовим слідством дізнання стало формою досудового розслідування (статті 4, 103, 104, 111 КПК України 1961 р.). Відповідно до статей 4, 5, 6, 94 – 96 КПК України 1961 р. чітко визначена система приводів і підстав порушення кримінальної справи. Згідно з положеннями статей 4, 5, 6, 94 КПК України 1991 р., підставою щодо порушення кримінальної справи є достатність даних, які вказують на наявність ознак злочину в діях фізичних осіб.

На відміну від дореволюційного процесу за СКС, кримінального процесу Франції, Англії та США, де порушення справи стосувалося винятково початку провадження кримінального судочинства, за КПК України 1961 р. в кримінально-процесуальному праві сформувався інститут порушення кримінальної справи. КПК України 1961 р. (статті 4, 96, 97, 99, 99-1, 101, 103, 104, 114 КПК) визначив учасників кримінального процесу, які були уповноважені приймати заяви і повідомлення про злочини, здійснювати їх перевірку та виносити за ними процесуальні рішення. Відповідно до статей 4, 94, 98, 99 цього Кодексу передбачено порушення кримінальної справи шляхом винесення постанови, яка, у свою чергу, виступає правовою підставою для провадження дізнання та досудового слідства.

Неможливо не звернути увагу на те, що після проведеної в 1958 р. в СРСР реформи кримінального судочинства в теорії і практиці кримінального процесу продовжилася дискусія стосовно сутності порушення кримінальної справи.

Так, вчені-процесуалісти вважають, що порушення кримінальної справи є самостійною, першою, початковою стадією кримінального процесу. Інші вчені підтримують думку про те, що порушення кримінальної справи є лише правовою підставою для початку провадження досудового розслідування. Значна частина вчених, виходячи з інтересів практики кримінального судочинства, припускає необхідність доказування до порушення кримінальної справи.

М.С. Строгович, М.В. Жогін, Ф.Н. Фаткулін, Н.М. Савгірова, В.М. Рошин, В.О. Іванов, М.М. Михеєнко, Б.О. Протченко, Л.М. Лобойко, Л.Д. Удалова, О.П. Кучинська та О.А. Кучинська в підручниках і навчальних посібниках обґрунтували право на існування інституту порушення кримінальної справи як стадії кримінального процесу, виходячи з існуючих в ній правовідносин, змісту її кримінально-процесуальної діяльності, притаманних їй самостійних завдань та відповідних рішень. Стадія порушення справи, на думку вчених, має право на проведення лише однієї слідчої дії — огляд місця події.

У 1971 р. Л.М. Карнеєва довела існування доказування ще до порушення кримінальної справи [5, с. 96]. Вказану наукове твердження розділяють такі процесуалісти, як С.А. Альперт, Ю.П. Аленін, А.І. Васильєв, А.К. Гаврилов, Б.М. Комаринець, В.О. Колодяжний, Є.Г. Коваленко. І.І. Мартинович, О.Р. Михайленко, Е. М. Светлаков, В. А. Стрємовський.

В. В. Назаров та Г. О. Омеляненко вважають, що перевірка заяв і повідомлень про злочин повинна здійснюватися за допомогою процесуальних засобів, визначених КПК України, а в іншому випадку засобами, що не передбачені кримінально-процесуальним законодавством. До останніх вони відносять засоби, вироблені практикою протидії злочинності (наприклад, вилучення предметів, особистий огляд і огляд речей та вилучення речей і документів [7, с. 213]. Така позиція вчених, на погляд автора, є досить непереконливою з точки зору відповідності таких способів вимогам допустимості. З іншого боку, такі способи перевірки суперечать положенням конституційної засади судочинства — законності.

У свою чергу, В.М. Тертишник, досліджуючи сутнісні властивості стадії порушення кримінальної справи, виходячи з післяреволюційної тенденції щодо найтіснішого поєднання оперативно-розшукових і кримінально-процесуальних повноважень, зробив висновок, що існує кримінально-процесуальне законодавство не повною мірою забезпечує виконання завдань, поставлених на цій стадії кримінального судочинства. Отже, науковець пропонує в кримінально-процесуальному праві замінити стадію порушення кримінальної справи стадією дізнання. Така новація, на думку вченого, поєднала б потенціали оперативно-розшукової та кримінально-процесуальної діяльності в інтересах виконання завдань, які постають на цій стадії кримінального процесу [9, с. 407].

Для з'ясування сутності цього питання виникає необхідність звернутися до історичного досвіду кримінального судочинства. Так, за СКС порушенню кримінальної справи передувало дізнання, що здійснювалося поліцією та жандармами. Змістом такої діяльності був кримінальний розшук. Вказане дізнання направлялося судовим слідчим та діяло в інтересах кримінального судочинства. Фактично таким шляхом пішов законодавець при проведенні реформи кримінального судочинства в 1958—1960 роках.

М.А. Погорецький використання результатів оперативно-розшукової діяльності в стадії порушення кримінальної справи обґрунтовує тим, що: а) держава до визначеного моменту не використовує громіздку комплексну процесуальну процедуру; б) забезпечуються законні інтереси осіб, щодо яких здійснюється перевірка, тому це запобігає можливому розголошенню обставин,

що ставлять під сумнів їх добре ім'я, ділову репутацію. З іншого боку, під час перевірки заяв і повідомлень про злочин певні обставини можуть бути перевірені винятково негласними оперативно-розшуковими заходами [8, с. 381].

На думку В.А. Колесника, складність використання результатів ОРД в інтересах кримінального судочинства зумовлена тим, що у вітчизняному КПК в жодній із статей не йдеться ні про матеріали, ні про результати ОРД, ні про оперативно-розшукову інформацію [6, с. 14].

У 2006 р. М.Є. Шумило та В.С. Ігнатко сформувавши тезу щодо недоцільності існування стадії порушення кримінальної справи, аргументуючи це тим, що до порушення кримінальної справи не здійснюється доказування та не реалізуються принципи кримінального процесу [4, с. 54].

Автор даної статті, поважаючи позицію тих вчених, які відстоюють думку щодо існування кримінально-процесуального доказування ще до порушення кримінальної справи, не може погодитися з такою точкою зору, оскільки пізнання до порушення кримінальної справи не відповідає існуючим вимогам кримінально-процесуального доказування, а встановлення істини до порушення кримінальної справи КПК України 1961 р. та судовою практикою не передбачено.

З іншого боку, вимоги щодо встановлення істини до порушення кримінальної справи попереднім КПК України та судовою практикою не передбачались. Автор дослідження виходить з того, що кримінально-процесуальне доказування в гносеологічному розумінні повинно сприйматися в контексті діалектичної взаємозумовленості та причинно-наслідкової залежності структурних його блоків — збирання (формуванням) фактичних даних, їх перевіркою та оцінкою. У зв'язку з цим сформульовані висновки про порушення кримінальної справи не можуть слугувати підставою для прийняття обґрунтованих і вмотивованих рішень щодо проваджуваної справи.

Аналіз змісту правових положень, закріплених в ч. 2 ст. 98 КПК України 1960 р. («Якщо на момент порушення кримінальної справи встановлено особу, яка вчинила злочин, кримінальну справу повинно бути порушено щодо цієї особи»), дає підстави вважати, що вони сприяють формуванню в органів дізнання, слідчого, прокурора та суду ще до порушення кримінальної справи упередженого внутрішнього переконання про винність конкретної особи у вчиненні злочину. Більше того, законодавець вимагає від вказаних учасників судочинства сформулювати своє припущення про винність особи у вчиненні злочину, навіть не на доказах, а на первинних матеріалах перевірки, отриманих заяв і повідомлень про злочин, в такому юридично важливому акті, як постанові про порушення кримінальної справи.

Виходячи саме з таких міркувань, М.С. Строгович у 1970 р. зазначав, що на першій, початковій стадії кримінального процесу кримінальна справа порушується не стосовно певної особи, а власне факту, події злочину, оскільки порушення кримінальної справи стосовно конкретної особи створює для цієї особи, з точки зору законності, недопустиме для неї становище [10]. Порушення кримінальної справи проти особи фактично призводить до такої процесуальної ситуації, в якій орган дізнання, слідчий, прокурор і суд задовго до винесен-

ня обвинувального вироку і набрання ним чинності ставляться в умови, за якими вони повинні поводитися з відповідною особою як з винною. Існуюча в КПК України 1961 р. позиція щодо порушення кримінальної справи стосовно особи не спонукає уповноважених учасників до з'ясування істини, винесення обґрунтованих і справедливих процесуальних рішень. У цілому такий підхід законодавця суперечить правовим положенням конституційної засади судочинства — презумпції невинуватості, закріпленої в ч. 1 ст. 62 Основного Закону України.

В.П. Даневський понад сто років тому зазначав, що наукова істина досягається завдяки неупередженості дослідника. Вона дає йому змогу ретельно збирати докази pro і contra та на їх підставі висувати і ретельно перевіряти гіпотези. Але саме ця упередженість учасників кримінально-процесуального доказування робить таке доказування не науковим, а тільки схожим на нього [2, с. 30].

За ч. 10 ст. 3 КПК України 2012 р. змістом кримінального провадження є досудове розслідування та судове провадження, процесуальні дії у зв'язку з вчиненням діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність.

Відповідно до ч.1 ст.214 КПК України від 2012 р. кримінальне провадження, як і в КПК України 1961 р. (ст. 94), бере початок з моменту отримання уповноваженими на те державою службовими особами й органами заяв і повідомлень про вчинене кримінальне правопорушення. Виходячи з юридичного порівняльного аналізу норм про порушення кримінальної справи, закріпленого в статтях 94 — 100 в КПК України 2012 р., спільним для них є приводи та підстави для прийняття відповідних процесуальних рішень.

Так, за ч.1 та 2 ст.214 КПК України від 13. 04. 2012 слідчий, прокурор невідкладно, але не пізніше 24 годин після подання заяви, повідомлення про кримінальне правопорушення або після самостійного виявлення ним з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, зобов'язаний внести відповідні відомості до Єдиного реєстру досудового розслідування та розпочати розслідування.

У свою чергу, за ч. 2 КПК України 2012 р. досудове розслідування розпочинається з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудового розслідування. За ч. 3 КПК 2012 р. здійснення досудового розслідування до внесення відомостей до реєстру або без такого внесення не допускається і тягне за собою відповідальність, встановлену законом.

Виняток, як і для Статуту кримінального судочинства 1864 р., зроблено в ч. 3 ст. 214 КПК України 2012 р. для огляду місця події, який може бути проведений у невідкладних випадках до внесення відомостей, але вони повинні бути внесені негайно після завершення огляду.

За змістом ст. 94 КПК України 1961 р. такі вимоги стосуються прийняття рішення про порушення кримінальної справи, яка, у свою чергу, слугує також правовою підставою для початку досудового розслідування та проведення слідчих дій. З іншого боку, аналіз змісту положень ч. 5 ст. 214 КПК

України від 2012 р. свідчить, що підставою для початку досудового розслідування є процесуальне рішення слідчого або прокурора про внесення до Єдиного реєстру досудового розслідування відомостей про кримінальне правопорушення.

На думку автора, відмінними ознаками внесення відомостей про кримінальне правопорушення в Єдиний реєстр досудового розслідування від стадії порушення кримінальної справи є: 1) пряме зазначення законодавця, що досудове розслідування є початковою стадією кримінального процесу; 2) різниця процесуальною формою – відсутня вимога про складання постанови про прийняття такого процесуального рішення; 3) строками перевірки заяв і повідомлень про злочини та кримінальні правопорушення: за КПК України 1960 р. – до 10 днів, а за КПК України 2012 р. обмежується термінами: «негайно» або «24 годинами»; 4) способами перевірки заяв, повідомлень про злочин та про кримінальні правопорушення. Так, ст. 97 КПК України 1960 р. передбачена система способів перевірки наявності законних приводів і підстав до порушення кримінальної справи. З іншого боку, КПК України 2012 р. не передбачає як конкретної системи приводів для початку кримінального провадження, так і системи способів встановлення підстав для початку кримінального провадження.

Висновки. Таким чином, внесення до Єдиного реєстру досудового розслідування відомостей про кримінальне правопорушення є правовою підставою для початку провадження досудового розслідування. Положення інституту про початок кримінального провадження в КПК України 2012 р. порівняно з КПК України 1961 р. створюють більше умов для розкриття злочину у зв'язку з тим, що мінімально наближає початок досудового розслідування до події злочину, що, у свою чергу, сприяє реальному виконанню завдань кримінального провадження із забезпечення швидкого розкриття злочину.

Положення інституту початку кримінального провадження – досудового розслідування за КПК України 2012 р. дають можливість у більшій мірі забезпечити захист інтересів держави, суспільства, охорони прав і законних інтересів учасників кримінального провадження.

Положення інституту порушення кримінальної справи за КПК України 1961 р. у багатьох питаннях були відображенням радянської моделі кримінального процесу та радянської негативної практики протидії злочинності, що проявлялося у приховуванні реального рівня злочинності, фальсифікації показників розкриття злочинів.

Положення інституту початку кримінального провадження поряд з усуненням з КПК України 1961 р. інститутів порушення кримінальної справи та додаткового розслідування створює реальну можливість для встановлення істини у справі, спонукає слідчого та суд до справедливого вирішення справи по суті [12; 13; 14; 15].

З іншого боку, правові положення КПК 2012 р. про початок кримінального провадження сприяють скороченню процесуальних строків і створюють умови для виконання завдань кримінального провадження, передбачених ст. 2 КПК України 2012 р.

У новому КПК України 2012 р. стосовно приводів до початку кримінального провадження — досудового розслідування доцільно використати історичний досвід приводів до початку кримінального провадження та критеріїв їх визначення, які існували в Статуті кримінального судочинства 1864 р. та КПК України 1961 року.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Грошевой Ю.М.* Судове слідство за Статутом кримінального судочинства 1864 р. / Ю.М. Грошевой // Вісник Академії правових наук України. — 1995. — С. 11.
2. *Даневский В.П.* Наше предварительное следствие, его недостатки и реформа / В.П. Даневский. — К., 2003. — 142 с.
3. *Зеленецкий В.С.* Возбуждение уголовного дела / В.С. Зеленецкий — Х., 1988. — 340 с.
4. *Ігнатко В.С.* Порухення кримінальної справи за матеріалами оперативно-розшукової діяльності / В.С. Ігнатко — К. : НА СБ України, 2006. — 190 с.
5. *Карнеева Л.М.* Доказывание при отказе в возбуждении уголовного дела / Советское государство и право. — 1975. — № 2. — С. 96 — 98.
6. *Колесник В.А.* Робота на спеціальну тему / В.А. Колесник. — К. : Наук. — вид. відділ НА СБ України, 2007. — 199 с.
7. *Назаров В.В.* Кримінальний процес України. Загальна частина [Текст] : Навч. посіб. / В.В. Назаров, М.М. Руденко. — К. : Текст, 2004. — 208 с. 8. *Погорецький М.А.* Функціональне призначення оперативно-розшукової діяльності у кримінальному процесі : моногр. А.М. Погорецький. — Арсіс, ЛТД, 2007. — 576 с.
9. *Тертишник В.М.* Науково-практичний коментар до Кримінально-процесуального кодексу України / В.М. Тертишник. — К. : А.С.К., 2007. — 1056 с.
10. *Строгович М.С.* Курс советского уголовного процесса / М.С. Строгович. — М., 1970 — Т. 2 — 516 с.
11. Устав уголовного судопроизводства. — 10-е изд-е. — Спб, 1910. — 950 с.
12. Editoriaj Coment : Concern over Kiev — Financiaj Tlmes — 2002. — 21 oktober.
13. *Gtoffreu de O. Wajker.* The Rule of Jaw: foundation of constution democracy. — Carlton, Vic., — 1988 — P. 86.

REFERENCES

1. *Hroshevoi Yu.M.* Sudove slidstvo za Statutom kryminalnoho sudochynstva 1864 r. / Yu.M. Hroshevoi // Visnyk Akademii pravovykh nauk Ukrainy. — 1995. — S. 11.
2. *Danevskij V.P.* Nashe predvaritel'noe sledstvie, ego nedostatki i reforma / V.P. Danevskij. — K., 2003. — 142 s.
3. *Zeleneckij V.S.* Vozbuzhdenie ugovnogo dela / V.S. Zeleneckij — H., 1988. — 340 s.
4. *Ihnatko V.S.* Porushennia kryminalnoi spravy za materialamy operatyvno-rozshukovoi diialnosti / V.S. Ihnatko — K. : NA SB Ukrainy, 2006. — 190 s.
5. *Karneeva L.M.* Dokazyvanie pri otkaze v vozbuzhdenii ugovnogo dela / Sovetskoe gosudarstvo i pravo. — 1975. — № 2. — S. 96 — 98.
6. *Kolesnyk V.A.* Robota na spetsialnu temu / V.A. Kolesnyk. — K. : Nauk.-vyd. viddil NA SB Ukrainy, 2007. — 199 s.
7. *Nazarov V.V.* Kryminalnyi protses Ukrainy. Zahalna chastyna [Tekst] : Navch. posib. / V.V. Nazarov, M.M. Rudenko. — K. : Tekst, 2004. — 208 s.

8. *Pohoretskyi M.A.* Funktsionalne pryznachennia operatyvno-rozshukovoi diialnosti u kryminalnomu protsesi : monohr. A.M. Pohoretskyi. — Arsis, LTD, 2007. — 576 s.
9. *Tertyshnyk V.M.* Naukovo-praktychnyi komentar do Kryminalno-protsesualnoho kodeksu Ukrainy / V.M. Tertyshnyk. — K. : A.S.K., 2007. — 1056 s.
10. *Strogovich M.S.* Kurs sovetskogo ugovolnogo processa / M.S. Strogovich. — M., 1970 — T. 2 — 516 s.
11. Ustav ugovolnogo sudoproizvodstva. — 10-e izd-e. — Spb, 1910. — 950 s.
12. Editorij Coment : Concern over Kiev — Financij Tlmes — 2002. — 21 oktober.
13. *Gtoffreu de O. Wajker.* The Rule of Jaw: foundation of constution demokracyy. — Carlton, Vic., — 1988 — P. 86.

Кубрак П.М. Порівняльне дослідження початку кримінального провадження в Україні за КПК України 1961 та 2012 років

У статті здійснено дослідження теоретичних і практичних питань розвитку та становлення інституту початку кримінального провадження в Україні. Автор аналізує досягнення та недоліки формування судової системи, складовою частиною якої було попереднє слідство України.

Ключові слова: порушення кримінальної справи, кримінальне провадження, початок кримінального провадження, кримінальне процесуальне доказування.

Кубрак П.Н. Сравнительное исследование начала уголовного производства в Украине по УПК Украины 1961 и 2012 годов

В статье проведено исследование теоретических и практических вопросов развития и становления института начала уголовного производства в Украине. Автор анализирует достижения и недостатки формирования судебной системы, составной частью которой было предварительное следствие Украины.

Ключевые слова: возбуждение уголовного дела, уголовное производство, начало уголовного производства, уголовное процессуальное доказывание.

Kubrak P. Comparative Study of the Beginning of the Criminal Proceeding in Ukraine under Codes of Criminal Proceedings of Ukraine of 1961 and 2012

In this article, the study of the theoretical and practical issues of the implementation and development of the institution of the beginning of the criminal proceeding in Ukraine is conducted. This research allows following the achievements and limitations of the formation of the judicial system, which included preliminary investigation in Ukraine.

Keywords: Initiation of a Criminal Case; Criminal Proceeding; Beginning of a Criminal Proceeding; Proving Criminal Proceeding

Стаття надійшла до редакції 02.06.2017.

Видавничо-редакційна рада і редакційна колегія журналу
«Юридична наука», колектив ВНЗ «Національна академія управління»
вітає з Днем народження члена-кореспондента НАПрН України

ЛИТВАК ОЛЕГ МИХАЙЛОВИЧ

Народився 28 серпня 1949 року в с. Олещина Тлумацького р-ну Івано-Франківської обл. У 1974 р. закінчив Харківський юридичний інститут (нині — Національний університет «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»). З 1974 р. по 1998 р. працював у органах Прокуратури СРСР і Прокуратури України, де пройшов шлях від слідчого міської прокуратури до старшого слідчого з особливо важливих справ при Генеральному прокурорі СРСР та заступника начальника Головного управління з розслідування особливо важливих справ Генеральної прокуратури СРСР, від прокурора міста до першого заступника Генерального прокурора України та виконувача обов'язків Генерального прокурора України. З 1996 р. по 1998 р. — помічник Президента України з правових питань, голова Координаційного комітету по боротьбі з корупцією і організованою злочинністю, перший директор Національного бюро розслідувань (НБР). У 1998 р. обирався народним депутатом України III скликання, був заступником Голови Комітету з національної безпеки та оборони. З 2007 р. — радник Президента України з правових питань, з 2009 р. — в Адміністрації Президента України, керівник Головної служби з питань діяльності правоохоронних органів, одночасно — провідний науковий співробітник відділу проблем кримінального права, кримінології та судустрою Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, завідувач кафедри теорії діяльності та управління в органах прокуратури Національної академії прокуратури України. З жовтня 2014 року - ректор Національної академії прокуратури України.

У 1997 р. захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук на тему: «Злочинність в Україні: стан, тенденції, заходи протидії», у 2002 р. — дисертацію на здобуття наукового ступеня доктора юридич-

них наук на тему: «Державний контроль за злочинністю (кримінологічний аспект)». Науковий ступінь доктора юридичних наук присуджено у 2002 році. Вчене звання професора присвоєно у 2004 році. Був обраний членом-кореспондентом Академії правових наук України (нині — Національна академія правових наук України) у 2008 році. 09.2007—02.2008 — радник Президента України. 02.08.2008—2010 року — керівник Головної служби з питань діяльності правоохоронних органів Секретаріату Президента України при президентові В. Ющенку. З квітня по жовтень 2014 року — старший помічник Генерального прокурора з особливих доручень.

Напрями наукової діяльності — кримінальне право, кримінологія, кримінально-виконавче право, соціологія, кримінальна психологія, судоустрій та організація роботи правоохоронних органів. Опубліковано понад 100 наукових праць, серед яких ряд монографій, підручників, навчальних посібників: «Злочинність. Її причини та профілактика» (1997), «Прокурорський нагляд в Україні» (1998), «Функції прокурора України» (1999), «Державний вплив на злочинність» (2000), «Держава і злочинність» (2004), «Запобігання наркозлочинності неповнолітніх в Україні кримінально-правовими засобами» (2011), «Основи прокурорської діяльності» (у співавт., 2011), «Організація роботи органів прокуратури України з розгляду і вирішення звернень та особистого прийому громадян: навчальний посібник» (у співавт., 2011).

Звання та нагороди: Позаштатний радник Президента України (06.1999—01.2000); член Координаційної ради з питань судово-правової реформи при Президентові України (10.1997-07.2000). Професор права Міжнародного інституту лінгвістики і права. Член правління Української кримінологічної асоціації (з 1999 р.), заступник голови Союзу юристів України. Був членом СДПУ (О), Української партії «Єдність». Почесний працівник прокуратури (1996). Заслужений юрист України (10.1996). Заслужений діяч науки і техніки України (2009). Класний чин — державний радник юстиції України (10.1997). «Людина року — 1998» в номінації «Юрист року». Повний кавалер ордена «За заслуги»: Орден «За заслуги» III (04.1998), II (08.1999), I ступенів (06.2008). Отримав Подяку Генерального прокурора України до дня прокуратури України та святкування 20-річчя прокуратури України (2011). Державний службовець 1-го рангу.

Колектив ВНЗ «Національна академія управління», редакційна рада і редакційна колегія щиро вітає Олега Михайловича Литвака з Днем народження, бажають йому міцного здоров'я, щастя, творчого та фізичного довголіття і подальших успіхів у його багатогранній діяльності.

З глибокою повагою
Від імені колективу
«Національної
академії управління»
ректор С.А. ЄРОХІН

*Головний редактор
наукового фахового журналу
«Юридична наука»,
перший проректор,
доктор юридичних наук, професор*
В.К. Матвійчук

Видавничо-редакційна рада і редакційна колегія журналу
«Юридична наука», колектив ВНЗ «Національна академія управління»
вітає з Днем народження члена-кореспондента (академіка) НАПрН України

ПАНОВ МИКОЛА ІВАНОВИЧ

Народився 7 серпня 1940 року в с. Берека Первомайського р-ну Харківської обл. У 1966 р. закінчив Харківський юридичний інститут (нині — Національний університет «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»). У 1965—1970 рр. працював слідчим прокуратури Чугуївського р-ну Харківської обл. У 1972 р. закінчив аспірантуру Харківського юридичного інституту, в якому у подальшому пройшов трудовий шлях від асистента до професора. З 1974 р. по 1981 р. — заступник декана заочного факультету, з 1987 р. по 2007 р. — проректор з наукової роботи. З 2000 р. і досьогодні — завідувач кафедри кримінального права № 2.

У 1973 р. захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук на тему: «Кримінальна відповідальність за заподіяння майнової шкоди шляхом обману чи зловживання довірою» (спеціальність 12.00.08), у 1976 р. присвоєно вчене звання доцента. У 1987 р. захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук на тему: «Основні проблеми способу вчинення злочину в радянському кримінальному праві» (спеціальність 12.00.08). Наукове звання професора присвоєно у 1989 році. У 1993 р. обраний членом-кореспондентом АПрН України (нині — Національна академія правових наук України), у 2000 р. — дійсним членом (академіком).

Основні напрями наукової діяльності — розроблення проблем вчення про злочин, законодавчої техніки кримінального права, відповідальності за окремі види злочину. Ряд праць присвячено проблемам теорії та філософії і соціології права. Опублікував понад 300 наукових праць, серед яких:

«Уголовная ответственность за причинение имущественного ущерба путем обмана или злоупотребления доверием» (1977), «Квалификация преступлений, совершаемых путем обмана» (1980), «Способ совершения преступления и уголовная ответственность» (1982), «Квалификация насильственных преступлений» (1985), «Квалификация преступлений, совершаемых путем обмана и злоупотребления доверием» (1987), «Понятійні апарати наук кримінального циклу: співвідношення і взаємозв'язок» (2000), «Настільна книга слідчого» (кер. авт. кол., 2003, 2007, 2008, 2010), «Методологічні засади дослідження проблем Особливої частини кримінального права» (2009) та ін. Співавтор підручників «Кримінальне право України: Загальна частина» (2001, 2004, 2007, 2010) та «Кримінальне право України: Особлива частина» (2001, 2004, 2007, 2010), «Конфліктологія» (2002), «Філософія права: Хрестоматія» (2002), «Соціологія права» (2003), «Філософія права» (2003), «Політологія» (2005), а також науково-практичних коментарів до Кримінального кодексу України (2002, 2004, 2006, 2008), «Злочини проти встановленого порядку несення військової служби (військові злочини): навчальний посібник» (у співавт., 2011), «Навчально-методичний посібник для самостійної роботи та практичних занять з навчальної дисципліни «Кримінальне право України (Загальна частина)» (у співавт., 2012), «Навчально-методичний посібник для самостійної роботи та практичних занять з навчальної дисципліни «Кримінальне право України» (Особлива частина)» (у співавт., 2012).

Брав участь у розробленні проекту Конституції України, ряду проектів постанов Пленуму Верховного Суду України, проектів законів, зокрема «Про прокуратуру», «Про міліцію», «Про нормативно-правові акти України», перебував у складі робочих груп Кабінету Міністрів України з розроблення проекту Кримінального кодексу України та ін. Був експертом (1992–1997) напрямів «Торгівля людьми» і «Комп'ютерна злочинність» у рамках науково-дослідницької програми в межах українсько-американської співпраці між Національним інститутом юстиції Департаменту юстиції США та АПРН України у сфері боротьби з організованою злочинністю та корупцією. У 1997–2000 рр. — заступник голови Експертної ради ВАК України з юридичних наук; з 1988 р. по 2007 р. — голова спеціалізованої вченої ради Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого» з присудження наукового ступеня доктора юридичних наук; з 1966 р. по 2007 р. — голова Експертної ради з юридичних наук Міністерства освіти і науки України; член консультативної ради Верховного Суду України, член редакційної колегії наукового фахового журналу «Юридична наука» та ін.

Заслужений діяч науки і техніки України (1995). Нагороджений орденom «За заслуги» III ступеня (2002), Почесною грамотою Президії Верховної Ради РРФСР (1990). Лауреат Державної премії України в галузі науки і техніки (2006), лауреат Премії імені Ярослава Мудрого (2002), старший радник юстиції, Почесний працівник Прокуратури (2005), Заслужений професор Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого», Почесний громадянин Первомайського р-ну Харківської обл. (2001) та

м. Первомайська (2004), нагороджений Грамотою Харківської обласної державної адміністрації (2012).

Колектив ВНЗ «Національна академія управління», редакційна рада і редакційна колегія щиро вітає Миколу Івановича Панова з Днем народження, бажають йому міцного здоров'я, щастя, творчого та фізичного довголіття і подальших успіхів у його багатогранній діяльності.

З глибокою повагою

*Від імені колективу
«Національної
академії управління»
ректор С.А. ЄРОХІН*

*Головний редактор
наукового фахового журналу
«Юридична наука»,
перший проректор,
доктор юридичних наук, професор
В.К. Матвійчук*

Видавничо-редакційна рада і редакційна колегія журналу
«Юридична наука», колектив ВНЗ «Національна академія управління»
вітає з Днем народження члена-кореспондента НАПрН України

СТРЕЛЬЦОВ ЄВГЕН ЛЬВОВИЧ

Народився 18 серпня 1949 року в м. Одеса. В 1973 р. закінчив юридичний факультет Одеського державного (зараз національного) університету імені І.І. Мечникова. За час роботи в Одеському національному університеті імені І.І. Мечникова працював на посадах старшого викладача, доцента, професора кафедри кримінального права, кримінального процесу і криміналістики, першим проректором юридичного інституту при університеті, а з 1998 р. працював проректором університету з навчальної роботи та завідувачем кафедри кримінального права, кримінального процесу та криміналістики. З червня 2013 року по цей час — вчений секретар Південного регіонального центру Національної академії правових наук України, професор кафедри міжнародного права та міжнародних відносин НУ «Одеська юридична академія».

У 1981 р. захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук на тему: «Відповідальність за обман замовників за кримінальним правом». Звання доцента отримав у 1987 році. У 1992 р. захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук на тему: «Проблеми кримінальної відповідальності за злочини в сфері підприємництва». Вчене звання професора отримав у 1995 році. Дисертацію на здобуття наукового ступеня доктора теології «Релігія у світській державі: філософсько-правове дослідження» захистив у 2010 році. Обраний членом-кореспондентом Національної академії правових наук України у 2010 році. Член науково-методичної комісії з права Міністерства освіти і науки, член Експертної ради ВАК України, член міжнародної асоціації з кримінального права (Париж) та міжнародної асоціації кримінологів (Москва).

Напрями наукових досліджень — теорія і філософія права, теологія, методологія, міжнародне, зарубіжне, національне кримінальне право та кримінологія. Автор понад 200 наукових праць, у тому числі чотирьох монографій (трьох особистих та однієї колективної), більше 30 підручників, курсів лекцій та навчальних посібників. В останні роки надруковано такі праці: «Экономическая преступность в Украине» (1997), «Економічні злочини: теоретичний погляд. Монографія» (2001), «Уголовный кодекс Украины: научно-практический комментарий» (відп. ред.) (2005), «Уголовное право Украины. Общая и особенная части. Учебник» (відп. ред.) (2006), «Международное право XXI века. Монография» (у співавт., 2006), «Економічні злочини: внутрідержавні та міжнародні аспекти» (2007), «Кримінальне право України. Загальна частина. Підручник» (відп. ред.) (2009), «Кримінальне право України. Особлива частина. Підручник» (відп. ред.) (2009), «Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар» (відп. ред.) (2010), «Гармоническое развитие систем — третий путь человечества» (у співавт., 2011), «Уголовное право Украины. Учебное пособие для подготовки к экзаменам» (у співавт., 2011), «Незаконне переправлення осіб через державний кордон України: склад злочину. Конспект лекцій» (у співавт., 2011), «Частноправовые отношения в условиях глобализации: проблемы теории и практики: коллективная монография» (у співавт., 2012), «Кримінальне право України. Навчальний посібник для підготовки до іспитів» (у співавт., 2012), «Уголовное право Украины: Общая и Особенная части. Учебное пособие» (у співавт., 2012).

Переможець американського Фулбрайтівського конкурсу (1998—1999), конкурсів Німецького офісу академічних обмінів — DAAD (2001) та Німецького наукового товариства імені Макса Планка (тричі: 1996, 2009, 2013). Неодноразово запрошувався для читання лекцій в університети Федеративної Республіки Німеччини, США, Канади, Угорщини. Має наукові праці та видання в зарубіжних наукових виданнях. Головний редактор наукового фахового журналу «Правова держава», член редакційної колегії наукового фахового журналу «Юридична наука», член Національної спілки журналістів України.

Заслужений діяч науки і техніки України (2002), нагороджений орденами «За заслуги» III, II ступенів (2007, 2009) та державними медалями. Відмінник освіти України (1997). Має Подяку Кабінету Міністрів України, низку відомчих, громадських та церковних нагород, а саме: за особистий внесок в розвиток богословської науки має церковні нагороди: орден Нестора Літописця 2 ступеня (2011), орден Святителя Димитрія (2013), медаль Святого Андрія Первозванного (2010).

Три строки був членом Експертної ради Вищої Атестаційної Комісії України (зараз департаменту атестації кадрів вищої кваліфікації МОН України), три строки членом експертної ради Державної акредитаційної комісії України.

Віце-президент Української кримінологічної асоціації (Харків); член Координаційного бюро з кримінального права Національної академії Правових наук України (Харків), член Української асоціації міжнародного права (Київ), член Міжнародної асоціації кримінального права (Париж), член Української

асоціації кримінального права (Харків), член Національної спілки журналістів України.

Колектив ВНЗ «Національна академія управління», редакційна рада і редакційна колегія щиро вітає Євгена Львовича Стрельцова з Днем народження, бажають йому міцного здоров'я, щастя, творчого та фізичного довголіття і подальших успіхів у його багатогранній діяльності.

З глибокою повагою

*Від імені колективу
«Національної
академії управління»
ректор С.А. ЄРОХІН*

*Головний редактор
наукового фахового журналу
«Юридична наука»,
перший проректор,
доктор юридичних наук, професор
В.К. Матвійчук*

ЮРИДИЧНА НАУКА

JURIDICAL SCIENCE

НАУКОВИЙ ЮРИДИЧНИЙ ЖУРНАЛ

ЗАПРОШУЄМО ДО СПІВРОБІТНИЦТВА

Вищий навчальний заклад «Національна академія управління» видає з 2010 року періодичний науковий юридичний журнал «Юридична наука». Журнал внесено в оновлений перелік фахових видань з юридичних наук постановою Атестаційної колегії Міністерства освіти і науки України № 153 від 14.02.2014, крім того, журнал 20 квітня 2011 року зареєстровано в Міжнародному центрі періодичних видань (ISSN International Centre м. Парижі); журнал зареєстровано та проіндексовано у таких міжнародних наукометричних каталогах і базах даних: Index Copernicus – з 1 січня 2014 року; Safetylit – з 17 серпня 2016 року; HeinOnline (William S. Hein & Co., Inc.) – з 27 липня 2017 року.

З моменту свого заснування журнал став сполучною ланкою між науковцями і практиками, які працюють у науково-дослідних закладах, вищій школі, юриспруденції, державних установах України і зарубіжжя, між усіма тими, хто переймається проблемами розвитку юридичної науки, європейськими інтеграційними прагненнями. Журнал має на меті пропагувати публікації авторів як всередині держави Україна, так і за кордоном, а тому в списку поданих джерел має бути не менше п'яти англомовних посилань. Активна участь у наукових публікаціях на шпальтах журналу сприяє розвитку фундаментальних і прикладних досліджень з усіх напрямків юридичних наук, посиленню впливу права на вирішення правових, політичних, соціальних, екологічних, організаційних та інших проблем розвитку суспільства, держави, входження України в європейський і світовий простір.

Журнал є дуже цікавим для науковців, докторантів, аспірантів, здобувачів, студентів, національного господарства, працівників правоохоронних органів, суддів, державних службовців і всіх тих, хто цікавиться правом.

РУБРИКИ ЖУРНАЛУ «ЮРИДИЧНА НАУКА»

- Загальні проблеми розвитку юридичної науки
- Методологія сучасної юридичної науки
- Питання теорії прав людини та правої держави
- Теорія та історія держави і права
- Філософія та соціологія права
- Міжнародне право. Право Європейського Союзу та порівняльне правознавство
- Конституційне право
- Адміністративне, фінансове, податкове право та адміністративне судочинство
- Цивільне, сімейне, міжнародне приватне право та цивільне процесуальне право
- Національна безпека та військове право
- Кримінальне право, кримінологія, кримінально-виконавче право; кримінальне процесуальне право та криміналістика
- Судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність
- Господарське та господарське процесуальне право
- Земельне, аграрне та екологічне право
- Трудове право та право соціального захисту

Періодичність видання — 12 разів на рік. Журнал видається українською, російською, англійською мовами, анотації — українською, російською й англійською мовами. Матеріали, що надходять для публікації в журналі, проходять рецензування членами редакційної колегії, розглядаються та рекомендуються Вченою радою ВНЗ «Національна академія управління».

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ:

Україна, 03151, м. Київ, вул. Ушинського, 15,

e-mail: har_2008@ukr.net

<http://legal.nam.edu.ua/about.html>

JURIDICAL SCIENCE

SCIENTIFIC JOURNAL OF LAW

WELCOME TO COOPERATE

Higher education institution «National Academy of Management» issues since 2010 periodic research legal journal «Juridical science».

The journal is included in the updated list of professional publications on legal sciences Resolution Certifying Board of the Ministry of Education and Science of Ukraine № 153 from 02.14.2014. The journal is represented and indexed in following international scientometric directories and databases: Index Copernicus – since 01/01/2014; SafetyLit – since 08/17/2016; Social Science Research Network (SSRN) – since 10/17/2016; HeinOnline (William S. Hein & Co., Inc.) – since 07/27/2017.

Since its inception, the magazine has become a link between academics and practitioners who work in research institutions, higher education, jurisprudence, public institutions in Ukraine and abroad, between all those involved in the development of legal science, European integration aspirations. The magazine aims to promote the publication of authors both within the State of Ukraine and abroad, and so the list provided by the source must be at least five English-language references.

Active participation in scientific publications in the journal promotes the development of basic and applied research in all areas of juridical sciences, strengthening the influence of the right to address the legal, political, social, environmental, organizational and other problems of society, the state, the entry of Ukraine into the European and world space.

The magazine is very interesting for scientists, doctoral students, graduate students, applicants, law enforcement officials, judges, civil servants and all those who are interested in law.

JOURNAL HEADLINES:

- Common problems of development juridical science
- The methodology of modern juridical science
- Problems in the theory of human rights and law-governed state
- Theory and History of State and Law
- Philosophy and Sociology of Law
- International law. European Union Law and comparative jurisprudence
- Constitution Law
- Administrative, financial, tax law and administrative proceedings
- Civil, family, private international law and civil procedure law
- National security and military law
- Criminal law, Criminology, Criminal Executive Law, Criminal Procedural Law and Criminalistics
- Forensic examination; operatively-search activity
- Commercial law and Commercial procedure law
- Statewide, agricultural and environmental law
- Labor Law and Social Security Law

Periodicity – 12 times a year. The magazine is published in Ukrainian, Russian, English languages, annotations – Ukrainian, Russian and English.

Materials submitted for publication in the journal are reviewed by members of the editorial board, reviewed and recommended by the Academic Council of the University of «National Academy of Management».

<http://legal.nam.edu.ua/about.html>

НАУКОВИЙ ЮРИДИЧНИЙ ЖУРНАЛ «ЮРИДИЧНА НАУКА»

УДК 34

Заснований 28.02.2011. Виходить щомісяця.

Свідоцтво про реєстрацію: серія KB № 20692-10492 ПР від 28.04.2014.

ISSN 2222-5374

Журнал 20 квітня 2011 року зареєстровано в Міжнародному центрі періодичних видань (ISSN International Centre, м. Париж), також журнал зареєстровано та проіндексовано у таких міжнародних наукометричних каталогах і базах даних:

Index Copernicus – з 01 січня 2014 року; Safetylit – з 17 серпня 2016 року;

Social Science Research Network (SSRN) – з 17 жовтня 2016 року;

HeinOnline (William S. Hein & Co., Inc.) – з 27 липня 2017 року.

Наказом Міністерства освіти і науки № 153 від 14.02.2014 «Про затвердження рішень Атестаційної колегії Міністерства освіти і науки щодо діяльності спеціалізованих вчених рад від 14 лютого 2014 року», відповідно до підпунктів 35 і 36 пункту 4 Положення про Міністерство освіти і науки України, затвердженого Указом Президента України від 25 квітня 2013 року № 240, Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 року № 567, Положення про спеціалізовану вчену раду, затвердженого наказом Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 14 вересня 2011 року № 1059, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України від 10 жовтня 2011 року за № 1170/19908, Положення про атестаційну колегію Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України, затвердженого наказом Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 14 вересня 2011 року № 1059, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України від 10 жовтня 2011 року за № 1169/19907, Порядку формування Переліку наукових фахових видань України, затвердженого наказом Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 17 жовтня 2012 року № 1111, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України від 02 листопада 2012 року за № 1850/22162, та на підставі рішення Атестаційної колегії Міністерства освіти і науки України №153 від 14 лютого 2014 року науковий юридичний журнал «ЮРИДИЧНА НАУКА» включений до Переліку наукових фахових видань України згідно зі списком.

ЗАСНОВНИК І ВИДАВЕЦЬ:

Вищий навчальний заклад «Національна академія управління»

Україна, 03151, м. Київ, вул. Ушинського, 15.

Голова редакційно-видавничої ради С.А. Єрохін.

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 4714 від 23.04.2014.

Головний редактор: Матвійчук Валерій Костянтинович,

доктор юридичних наук, професор, заслужений працівник народної освіти України, перший проректор ВНЗ «Національна академія управління».

Заступник головного редактора: Харь Інна Олексіївна,

кандидат юридичних наук, доцент, заступник завідувача кафедри кримінального права, кримінології, цивільного та господарського права ВНЗ «Національна академія управління».

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ:

Україна, 03151, м. Київ, вул. Ушинського, 15

Тел.: (044) 242-10-84; (044) 242-10-74

З приводу публікації статей авторам необхідно звертатися до секретаря журналу

Савенкової Тетяни Гаріївни

E-mail: tanya_saven@ukr.net

E-mail: tanya_saven@ukr.net; har_2008@ukr.net

www.legal.nam.edu.ua.

ВИМОГИ ДО НАУКОВИХ ПУБЛІКАЦІЙ

Відповідно до постанови президії Вищої атестаційної комісії України №7D05/1 від 15 січня 2003 року «Про підвищення вимог до фахових видань, внесених до переліків ВАК України» наукова стаття повинна бути актуальною, з виразно окресленою проблематикою, містити наукові положення, розроблені особисто автором, висновки про наукове та практичне значення наукової розробки.

Стаття має включати такі необхідні елементи:

1. Визначення УДК (вказати назву галузі права).
2. Назва статті (англійською, українською та російською мовами).
3. Ініціали і прізвища авторів англійською, українською та російською мовами.
4. Анотацію англійською, українською та російською мовами.
5. Ключові слова (5–6 слів/ключових словосполучень англійською, українською та російською мовами).

6. Структура текстової частини:

- постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими практичними завданнями;
  - визначення окремих питань, що не вирішені в обраній для дослідження проблемі;
  - аналіз останніх досліджень і публікацій, на які спирається автор;
  - формулювання цілей статті;
  - виклад основних обґрунтованих результатів дослідження;
  - висновки з даного дослідження;
  - внутрішня структуризація (розділи з назвами або виділені частини).
- У статті повинно бути не менше 15 посилань. Посилання на ту чи іншу працю у тексті повинні позначатися в дужках за порядковим номером цієї праці в списку використаних джерел з вказівкою на відповідну сторінку (ІЗ, с. 12).

• Список використаних джерел у кінці статті складається відповідно до вимог державного стандарту України ДСТУ ГОСТ 7.1:2006 «Система стандартів з інформації, бібліотечної та видавничої справи. Бібліографічний запис. Бібліографічний опис. Загальні вимоги та правила складання». Крім того, у списку джерел має бути не менше 5 англомовних посилань.

• Після списку використаних джерел подаються анотації та ключові слова трьома мовами (українська, російська, англійська).

• Анотації мають містити: прізвище та ім'я автора, назву статті відповідними мовами. Крім того, звертаємо увагу авторів на те, що обов'язково повинна бути анотація англійською мовою на півтори сторінки А-4 (окремим файлом).

• Англійський текст повинен бути оформлений на фаховому рівні володіння мовою. У разі подання тексту, перекладеного, наприклад, через Інтернет-перекладач (Google тощо), або нефахово, стаття не буде прийнята до публікації.

• Файл зі статтею та анотацією англійською мовою до статті надсилається у такому форматі:

- а) на початку імені ставиться номер журналу (11, 4, 7 тощо);
- б) через крапку після номера ставиться скорочення року (14, 15 тощо);
- в) нижнє підкреслення (_) потім тип документа **note** – анотація або **topic** – стаття;
- г) після цього нижнє підкреслення (яке розділяє шифр з ім'ям автора), потім прізвище автора та ініціали англійською мовою.

Приклад: **11.14_note_Olenenko A.doc** (де «note» – позначення анотації) або **11.14_topic_Olenenko A.doc**. (де topic – позначення статті).

• Загальний обсяг публікації (назва статті, відомості про автора, текст статті, використані матеріали, анотація, ключові слова) не повинен перевищувати 20–30 тис. знаків, як виняток, не більше 40 тис. знаків.

До наукової статті необхідно додавати:

- електронний варіант статті у форматі MS Word (docx або doc);
- інформаційну довідку про автора українською та англійською мовами: прізвище, ім'я, по батькові (повністю), науковий ступінь, вчене звання, місце роботи і посада, поштова адреса, контактний телефон;
- заява з підписами автора (-ів) про те, що надіслана стаття не друкувалася і не подана до будь-яких інших видань;
- фото автора (-ів) у форматі jpg, tif;
- якісні ілюстративні матеріали з назвою та нумерацією, придатні для сканування;
- витяг з протоколу засідання кафедри про рекомендацію статті до друку, засвідчений належним чином (до статей кандидатів наук, аспірантів, ад'юнктів і здобувачів наукового ступеня).
- Стаття, подана до редакції без дотримання зазначених вимог, опублікуванню не підлягає.
- До уваги авторів: при поданні статті обов'язково вказувати коротко відомості про автора, телефон та власний e-mail для зручності зв'язку.

Редакція залишає за собою право на рецензування, редагування, скорочення і відхилення статей. За достовірність поданої інформації відповідальність несе автор.

Гонорар за публікацію не сплачується.

Передрук опублікованих матеріалів журналу здійснюється тільки з дозволу автора і редакції.

Надані матеріали не повертаються.

**ВНЗ «НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ»
НАУКОВИЙ ЮРИДИЧНИЙ ЖУРНАЛ «ЮРИДИЧНА НАУКА»**

03151, м. Київ, вул. Ушинського, 15

Тел.: (044) 242-10-84; (044) 242-10-74

НАУЧНЫЙ ЮРИДИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ «ЮРИДИЧЕСКАЯ НАУКА»

УДК 34

Основан 28.02.2011. Выходит ежемесячно.

Свидетельство о регистрации: серия КВ № 20692-10492 ПР от 28.04.2014.

ISSN 2222-5374

Журнал 20 апреля 2011 года зарегистрирован в Международном центре периодических изданий (ISSN International Centre, г. Париж), также журнал зарегистрирован и проиндексирован в таких международных наукометрических каталогах и базах данных:

Index Copernicus – с 01 января 2014 года; Safetylit – з 17 августа 2016 года;

Social Science Research Network (SSRN) – с 17 октября 2016 года;

HeinOnline (William S. Hein & Co., Inc.) – с 27 июля 2017 года.

Приказом Министерства образования и науки № 153 от 14.02.2014 «Об утверждении решений Аттестационной коллегии Министерства образования и науки относительно деятельности специализированных ученых советов от 14 февраля 2014 года», в соответствии с подпунктами 35 и 36 пункта 4 Положения о Министерстве образования и науки Украины, утвержденного Указом Президента Украины от 25 апреля 2013 года № 240, Порядка присуждения научных степеней и присвоения ученого звания старшего научного сотрудника, утвержденного постановлением Кабинета Министров Украины от 24 июля 2013 года № 567, Положения о специализированном ученом совете, утвержденного приказом Министерства образования и науки, молодежи и спорта Украины от 14 сентября 2011 года № 1059, зарегистрированного в Министерстве юстиции Украины от 10 октября 2011 года под № 1170/19908, Положения об аттестационной коллегии Министерства образования и науки, молодежи и спорта Украины, утвержденного приказом Министерства образования и науки, молодежи и спорта Украины от 14 сентября 2011 года № 1059, зарегистрированного в Министерстве юстиции Украины от 10 октября 2011 года под № 1169/19907, Порядком формирования Перечня научных профессиональных изданий Украины, утвержденного приказом Министерства образования и науки, молодежи и спорта Украины от 17 октября 2012 года № 1111, зарегистрированного в Министерстве юстиции Украины от 2 ноября 2012 года под № 1850/22162, и на основании решения Аттестационной коллегии Министерства образования и науки Украины № 153 от 14 февраля 2014 года научный юридический журнал «ЮРИДИЧЕСКАЯ НАУКА» включен в Перечень научных профессиональных изданий Украины согласно списку.

УЧРЕДИТЕЛЬ И ИЗДАТЕЛЬ:

Высшее учебное заведение «Национальная академия управления»
Украина, 03151, г. Киев, ул. Ушинского, 15.

Председатель редакционно-издательского совета С.А. Ерохин.

Свидетельство субъекта издательского дела ДК № 4714 от 23.04.2014.

Главный редактор: Матвейчук Валерий Константинович,

доктор юридических наук, профессор, заслуженный работник народного образования Украины, первый проректор ВНЗ «Национальная академия управления».

Заместитель главного редактора: Харь Инна Алексеевна,

кандидат юридических наук, доцент, заместитель заведующего кафедрой уголовного права, криминологии, гражданского и хозяйственного права ВУЗ «Национальная академия управления».

АДРЕС РЕДАКЦИИ:

Украина, 03151, г. Киев, ул. Ушинского, 15

Тел.: (044) 242-10-84; (044) 242-10-74

**По поводу публикации статей авторам необходимо связываться
с секретарем журнала**

Савенковой Татьяной Гариевной

E-mail: tanya_saven@ukr.net

E-mail: tanya_saven@ukr.net; har_2008@ukr.net

www.legal.nam.edu.ua

ТРЕБОВАНИЯ К НАУЧНЫМ ПУБЛИКАЦИЯМ

В соответствии с постановлением президиума Высшей аттестационной комиссии Украины № 7D05/1 от 15 января 2003 года «О повышении требований к профессиональным изданиям, внесенных в перечень ВАК Украины» научная статья должна быть актуальной, с отчетливо очерченной проблематикой, содержать научные положения, разработанные лично автором, выводы о научном и практическом значении научной разработки.

Статья должна включать следующие необходимые элементы:

1. Определение УДК (указать название отрасли права).
2. Название статьи (на английском, украинском и русском языках).
3. Инициалы и фамилии авторов на английском, украинском и русском языках.
4. Аннотация на английском, украинском и русском языках.
5. Ключевые слова (5–6 слов / ключевых словосочетаний на английском, украинском и русском языках).

6. Структура текстовой части:

- постановка проблемы в общем виде и ее связь с важными практическими задачами;
  - определение отдельных вопросов, не решенных в выбранной для исследования проблеме;
  - анализ последних исследований и публикаций по рассматриваемой проблеме;
  - формулировка целей статьи;
  - изложение основных обоснованных результатов исследования;
  - выводы из данного исследования;
  - внутренняя структуризация (разделы с названиями или выделенные части).
- В статье должно быть не менее 15 ссылок. Ссылки на ту или иную работу в тексте должны обозначаться в скобках за порядковым номером этой работы в списке литературы с указанием на соответствующую страницу ([3, с. 12]).

• Список использованных источников в конце статьи составляется в соответствии с требованиями государственного стандарта Украины ДСТУ ГОСТ 7.1: 2006 «Система стандартов по информации, библиотечному и издательскому делу. Библиографическая запись. Библиографическое описание. Общие требования и правила составления». Кроме того, в списке источников должно быть не менее пяти англоязычных ссылок.

• После списка литературы подаются аннотации и ключевые слова на трех языках (украинский, русский, английский).

• Аннотации должны содержать: фамилию и имя автора, название статьи на соответствующих языках. Кроме того, обращаем внимание авторов на то, что обязательно должна быть аннотация на английском языке на полторы страницы А-4 (отдельным файлом).

• Английский текст должен быть оформлен на профессиональном уровне владения языком. В случае подачи текста, переведенного, например, через Интернет-переводчик (Google и т.п.), либо непрофессионально, статья не будет принята к публикации.

• Файл статьи и аннотации на английском языке со статьей пересылать в таком формате:

а) в начале имени ставится номер журнала (11, 4, 7 и т.д.);

б) через точку после номера ставится сокращение года (14, 15 и т.д.);

в) нижнее подчеркивание ( ) затем тип документа note – аннотация или topic – статья;

г) после нижнее подчеркивание (которое разделяет шифр с именем автора), затем фамилия автора и инициалы на английском языке.

Пример: 11.14_note_Olenenko A.doc (где «note» – обозначение аннотации) или 11.14_topic_Olenenko A.doc. (где topic – обозначение статьи).

• Общий объем публикации (название статьи, сведения об авторе, текст статьи, использованные материалы, аннотации, ключевые слова) не должен превышать 20–30 тыс. знаков, в порядке исключения, не более 40 тыс. знаков.

К научной статье необходимо предоставить:

- электронный вариант статьи в формате MS Word (docx или doc);
- информационную справку об авторе на украинском и английском языках;
- фамилия, имя, отчество (полностью), научная степень, ученое звание, место работы и должность, почтовый адрес, контактный телефон;
- заявление с подписями автора (ов) о том, что присланная статья не публиковалась и не подана в любые другие издания;
- фото автора (ов) в формате jpg, tif;
- качественные иллюстративные материалы с названием и нумерацией, пригодные для сканирования;
- выписку из протокола заседания кафедры о рекомендации статьи к печати, заверенную надлежащим образом (со статьями кандидатов наук, аспирантов, адъюнктов и соискателей ученой степени).
- Статья, представленная в редакцию без соблюдения указанных требований, опубликована не будет.
- При подаче статьи обязательно указывать кратко сведения об авторе, телефон и собственный e-mail для удобства связи.

Редакция оставляет за собой право на рецензирование, редактирование, сокращение и отклонение статей.

За достоверность представленной информации ответственность несет автор.

Гонорар за публикацию не оплачивается.

Перепечатка публикуемых материалов журнала осуществляется только с разрешения автора и редакции.

Предоставленные материалы не возвращаются.

**ВУЗ «НАЦИОНАЛЬНАЯ АКАДЕМИЯ УПРАВЛЕНИЯ»
НАУЧНЫЙ ЮРИДИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ «ЮРИДИЧЕСКАЯ НАУКА»**

03151, м. Киев, ул. Ушинского, 15

Тел.: (044) 242-10-84; (044) 242-10-74

SCIENTIFIC JOURNAL OF LAW «JURIDICAL SCIENCE»

UDC 34

Founded in 28.02.2011. Goes out every month.

Certificate of Registration: KB № 20692-10492 series of PR 28.04.2014.

ISSN 2222-5374

Journal April 20, 2011 recorded in the International Center of Periodicals (ISSN International Centre, m. Paris), the magazine recorded and indexed in such international scientometric directories and databases:

Index Copernicus – from 1 January 2014; Safetylit – from 17 August 2016;

Social Science Research Network (SSRN) – 17 October 2016;

HeinOnline (William S. Hein & Co., Inc.) – since 27/07/2017.

Ministry of Education and Science № 153 from 02.14.2014. «On approval of Attestation Collegium of the Ministry of Education decisions on the activities of specialized academic councils on February 14, 2014», according to points 35 and 36, paragraph 4 of the Ministry of Education and Science of Ukraine approved by the Decree of the President of Ukraine on April 25, 2013 № 240 Procedure for awarding academic degrees and awarding academic ranks of Senior Scientist, approved by the Cabinet of Ministers of Ukraine of 24 July 2013 № 567, Regulations on specialized academic council, approved by the Ministry of Education and Science, Youth and Sports of Ukraine on September 14, 2011 № 1059, registered in the Attestation Collegium of the Ministry of Justice of Ukraine October 10, 2011 by № 1170/19908, Regulation of the Certifying Board of the Ministry of Education, Youth and Sports of Ukraine, approved by the Ministry of Education, Youth and Sports of Ukraine from September 14, 2011 № 1059, registered with the decree of the Ministry of Justice of Ukraine on October 10, 2011 by № 1169/19907, procedure for formation of the list of scientific professional editions of Ukraine, approved by the Ministry of Education, Youth and Sports of Ukraine on October 17, 2012 year number 1111, registered with the Ministry of Justice of Ukraine November 2, 2012 by № 1850/22162, and based on the decision of the Attestation Collegium of the Ministry of Education on February 14, 2014 – № 153.

Scientific Law Journal «Juridical science» is included into the list of scientific professional editions of Ukraine according to the list.

Founder and Publisher:

Higher Educational Institution «National Academy of Management»
03151, Ukraine, Kyiv, Ushyns'koho Street, 15

Chairman of the Editorial and Publishing Council of SA Erokhin
subject of publishing certificate № 4714 of 23/04/2014.

Editor: Valery K., Matviychuk

Doctor of Law, Professor, Honored Worker of Education of Ukraine,
Vice-Chancellor of the University «National Academy of Management»

Deputy Editor: Inna A., Khar

Doctor of Law, Associate Professor, Deputy Head of the Department of Criminal Law, Criminology, Civil and Commercial Law of the National Academy of Management»

EDITORIAL OFFICE ADDRESS:

03151, Ukraine, Kyiv, Ushyns'koho Street, 15

Tel.: (044) 242-10-84; (044) 242-10-74

Regarding the publication of their article, the authors need to communicate with the secretary of the journal

Savenkova Tatiana

E-mail: tanya_saven@ukr.net

www.legal.nam.edu.ua

INSTRUCTIONS TO AUTHORS OF THE «JURIDICAL SCIENCE» JOURNAL NEW REQUIREMENTS FOR ARTICLES

Articles sent to the Editor of «Juridical science», according to the Presidium of the Higher Attestation Commission of Ukraine decree №7D05/1 dated January 15, 2003 «On increasing demands for specialized issues listed in HAC of Ukraine» should include the following:

- A scientific article should be relevant, with clearly defined problematic issues, include scientific positions developed by the author, the conclusions of scientific and practical importance of scientific work; including determination of UDC.

- The paper should include the following elements:
  - a problem and its relation to important scientific and practical tasks;
  - analysis of recent researches and publications on the issue to be considered;
  - definition of specific issues that are not solved in the problem for research chosen;
  - formulation of the objectives of the article;
  - summary of the main conclusions of the study;
  - conclusions of this study;
  - in the article should be no less than 15 references;
  - internal structure – sections with names or selected parts.
- Name, surname and title of the article in addition to the Ukrainian language should be also in English.

- References to this or that research should be placed in brackets according to the number of mentioning in the list of references with indication of appropriate page ([3, p. 12]).

A list of sources at the end of the article are compiled in accordance with International Standard of Ukraine DSTU GOST 7.1:2006 «A System of Standards on Information, Librarianship and publishing. A Bibliographic Notation. A Bibliographic Description. General Requirements and Rules of Composition». Also in the source list has to be at least 5 English language references.

- After he references are added abstracts and keywords in three languages (Ukrainian, Russian and English).

- Abstracts should include: an author's name, a title of the article in (Ukrainian, Russian and English) languages. The authors should pay attention that there should be an abstract in English and half a page A-4 (in a separate file).

- The English text should be executed at the professional level of language proficiency. In the case of a text translated, for example, through the Internet Translator (Google, etc.), or unprofessional, the article will not be accepted for publication.

The article and the abstract should be named:

1. issue number should be placed before the name (11, 4, 7, etc.);
2. dot after the number of issue you should place 2 last figures of the year (14, 15, etc.);
3. underscores (_), then the type of document note – abstract topic – Article;
4. after the title of the articles, underscores (which separate code with the author's name) you should place the author's last name, name in English and initials.

Example: 11.14_note_Olenenko A.doc (where «note» – markS annotations) or 11.14_ topic _ Olenenko A.doc. (Where the topic – refer to the article).

- Publication (title, information about author, text, references, abstract, and keywords) should not exceed 20-30 000 signs.

Additions to the scientific article:

- An electronic version of the article in a format MS Word (docx or doc);
- Information about the author in Ukrainian and English (surname, first name, middle name (in full), academic degree, academic status, place of work and position, mailing address, telephone number);

- A statement signed by the author (s) that sent the article is had been not printed and have not given to any other editions;

- a photo of the author (s) in the format jpg, tif;

- Qualitative illustrative materials supplied by a name and number suitable for scanning;

- Extract from the minutes of the Department with recommendation of the article for publication, duly certified (for the Articles of Ph.D., graduate students and adjunct academic degree).

- An article submitted to the editor without complying with these requirements shall not be published.

- All the authors to note: when supplying article necessarily indicate a brief information about the author, telephone and your own e-mail to ease communication with authors.

Editors reserve the right to review, edit, and reduce decline articles.

For authenticity of the article the author is responsible for.

The royalties are not paid for the publication.

Reprints of published materials in the journal are made only with the permission of the author and the publisher.

Available materials are not returned.

**Higher education institution «National Academy of Management»
SCIENTIFIC JOURNAL OF LAW
«Juridical science»**

**03151, Ukraine, Kyiv, Ushyns'koho Street, 15
Тел.: (044) 242-10-84; (044) 242-10-74**